

**SİYAVUŞ QARAYEV, İMRAN CƏFƏRZADƏ**

**AZƏRBAYCAN DÖVLƏT  
NEFT AKADEMİYASININ**

**YANVAR**

**ŞƏHİDLƏRİ**



2004  
27

116  
Q-24

SİYAVUŞ QARAYEV, İMRAN CƏFƏRZADƏ

Azərbaycan Dövlət  
Neft Akademiyasının  
**YANVAR**  
ŞƏHİDLƏRİ

M. P. Axundov adına  
Azərbaycan Dövlət  
KITAB ANAĞI

ARXIV

Бакы -2004

73344

73502



*Azərbaycan xalqı 20 Yanvarda hərbi, siyasi, mədəvi təcavüzə məruz qalsa da, öz tarixi qəhrəmanlıq ənənələrinə sadıq olduğunu, Vətənin azadlığı və müstəqilliyi naminə ən ağır sınaqlara sinə gərmək, hətta şəhid vermək əzmini bütün dünyaya nümayiş etdirdi. 1990-cı ilin Qanlı Yanvarında Azərbaycanın azadlığı və müstəqilliyi uğrunda şəhidlik zirvəsinə ucalmış Vətən övladları özlərinin fədakarlığı, şəhidliyi ilə xalqımızın qəhrəmanlıq salnaməsinə parlaq səhifə yazdılar.*

HEYDƏR ƏLİYEV

*Azərbaycan xalqının tarixinə Qanlı Yanvar faciəsi kimi daxil olmuş 1990-cı il 20 Yanvar hadisələrindən on dörd il keçir.*

*Həmin gün respublikada haqq-ədalətin bərqərar edilməsi tələbləri ilə çıxış edən Azərbaycan xalqının inam və iradəsini qırmaq, milli mənliliyini alçaltmaq məqsədilə totalitar sovet rejiminin həyata keçirdiyi terror aktı nəticəsində başər tarixində insanlığa qarşı törədilmiş ən ağır cinayətlərdən biri baş verdi. Yüzlərlə günahsız insan yaralandı və qətlə yetirildi. Ən ağır sınaqlara sinə gərmək əzmini bütün dünyaya nümayiş etdirən Azərbaycan övladları 1990-cı il yanvarın 20-də xalqımızın qəhrəmanlıq salnaməsinə parlaq səhifə yazdılar.*

*Azərbaycan xalqı öz igid övladlarının fədakarlığını yüksək qiymətləndirərək, hər il 20 Yanvarda onların əziz xatirəsini böyük ehtiramla yad edir.*

İLHAM ƏLİYEV,  
Azərbaycan Respublikasının  
prezidenti  
Bakı şəhəri, 9 yanvar 2004-cü il



## GİRİŞ

Yaxın tariximizin və hadisələrin professional təhlili təsdiq edir ki, Pyotrdan başlayaraq imperiyanın dəstəyi ilə qonşu ölkələrdə məskunlaşan ermənilərin bir hissəsi XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycana köçürülmüş, onun Qarabağ bölgəsinin dağlıq hissəsində yerləşdirilmişlər.

Çox keçmədən imperiyanın fitvası ilə tarixən azərbaycanlıların əzəli torpağı olan Qərbi Azərbaycanda İrəvan xanlığı yaradıldı, təxribatçı "Qınçaq", "Daşnaksütyun" partiyaları təsis edildi, 1905-1907, 1917-1920-ci illərdə azərbaycanlıların soyqırımı törədildi, 1915-ci ildə Türkiyədə dövlətə qarşı hərbi qiyam başlandı, 1920-ci ildə Qərbi Azərbaycan torpaqlarında Ermənistan Respublikası elan edildi, Azərbaycanın bir sıra bölgələri bu respublikaya verildi, süni surətdə iki hissəyə bölünən vahid Qarabağın dağlıq hissəsində gəlmə ermənilərə muxtariyyət verildi, mərkəzin qərarı ilə 1948-1950-ci illərdə 300 min azərbaycanlı Qərbi Azərbaycandan, ata-baba yurdundan didərgin salındı.

Totalitar rejim şəraitində erməni ideoloqları dəfələrlə Dağlıq Qarabağın qondarma Ermənistan respublikasına verilməsi barədə müraciət etsələr də Azərbaycan rəhbərliyinin qəti mövqeyi ilə üzləşən mərkəz çoxsaylı milli qurumların dağılmasından ehtiyat edərək bu məkrli planları dəstəkləyə bilmədi.

1969-cu ildə Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbər seçildikdən sonra, onun cəsarətini və nüfuzunu nəzərə alan erməni daşnakları və mərkəzin qərəzli məmurları Azərbaycana qarşı ehtiyatlı siyasət yeritməyə başladılar. Onlar yaxşı bilirdilər ki, Heydər Əliyevin şəxsində

Azərbaycanın qüdrətli, qeyrətli başçısı var, o, millətin və vətənin mənafeələrinin pozulmasına yol verməz.

Heydər Əliyev Mixail Qorbaçovun qərəzli siyasətinə etiraz əlaməti olaraq istefa verdikdən az sonra ermənilər yenidən Azərbaycana ərazi iddiaları irəli sürdülər, Dağlıq Qarabağda dövlət qiyamına başladılar və Qərbi Azərbaycanda bütün azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə siyasətini həyata keçirdilər.

Aydındır ki, əhalisi, ərazisi və iqtisadi imkanları Azərbaycandan qat-qat az olan Ermənistan imperiyanın dəstəyi və yardımı olmadan Azərbaycana qarşı təcavüz etməyə cəsarət etməzdi. İmperiyanın ermənipərəst rəhbərliyi müttəfiq respublikaların suveren hüquqlarının müdafiəsinin təminatçı qarantı olan SSRİ Konstitutsiyasının 81-ci maddəsini kobud şəkildə pozaraq erməni separatçılarını dəstəklədi və onları silahla, maliyyə vəsaiti ilə təmin etdi. İmperiyadan dəstək alan erməni silahlı qüvvələri böyük məkanda Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzə başladı, Qərbi Azərbaycanda və Dağlıq Qarabağda yüzlərlə yaşayış məntəqəsini işğal etdilər.

Müdafiəsiz qalan xalq çıxış yolları axtarır, sərəştəsiz rəhbərliyin istefasını, hakimiyyətin möhkəmləndirilməsini tələb edirdi. Bu gərgin vəziyyətdə xalq vətənin müdafiəsinə qaldırmaq, torpaqlarımızı erməni separatizmindən qorumaq və dünya ictimaiyyətinin diqqətini Azərbaycanın problemlərinə cəlb etmək məqsədi ilə vətənpərvər qüvvələr milli azadlıq hərəkatına başladı, ümümmilli tələbin ifadəsi olaraq meydanlara çıxdı, insanları uzun müddətli etiraz mitinqlərinə səslədilər. Ədalətsizliyə, mərkəzin qərəzli geostrateji siyasətinə dözməyən xalq küçələrə çıxdı, etiraz

səsini ucaltdı, xəyanətkarları ittiham etdi, azadlıq mücadiləsi uğrunda mübarizəyə qoşuldu.

1990-cı ilin yanvar ayının əvvəllərində azadlıq meydanına toplaşan 100 minlərlə miting iştirakçıları MK-nın binasına tərəf üz tutub "İstefa!", "İstefa!" nidaları ilə, səbatsız, sərəştəsiz rəhbərliyi ittiham edirdilər. Yanvar ayının 3-dən əhali şəhərin küçələrinə, bağ və parklara toplaşıb, "İstefa", "İstefa" şüarı ilə piket keçirir, avtobuslardan, yük maşınlarından barrikadalar yaradırdılar.

Xalqın birliyindən, cəsarətli mübarizə əzmindən ehtiyat edən mərkəzin xüsusi xidmət orqanları Bakıda yaşayan erməni separatçılarının fitvası ilə şəhərdə gərgin vəziyyətin yaranmasına rəvac verdi. Bu vaxt imperiyanın yüksək rütbəli rəhbərləri Bakıda idilər. Hadisələr təşkilatı, məqsəd və vəzifələri baxımından 1988-ci ilin 28-i fevral Sumqayıt sindromunun təkrarı idi.

Sumqayıt sindromu sovet imperiyasının və qatı millətçi ermənilərin geostrateji məqsədlərinə xidmət edən 20 yanvar ssenariyasının tərkib hissəsi idi. Bu ssenari Azərbaycan xalqını sarsıtmaq, əzmək, kölə vəziyyətdə saxlamaq, müstəqillik və ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizə əzmini qırmaq, başqalarına ibrət dərsi vermək məqsədi daşıyırdı.

İmperiya mənafeyini itirmək təhlükəsi qarşısında qalan mərkəz özünün yerli sadıq qullarını müdafiə etmək məqsədi ilə 1990-cı ilin yanvar ayının 19-dan 20-nə keçən gecə xəbərdarlıq etmədən, tanklar, BTR və BMP ilə silahlanan böyük ordu hissəsini Bakıya yeritdi. Rəsmi Kremlin o dövrkü rəhbərliyinin əmri ilə Bakıya yeridilmiş tanklar, toplar, digər hərbi texnika, təcən-dırnağadək hər cür silahlarla silahlanmış əsgərlər mülki əhaliyə divan tutdu, dəhşətli qırğınlar törətdi, əhalini ölüm dirimlə üz-üzə qoydu.



Prezident Heydər Əliyevin 20 Yanvar faciəsinin onikinci ildönümü haqqında imzaladığı sərəncamda qeyd edilir ki, Sovet ordusunun Bakı şəhərini işğal etməsi xüsusi qəddarlıq və görünməmiş vəhşiliklə müşaiət edilmiş, yüzlərlə insan amansızcasına qətlə yetirilmişdir.

XX əsr tarixində totalitarizmin həyata keçirdiyi ən qəddar terror aktlarından biri olan 20 Yanvar faciəsi Azərbaycan xalqına qarşı yönəldilmiş ən dəhşətli cinayətdir. Hara gəldi yağdırılan güllələr hərəni bir yerdə yaxaladı, kimisini küçədə, avtobusda, xüsusi minik maşınlarında, kimisini öz eyvanında, qapısının ağzında, evinin içində qətlə yetirdi. Neçə-neçə vətən övladları düşmən gülləsinə tuş gəlib həlak oldu, ömürlük əlil oldu, yaralanıb həmişəlik sağlamlığını itirdi. Minlərlə, milyonlarla insanların mənəviyyatına, məniliyinə, vüqarına, milli hisslərinə vurulan zərbələrin ağrı-acısının həddi-hüdudu yox idi.

Siləhsiz vətənpərvər insanlar qətiyyət, cəsarət və qəhrəmanlıq göstərib, mərkəzin böyük ordusu ilə üz-üzə durdu, təcavüzün qarşısını almağa qalxdı. Lakin qeyri-bərabər qarşıdurmada 137 Azərbaycan vətəndaşı həlak oldu, canını vətən yolunda qurban verdi, yüzlərlə insan yaralandı, şikəst oldu və itgin düşdü. O gecə xalqımızın ən ləyaqətli övladları ölkəmizin azadlığı, tarixi torpaqlarımızın bölünməzliyi yolunda şirin canlarından keçdilər.

20 Yanvar gecəsində xüsusi hazırlıqlı rus əsgərləri azadlıq istəyənlərin ürəklərinə, müstəqillik haqqında düşünən beyinlərə, həqiqəti deyən dillərə, təcavüzə etiraz edən səslərə atəş açdılar. O gecə neçə-neçə cavan, qoca, uşaq, qadın qətlə yetirildi, ata-ana övladsız qaldı, bacılar qardaşını, gəlinlər ərinə itirdilər, sinəsini düşmən gülləsinə sipər çəkən

övladlarımız Şəhidlər Xiyabanında daşlaşıb heykəlləşdilər, əbədiyyətə qovuşdular.

Prezident Heydər Əliyevin sərəncamında deyilirdi: "...ayağa qalxan xalqın inam və iradəsini qırmaq, milli mənafeyini alçaltmaq və sovet hərbi maşınının gücünü nümayiş etdirmək məqsədi ilə həyata keçirilmiş 20 Yanvar faciəsi totalitar kommunist rejiminin Azərbaycan xalqına qarşı hərbi təcavüzü və cinayəti idi".

20 Yanvar məzmunca terror aksiyası, qanlı faciə, bəşəriyyət qarşısında cinayət olsa da, xarakter etibarilə açıq hərbi təcavüz idi. Vahid ölkə daxilində mərkəz, ittifaqın müstəqil hüquqlu subyektinə elan etmədən gecə vaxtı 170 minlik ordu yeritdi, özünün "vətəndaşlarına" amansız divan tutdu.

Sovet imperiyasının 1990-cı ilin yanvar ayının 20-də Azərbaycanda törətdiyi hərbi təcavüz beynəlxalq hüququn "Yus Çodens" prinsipinə, hər bir dövlətin və bütünlükdə dünya dövlətlər birliyinin mənafeələrinə xidmət edən, icrası hamı üçün məcburi sayılan beynəlxalq hüquq normalarına ziddir. İmperiya hərbi təcavüzlə BMT-nin Nizamnaməsinin 1, 55 və 56-cı maddələrini, 1948-ci il insan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin, insan hüquqlarının və azadlıqlarının qorunması və onların təmin edilməsi barədə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi prinsipini kobud şəkildə pozdu.

İmperiya 20 Yanvar faciəsini törədərkən öhdəsinə götürdüyü bütün beynəlxalq öhdəlikləri pozaraq, BMT-yə, onun TŞ-yə, dünyanın demokratik ictimaiyyətinə meydan oxudu, özünün totalitar rejimə sadıqlığını bir daha təsdiq etdi. Məlumdur ki, sovet rejimi 1966-cı il "Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakta" qoşulmuş və onun prinsiplərinə əməl edəcəyini öhdəsinə götürmüşdür. Lakin,

mərkəz həmin paktın 6-cı maddəsində təsbit edilmiş "yaşamaq hüququ hər bir insanın ayrılmaz hüququdur" prinsipini pozaraq, Bakıda 100-lərlə insanı vəhşicəsinə məhv etdi.

Paktın 7-ci maddəsində qeyd edilmiş "Heç kəs işgəncələrə, qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan davranışa və ya cəzaya məruz qalmamalıdır" prinsipini pozan sovet imperiyasının hərbi hissələri əliyalın, silahsız insanları tankların altında əzdi, yerlə-yeksan etdi, ömürlük şikəst qoydu.

Demokratik dünya təcrübəsində qəbul edilmiş meyara görə "heç kəs qanunsuz cəzalandırılmamalıdır, heç bir cinayətkar cəzasız qalmamalıdır". Bu meyar ən demokratik ənənələrə, sivil dövlətçilik prinsiplərinə söykənir. Lakin sovet imperiyası bu demokratik prinsipi kobud pozaraq, Paktın 9-cu maddəsinə məhəl qoymadan günahsız insanları həbs etdi, işgəncələrə məruz qoydu, onlara qeyri-qanuni əzablar verdi, yaxınlarına məlumat vermədən gizli yerlərdə saxladı.

70 illik əsarət zəncirini qırıb tullamaq arzusu ilə yaşayan insanlar qəzəbini qılınca çevirərək qatı millətçi erməni separatçıların və SSRİ-nin ermənipərəst rəhbərliyinin mənfur niyyətlərinə baş əymədi və azadlıq əzmindən dönmədi. Nə qırmızı imperiyanın tankları, ölüməsağan güllələri, nə də törədilmiş qırğınlar, dəhşətli qətl hadisələri Azərbaycan xalqının iradəsini qıra bilmədi. Imperiyanın müxtəlif cəza tədbirləri ilə müşayət olunan hərbi təcavüzü Azərbaycan xalqının iradəsini, mübarizə əzmini sarsılda bilmədi, azadlığı uğrunda ayağa qalxan millətimizi diz çökdürmək niyyətləri puça çıxdı. Tarixi qəhrəmanlıq ənənələrinə sadıq qalan vətən övladları bu dəfə də millət qarşısında vətəndaşlıq borcunu ləyaqətlə yerinə yetirdi.

Xalqın əzmi göstərdi ki, Azərbaycanı silah gücünə əsarətdə saxlamaq, 70 il ərzində sürgünlər, qadağalar, haqsızlıqlar rəmzinə çevrilmiş fəvqəl dövlətin süqutunu dayandırmaq mümkün deyil. Imperiya iddialarından doğan bu qərəzli, faciəli aksiya ittifaqın dayaqlarını sarsıtdı, onun süqutunu yaxınlaşdırdı, xalqın müstəqilliyinin labüdlüyünü təsdiq etdi, onun milli şüurunda inqilabi keyfiyyət dəyişikliyi yaratdı. Cəsarət, qətiyyət, vətənpərvərlik nümayiş etdirən xalq bir daha sübut etdi ki, onun mübarizə və azadlıq əzmini qırmaq mümkün deyil.

Azadlığa, müstəqilliyə qovuşmaq üçün bütün təzyiqləri dəf etməyə hazır olan xalqımızın arzularının və məhkum olduğu əsarətdən qurtuluşunun reallığı aydın görünürdü. Heç bir məkrli niyyət, qara əllər azadlıqsevər xalqın müqəddəs arzularını, azadlıq ideyalarını boğa bilmədi, xalqımız müstəqilliyə daha da yaxınlaşdı.

20 Yanvar günü xalqımız böyük itkilər versə də o, öz namusunu və şərəfini qoruya bildi və sübut etdi ki, onun iradəsini qırmaq olmaz. 20 Yanvar faciəsi Sovet imperiyasının Azərbaycana və bütün insanlığa qarşı törətdiyi ən ağır cinayət idi. 20 Yanvar qırğını Azərbaycan xalqının qəddini əysə də, onu sındıra bilmədi, əksinə daha da mətinləşdirdi, mübariz etdi, daha böyük əzmlə azadlıq uğrunda döyüşə qovuşdurdu. Xalq özünün qəhrəmanlıq sənəməsini yazdı, tarixi mübarizlik ənənələrini daha da gücləndirdi, onun vətənpərvər övladları vətənin azadlığı yolunda şəxsi həyatını şəhidlik zirvəsinə yüksəltmək əzmini təsdiq etdilər.

Qanlı-qadalı 20 Yanvar faciəsi xalqımızın azadlıq iradəsini, müstəqillik əzmini əzmək, söndürmək məqsədi

güdsə də, Azərbaycan tarixinə matəm günü kimi düşdü, müstəqilliyimiz yolunda yeni mərhələ oldu.

Qədim tariximizdə çoxsaylı müharibələrə, fəlakətlərə, faciələrə düşər olmuş Azərbaycan xalqı heç zaman zorakılığa, təcavüzə baş əyməmiş, ədalətsizliklə barışmamış, yeni qüvvə toplamış, mübarizlik göstərmiş, qalib gəlmişdir. Erməni mafiyasının fitvası ilə törədilən imperiyanın qanlı 20 Yanvar faciəsi də belə oldu. Mərkəzin 20 Yanvar faciəsi Azərbaycan xalqının nifrətini, etirazını, mübarizə əzmini daha da gücləndirdi, müstəqillik tariximizin mühüm mərhələsinə çevrildi.

Təəssüflə deməliyik ki, sovet imperiyasının Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi bu təcavüz aktına uzun müddət hüquqi-siyasi qiymət verilməmişdir. Yalnız faciədən dörd il sonra Prezident Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Milli Məclis 1994-cü ildə 20 Yanvar faciəsinin başvermə səbəbləri və günahkarlarının hüquqi, siyasi və mənəvi məsuliyyətini ətraflı müzakirə etmiş, onların konkret adlarını ictimaiyyətə çatdırmışdır. Araşdırmalar zamanı məlum olmusdur ki, mərkəzin hərbi müdaxiləsi ermənilərin məkrli planı, sovet imperiyasının geostrateji siyasəti, respublika rəhbərliyinin qətiyyətsizliyi, müti mərkəzçilik mövqeyi, müxalifətin hakimiyyət hərisliyi, təcrübəsizliyi sayəsində reallaşmaq imkanı əldə etdi.

20 Yanvar faciəsində xalq hərəkətinin liderlərinin emosional addımları, təcrübəsizliyi, hakimiyyət hərisliyi ilə bağlı düşünülməmiş çağırışları gərginliyi daha da artırdı, qırğına başlamaq üçün səbəb axtaran imperiya məmurlarına bəhanə verdi. Təəssüf ki, onlar təhlükənin qarşısını almaq məqsədilə konstruktiv addımlar atmaq əvəzinə,

düşünülməmiş çıxışlarla qarşıdurmanı daha təhlükəli səmtə yönəltdilər.

1990-cı ilin yanvar ayının 6-da keçirilən AXC-nin konfransında sağlam düşüncəli insanlar yaxınlaşan təhlükə haqqında xəbərdarlıq etsələr də liderlər buna məhəl qoymadılar. Çünki, onlar hadisəni gərginləşdirməklə hakimiyyətə gəlmək, yüksək vəzifə tutmaq haqqında düşünür, bütün təhlükəli vasitələrdən istifadə etməyə çalışırdılar.

Qəribə olsa da qanlı faciə başlanan kimi, onun fitvasını verənlər qaçıb gizləndilər, silahsız kütləni tanklarla üz-üzə qoydular.

Çaş-baş qalan xalqın bu ağır günündə Heydər Əliyev 1990-cı ilin yanvar ayının 21-də, faciənin ertəsi günü Azərbaycanın Moskvadakı nümayəndəliyinə gəlib ittifaq rəhbərliyini və onun vəhşi ordusunu cəsarətlə ittiham etdi, xalqımıza mənəvi və siyasi dayaq verdi, onu yeni qüvvə ilə mübarizəni davam etdirməyə çağırırdı. Heydər Əliyevin imperiya qarşısında, onun paytaxtında mərkəzin ünvanına söylədiyi cəsarətli ittihamları xalqın mübarizə əzmini daha da gücləndirdi, qətiyyətli addımlar atmağa ruhlandırırdı.

Yalnız Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ciddi-cəhdi nəticəsində 1994-cü ildə bütün sənədlər üzə çıxarıldı, 20 Yanvar faciəsi öz hüquqi-siyasi qiymətini aldı və onun törədilməsində əli olmuş şəxslər ifşa edildi.

Araşdırmalar zamanı Yanvar faciəsində şəhid olanlarla bərabər xalqın düşmənləri, vəzifə, rütbə qazananlar da, hakimiyyət hərisləri də aşkar olundu. Mütəxəssislərin fikrincə Azərbaycan parlamentinin 20 Yanvar faciəsinə verdiyi qiymət yekun qiymət idi. Bu qiymət o vaxt üçün əldə olunan faktlara, istintaq sənədlərinə və materiallara əsasən verilmişdir. Yaqın ki, müəyyən vaxt keçdikcə yeni-yeni



sənədlər aşkar ediləcək, 20 Yanvarın tam hüquqi-siyasi qiyməti veriləcəkdir.

Mərkəzin Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi 20 Yanvar qanlı terror aksiyası xatirələrdən silinməməli və dünya ictimaiyyətinə daha geniş şəkildə çatdırılmalıdır. 20 Yanvar faciəsini dünya dövlətlər birliyinə və beynəlxalq təşkilatlara yetərinə tanıtdırmaq üçün bu istiqamətdə hələ xeyli iş görülməlidir. Müəlliflər hesab edirlər ki, 20 Yanvar faciəsinə hüquqi-siyasi qiymət verilməsi gələcəkdə bu xarakterli aksiyaların qarşısını vaxtında ala bilər.

Cinayətkarların ifşa ediləcəyindən ehtiyat edən mərkəz 20 Yanvar faciəsinin istintaq materiallarının bir hissəsini məhv etdi, ən mühüm sənədləri DTK-nin arxivinə daşdı. Vaxtı ilə Azərbaycan rəhbərliyinin səbatsızlığı üzündən 20 Yanvar hadisələri ilə bağlı istintaq materiallarının və sənədlərinin xeyli hissəsi indiyə qədər Moskvanın xüsusi xidmət orqanlarının arxivlərində saxlanılır. Sözsüz ki, Azərbaycan ictimaiyyəti bu materialların geri alınması və faciənin törədilməsinə görə cavabdehlik daşıyan şəxslərin ədalət məhkəməsi önünə çıxarılması istiqamətində səylərini axıradək davam etdirəcəkdir. Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş bu qanlı faciədə əli olanların hamısı gec-tez cavab verməli olacaqlar.

Azərbaycan itirdiklərinin müqabilində azadlıq, müstəqillik qazandı. Xalq bu müstəqilliyi göz bəbəyi kimi qoruyur, möhkəmləndirir, şəhidlərimizin xatirəsini yad edir, fırvan həyat uğrunda əzmlə çalışır, işğal edilmiş torpaqlarımızın azad edilməsi üçün mübarizə aparır.

Elə məqamlar vardır ki, onların kədərini, dərini, faciəli yaşantısını, ağrı acısını zaman, vaxt ovuda bilmir. Belə olduqda vaxt, zaman bu məqamları yaddaşlardan silə bilmir.

Bəzən əsrlər, nəsillər dəyişsə də xatirələr yaşayır, gələcəyə ötürülür.

Qanlı 20 Yanvar faciəsi mahiyyət etibarı ilə qəddarlıq, vəhşilik baxımından yaddaşlardan silinməyən, beynlərdə min illərlə yaşayan, şüurlara qanla yazılan tarixi hadisədir.

Qərəzli meyarlarla silahsız, günahsız insanların böyük qəddarlıqla kütləvi qətlə yetirilməsi beynəlxalq cinayət kimi unudulmazdır, bağışlanılmazdır. Şəhidlər xiyabanında uyuyan, əbədiyyətə qovuşan qəhrəman evladlarımızın şəhərin ən yüksək nöqtəsindən boylanan qəzəbli baxışları, nifrəti, ünvanları bəlli olan qan içən cəlladlara, xəyanətkarlara və vəzifə hərislərinə yönəlib. Şəhidlərin nifrət dolu ruhu, haqq, ədalət, qanun gec-tez cinayətkarların əli ilə dünyasını dəyişənlərin qanına bulanmış məmurları, hərbiçiləri məşhər ayağına çəgəcək, onlara dar ağacı quracaqdır.

Bütün faciəli nəticələri ilə birlikdə 20 Yanvar Azərbaycan xalqının yaddaşına, tarixinə milli azadlıq, dövlət müstəqilliyi uğrunda mübarizəsinin zirvəsi kimi daxil olmuşdur. 20-si yanvarda itirdiklərimizlə yanaşı, bu faciədə xalqımız vahid birliyini, qəhrəmanlıq əzmini bir daha nümayiş etdirdi. Silahlı imperiya ordusuna qarşı əliyalın, silahsız çıxan, qorxub qaçmayan, cəsarətli insanlar ölkəmizin ərazi birliyinin və suveren hüquqlarının müdafiəsinə qalxdı və şəxsi həyatı ilə hesablaşmadı.

Hərbi, siyasi, mənəvi təcavüzə məruz qalan xalqımız, vətənin suverenliyi və azadlığı naminə ən ağır sınaqlara tab gətirdi, millət, torpaq uğrunda şəhid olmaq əzmini bütün dünyada nümayiş etdirdi. Vətənimizin istiqlalı yolunda şəhidlik zirvəsinə ucalan qeyrətli övladlarımız xalqımızın şanlı tarixinə daha bir qəhrəmanlıq salnaməsi yazdılar. 20 yanvardan 14 il keçsə də biz o müdhiş gecəni, şəhidlərimizin

qəhrəmanlığını min illərlə unutmayacaq, ürəklərimizdə yaşadacayıq. Prezident Heydər Əliyevin dediyi kimi xalqımız o günü heç vaxt unutmayacaqdır. Çünki 20 Yanvar ayrı-ayrı insanlara edilən qəsd, təcavüz deyildir, bu bütün Azərbaycan xalqına, Azərbaycan millətinə, Azərbaycan ölkəsinə edilən hərbi təcavüz idi. Bu təcavüz nəticəsində həlak olanlar xalq qəhrəmanlarıdır, onlar millətimizin qəhrəmanlarıdır.

14 il bundan əvvəl baş verən qanlı 20 Yanvar faciəsi xalqımızın azadlıq iradəsini, əzmini qırmaq, sındırmaq məqsədi güdsə də, Azərbaycan tarixinə qəhrəmanlıq günü kimi düşdü, müstəqilliyimizin yolunda yeni mərhələ oldu. Qədim tarixində çox saylı faciələrə duçar olmuş Azərbaycan xalqı heç zaman zorakılığa, təcavüzə baş əyməmiş, ədalətsizliklə barışmamış, yeni qüvvə toplamış, mübarizlik göstərmiş, qalib gəlmişdir. İmperiyanın və ermənilərin fitvası ilə törədilən qanlı 20 Yanvar faciəsi Azərbaycan xalqının nifrətini, etirazını, mübarizə əzmini daha da gücləndirdi, müstəqillik tariximizin mühüm mərhələsinə çevrildi.

Prezident Heydər Əliyev demişdir: “1990-cı ilin 20 Yanvarı Azərbaycan xalqının tarixinin ən faciəli, qara səhifəsi, həm də qəhrəmanlıq, rəşadət səhifəsidir. Biz o günlərdən nə qədər uzaqlaşsaq, həmin günlərin Azərbaycan xalqının tarixində necə mühüm yer tutduğunu bir o qədər dərk edəcəyik və bəlkə də gələcək nəsillər buna daha dolğun, daha düzgün qiymət verəcəklər.”

Heydər Əliyev Moskvada 20 Yanvar faciəsini bütöv xalqa qarşı qanlı terror, təcavüz aksiyası kimi qiymətləndirdi, Sovet imperiyasının şovinist siyasətini dövləti cinayət adlandırdı, ittifaq rəhbərliyini bütün dünya qarşısında ittiham etdi.

Yanvarın 21-də cənab Heydər Əliyev Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyində keçirilən mətbuat konfransında, Yanvar faciəsini, onun təşkilatçılarını cəsarətlə məhkum etdi, dünya ictimaiyyətini təcavüzü ittiham etməyə çağırdı. Mətbuat konfransından sonra cənab Heydər Əliyev Azərbaycan xalqına baş sağlığı teleqramı göndərdi və onu həmrəyliyə, birliyə çağırdı.

Bütün ölkədə məşhur olan Heydər Əliyevin Sovet rəhbərliyini ittiham etməsindən ehtiyat edən Mixail Qorbaçov onun təxribat yolu ilə aradan götürülməsi üçün Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri Kruçkova tapşırıq verdi. Beləliklə ömrünün 30 ilini sıralarında xidmət etdiyi Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi onu mövcud quruluş əleyhinə olan şəxs kimi təqib etməyə başladı.

Görülən təqiblərə baxmayaraq qətiyyətli Heydər Əliyev daha cəsarətli addım atdı, sovet imperiyasının Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzünə etiraz əlaməti olaraq SSRİ Nazirlər Sovetinin ilk partiya təşkilatına ərizə verdi və Sov. İKP-nin tərkibindən çıxdığını bildirdi.

1993-cü ilin oktyabr ayında Prezident seçilən Heydər Əliyev 20 Yanvar hadisəsinin səbəblərini və nəticələrini araşdırmaq üçün xüsusi dövlət komissiyası yaratdı, faciəyə siyasi-hüquqi qiymət verilməsini Milli Məclisə tövsiyyə etdi. 1994-cü ilin yanvar ayının 18-də Milli Məclis 20 Yanvar faciəsinin səbəblərini və nəticələrini müzakirə etməyə başladı, hüquqi və mənəvi məsuliyyət daşıyan günahkarların siyahısını elan etdi.

Prezident Heydər Əliyev 1999-cu ilin dekabr ayının 16-da 20 Yanvar faciəsinin onuncu ildönümü haqqında imzaladığı fərmanda qanlı Yanvar hadisələrini doğuran səbəblər, onun günahkarları və nəticələri şərh edilmiş,



imperiyanın hərbi təcavüzünə siyasi-hüquqi qiymət verilmiş, hadisənin tədqiq və təbliğ edilməsi zəruriyyəti qeyd edilmişdir.

Vətənə, xalqa qırılmaz tellərlə bağlı olan Prezident Heydər Əliyev millətin taleyi ilə bağlı məsələlərdə həmişə ardıcıl, qətiyyətli və dönməz olmuşdur. O, Türkiyə səfərində Rusiya jurnalistləri ilə görüşündə bəyan etmişdir ki, Sovetlər İttifaqı Baltikyanı ölkələrdə və Tiflisdə baş verən hadisələri müzakirə etsə də, onun varisi hələ də 20 Yanvar faciəsi barədə Azərbaycana ürxaqlıq etməmişdir.

20 Yanvar faciəsi Sovet imperiyasının Azərbaycana və bütün insanlara qarşı törətdiyi ən ağır cinayət idi. 20 Yanvar qırğını Azərbaycan xalqının qəddini əysədə, onu sındıra bilmədi, əksinə daha da mətinləşdirdi, mübariz etdi, daha böyük əzmlə azadlıq uğrunda döyüşə sövq etdi. Xalq özünün qəhrəmanlıq səlnaməsini yazdı, tarixi mübarizlik ənənələrini özünə qaytardı, onun vətənpərvər övladları Vətən, azadlıq yolunda şəxsi həyatlarını qurban verib şəhidlik zirvəsinə yüksəlmək əzmini təsdiq etdilər.

Müxtəlif vəziyyətlərdə şüurlu surətdə şəhidlik taleyini seçən övladlarımız arasında respublikamızın ali məktəblərinin 12 tələbəsi, o cümlədən Neft Akademiyasının 3 tələbəsi var idi. Onlar Energetika fakültəsinin tələbəsi, Fakültə Həmkarlar Təşkilatının sədri, 20 Yanvar faciəsində həlak olmuş Babayev Rahim Vaqif oğlu, həmin fakültənin tələbəsi 1988-ci ilin fevral ayında Sumqayıt hadisələri zamanı mərkəzin qoşunlarına müqavimət göstərərək həlak olmuş Orucov Canpolad Məhiyyəddin oğlu, kimya-texnologiya fakültəsinin tələbəsi mərkəzin hərbi müdaxiləsinə qarşı etiraz əlaməti olaraq intihar etmiş Novruzbəyli Ağabəy Oqtay oğlu idi.

Sovet qoşunları güclü hərbi texnika ilə Sumqayıt şəhərinə təcavüz edərkən Energetika fakültəsinin tələbəsi Canpolad Orucov tankla mübarizə apararaq, onun şəhərə girməsinə mane olmağa çalışanda gözü qızmış imperiya əsgərləri onu tankın altında əzdilər.

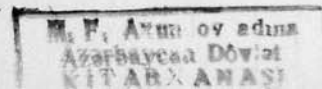
Müstəqilliyimiz, azadlığımız yolunda qurban gedən Rahim, Canpolad və Ağabəy özlərinin fədakarlığı ilə tarixin qəhrəmanlıq salnaməsinə parlaq səhifə yazdılar, şəhidlik zirvəsinə ucaldılar, ölümü ilə ölümsüzlüyə qovuşdular.

Rahim Babayev də bizim fəal tələbələrımızdən biri idi. O, fakültə Tələbə Həmkarlar Təşkilatının Sədri işləyirdi. 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Salyan kazarması yaxınlığında şəhərə doğru irəliləyən tankın qarşısına çıxmış və başından aldığı güllə yarasından həlak olmuşdur. Qızıl Ordu əliyalın insanlara belə divan tutmuşdur.

Novruzbəyli Ağabəy Oqtay oğlu kimya-texnologiya fakültəsinin tələbəsi idi. Sovet imperiyasının çoxminlik hərbi kontingentinin Bakıya təcavüz etməsinə etiraz əlaməti olaraq intihar etmişdir.

Şəhid tələbələrimizin dünyasını dəyişdiyi vaxtdan xeyli müddət keçsə də onların cəsarəti, qətiyyəti, vətənə bağlılığı bu gün də bizi düşündürür, sevindirir, hər birimizdə qürur hissi doğurur. Şəhidlərimizin vətən, millət sevgisi onların genində, ana südündə, ata qeyrətindədir. Çünki, nakam həyatını vətən yolunda fəda etmək qeyrət, cəsarət, ürək tələb edir. Vətənin taleyi təhlükə qarşısında qaldıqda bizim şəhid tələbələrımız vətəndaşlıq duyumu ilə miskin yaşamaqdansa, qeyrətli ölümə üstünlük verdilər.

Əbədi qəhrəmanlıq dünyasına qovuşarkən şəhidlərimiz kişi cəsarəti göstərib demişlər: "təki vətən yaşasın, təki azadlığımız bərpa edilsin, təki müstəqilliyimiz qorunsun".





Bizim övladlarımız bu amalla canlarını qurban verdilər, şəhid oldular, əbədiyyətə qovuşdular, işğalçıların top-tüfəngindən çəkinmədilər, vətən yolunda ölümə hökm oxudular, müstəqilliyimiz uğrunda ölərək ölməzlik, əbədiyyət səviyyəsinə yüksəldilər. Şəhidlərimiz ölməklə vətən, torpaq uğrunda ölməyi bizə öyrətdilər, hər birimizə millət, vətən yolunda ölümə hazır olmağı vəsiyyət etdilər. Çünki, yalnız bu yolla müstəqilliyimizi, azadlığımızı qoruya bildik, qaldırdığımız üçrəngli bayrağı enməyə qoymadıq.

Bizim şəhidlərimizin qəhrəmanlığı göstərdi ki, Azərbaycanın müstəqilliyi əbədidir və onu heç bir qüvvə döndərə bilməz.

Prezident Heydər Əliyev cənablarının dediyi kimi müstəqilliyimiz yolunda faciəli mərhələ olan qanlı 20 Yanvar günü və onun qurbanları heç bir zaman unudulmayacaq və xalqın tarixində əbədi yaşayacaqdır. Bizim şəhid tələbələrımız Rahim də, Canpolad da, Ağabəy də xalqımız, Neft Akademiyası yaşadığca yaşayacaq, onların xatirəsi əziz tutulacaqdır.

Biz bu gün bir daha qəhrəman şəhidlərimiz Rahimin, Canpoladın və Ağabəyin əziz xatirələri qarşısında baş əyir, onların ruhuna dərin hörmət və ehtiramımızı bildiririk.

Böyük qürur hissi ilə qeyd edirik ki, həyatını vətən üçün, xalq üçün qurban verən qəhrəman, cəsarətli, qeyrətli övladlarımız yetişmişdir. Onlar şərəfli ölümü miskin həyatdan üstün tutdular. Bu qətiyyətin, milli qeyrətin, mənəvi yetkinliyin, vətəndaşlıq hissinin zirvəsidir. Bu milli qeyrət üçün biz əzizlərimiz Rahimin, Canpoladın və Ağabəyin valideynlərinə minnətdarıq.

Bu kitabda həyatını vətənin azadlığı uğrunda qurban verən üç şəhid tələbə - Rahim Babayev, Canpolad Orucov,

Ağabəy Novruzbəylinin qısa, lakin şərəfli ömür səlnaməsi vərəqlənir, bir daha yad edilir. Neft Akademiyasının şəhid tələbələri özlərinin fədakarlığı ilə tarixin qəhrəmanlıq səlnaməsinə parlaq səhifələr yazmış, şəhid zirvəsinə ucalmışlar. Ölümü ilə ölümsüzlüyə qovuşan bu gənclərin hər birinin keçdiyi yol gənclərimizə örnekdir.

Biz inanırıq ki, qəhrəmanlıq mücəssməsinə çevrilmiş şəhidlərimiz haqqında gələcəkdə çoxsaylı kitablar yazılacaqdır. Bununla belə 20 Yanvar şəhid tələbələr haqqında oxuculara təqdim edilən bu xatirə kitabı hələlik ilk təşəbbüsdür. Əminik ki, həyatını vətən və müstəqilliyimiz yolunda qurban vermiş tələbə şəhidlərin xatirələrini əbədləşdirmək məqsədi ilə gələcəkdə daha çox iş görülmək, onların qeyrətli həyat yolunun bütün çalarları daha ətraflı qələmə alınacaq, bütün xalqımıza çatdırılacaqdır.

Şəhidlərimizin qəhrəmanlığı xalqımızın yaddaşında əbədi yaşayacaq, həmişə xatırlanacaq, gənclərə nümunə olacaqdır. Şəhidlərimizin valideynləri övladlarının vətəndaşlıq qeyrəti ilə fəxr edə bilərlər. Onların buna mənəvi haqqı vardır. Çünki Azərbaycanın müstəqilliyinin qazanılmasında onların qəhrəman övladlarının xidmətləri böyükdür.

Allah şəhidlərimizə rəhmət eləsin, onların məzarı nurla dolsun.

## 20 YANVAR FACİƏSİNƏ GEDƏN YOL

Müstəqilliyimiz yolunda qatı millətçi ermənilərin və məkrli sovet imperiyasının təşkil etdikləri hərbi-siyasi fitvaların ən təhlükəlisi 1990-cı ilin yanvar ayının 20-də həyata keçirilmişdir. Yanvar faciəsinə gedən yol məkrli, ziddiyyətli, mürekkəb və təhlükəli olmuş, erməni mafiya-sının fitvaları və imperiyanın dəstəyi ilə planlaşdırılmışdır. Qanlı 20 Yanvar faciəsinə gedən yol məhəlli düşüncəli Mixail Qorbaçovun məlum yenidənqurma, aşkarlıq və demokratiqləşmə konsepsiyasının dalğaları üzərində qatı millətçi ermənilərin Azərbaycana qarşı qərəzli ərazi iddiaları, imperiyanın geostrateji siyasəti və səriştəsiz respublika rəhbərliyinin səbatsızlığı zəminində başlanmışdır.

Mixail Qorbaçovun yenidənqurma siyasəti cəmiyyətə qəbul edildikdən sonra ermənilərin ekstremizmi və separatizmi leqallaşdırıldı, onların dağıdıcı aksiyalarına aşkarlıq, söz azadlığı və demokratiya pərdəsi altında qanuni don geydirildi. Mixail Qorbaçovun dəstəyi ilə 1987-ci ildən başlayaraq Ermənistanda Dağlıq Qarabağın bu respublika ilə birləşdirilməsi meyli gücləndi və ümumerməni ideologiyasına çevrildi.

Aydındır ki, o zaman hələ güclü olan sovet dövləti və onun rəhbərliyi ikili standart siyasətindən əl çəkib ədalətli və qanuni mövqə tutsaydı, qatı millətçi erməni daşnaklarının ekstremist və separatist aksiyalarının qarşısını alsaydı və SSRİ Konstitutsiyasının 81-ci maddəsinin tələblərinə əsasən Azərbaycanın suveren hüquqlarını və ərazi bütövlüyünü müdafiə etsəydi regionda gərginlik yaranmazdı, qanlı yanvar faciəsi baş tutmazdı.

Erməni mafioz qüvvələrinin təhriki ilə mərkəzin Azərbaycana qarşı həyata keçirdiyi təhlükəli hadisələrin, xüsusulə də hərbi müdaxilənin nəticəsində baş verən faciənin mahiyyətini anlamaq, ondan ibrət dərsi götürmək və nəticə çıxarmaq üçün bu qanlı cinayətə aparan uzun yola qısa da olsa nəzər salmağa böyük ehtiyac vardır.

Daçnak mafiya-sının fitvasına və xristian həmrəyliyinə söykənən ermənipərəst mərkəzin məkrli siyasəti nəticəsində faciəli 20-si yanvara gedən yol qanlı-qadalı olmuş, Azərbaycan xalqının tarixinə, taleyinə, ərazi birliyinə qarşı, görkəmli adamların məhvinə yönəlmiş, bu zaman çərçivəsində torpaqlarımız parçalanmış, onların bir hissəsi qatı millətçi ermənilərə hədiyyə edilmiş, 2 milyona qədər soydaşımız Zəngəzurdan, Göyçə mahalından, bütün Qərbi Azərbaycandan, Naxçıvandan, Qarabağdan didərgin düşmüş, yaxın, uzaq ölkələrə səpələnmək məcburiyyətində qalmışdır.

Əgər keçmişdə Azərbaycana və Ermənistanla mərkəzin ikili, qərəzli münasibətləri nisbətən ehtiyatlı və qapalı idisə, Mixail Qorbaçov hakimiyyətə gəldikdən sonra bu respublikalara qarşı qeyri-bərabər ermənipərəst mövqə bütün çılpalığı ilə üzə çıxdı, leqallaşdı, hətta partiya və dövlət sənədlərində rəsmiləşdirildi.

1960-cı illərdən başlayan gizli erməni separatizmi Mixail Qorbaçovun "yenidənqurma" siyasi kursundan bəhrələnib tədricən leqallaşdı və Ermənistanın dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırıldı, XX əsrin əvvəlində hazırlanmış ssenarilər, bədii və tarixi əsərlər, xəritələr Yerevanda, Moskvada işıq üzü gördü, "Daşnaksütyün" partiyası fəallaşdı, Silva Kaputikyanın, Sero Xanzadyanın, Zori Balayanın təmsalında yeni təxribatçı, millətçi ideoloqlar qrupu üzə

çıxdı, mətbuatda, televiziya əfsanəvi "erməni imperiyası" ilə bağlı böyük dövlətçilik ideologiyası və erməni soyqırımı haqqında geniş miqyasda ideoloji təbliğat başlandı. Azərbaycanlılara və türklərə qarşı qəddarlığı ilə məşhur olan qaniçən Andronikin obrazı "Miatsum" bayrağına çevrildi, Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları barədə müxtəlif ünvanlara rəsmi müraciətlər, məktublar axını gücləndi.

1987-ci ilin ortalarında Yerevanda başlayan separatizm dalğaları Dağlıq Qarabağa yayıldı, 1988-ci ilin əvvəlindən bölgədə Azərbaycan bayraqları yığışdırıldı, müəssisələrin adlarını göstərən lövhələr erməniləşdirildi, azərbaycanlılar işdən uzaqlaşdırıldı, sıxışdırıldı, mitinqlər, yığıncaqlar keçirildi, vilayətin Azərbaycanın tərkibindən çıxarılması çağırışları kütləviləşdi.

Erməni ideoloqları və mafioz quvvələri mərkəzin hakimiyyət strukturlarına soxulan daşnakların, ermənipərəst məmurların, bazar prinsipləri əsasında ələ alınmış yeni demokratların, xarici erməni lobbisinin və kilsələrinin maliyyə yardımı və dəstəyi ilə böyük ermənistanda dövlətinin yaradılmasına xidmət edən "ümumerməni köçürmə və zəbt" proqramı hazırlamışdılar. "Ümumerməni köçürmə və zəbt" proqramı iri həcmli strateji və taktiki yönümlü aksiyaların hazırlanıb keçirilməsini nəzərdə tuturdu:

- əzəli vətəninə tanımayan, çar imperiyasının geostrateji maraqlarına müvafiq olaraq Qərbi Azərbaycana və vahid Qarabağın Dağlıq hissəsinə köçürülən ermənilərin bu yerləri özününküləşdirilməsi, toponimiya siyasətinin həyata keçirilməsi;

- Qərbi Azərbaycanda müstəqil erməni dövlətinin yaradılması və Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin dağlıq

hissəsində səpələnmiş dağınıq vəziyyətdə məskunlaşan gəlmə ermənilərə milli ərazi müxtariyatının verilməsi;

- müxtəlif fitvalar yolu ilə Azərbaycanın Ermənistanla həmsərhəd bölgələrinin yaşayış məntəqələrinin qopardılıb ilhaq edilməsi;

- vaxtaşırı, hissə-hissə Qərbi Azərbaycanın, Qarabağın dağlıq bölgəsinin əzəli sakinləri olan azərbaycanlıların zorla və ya qondarma bəhanələrlə ata baba yurdundan qovulması;

- böyük Ermənistan dövlətinin yaradılması ideyasının təbliği, bu istiqamətdə tarixi, bədii, publistik yazıların nəşr edilməsi və yayılması;

- qondarma erməni soyqırımının geniş məkanda tanıtılması və qəbul edilməsi;

- bütün ermənilərin qatı millətçi və böyük dövlətçilik şovinizmi ruhunda tərbiyə edilməsi;

- qonşu dövlətlərə qarşı ərazi iddialarının irəli sürülməsi;

- şimal qonşusunun dövlət məmurlarının, yüksək rütbəli hərbiçilərinin və mətbuat orqanlarının bazar prinsipləri üzrə ələ alınması;

- Stavropolda erməni mafiyasının toruna düşmüş Mixail Qorbaçovun Kremlə onu əhatə edən daşnak qrupunun təzyiqi ilə Ermənistanda formalaşmış separatizmi demokratiya və söz azadlığı pərdəsi altında dəstəkləməsi;

- 1987-ci ilin sonunda Mixail Qorbaçovun həyat yoldaşı Raisa Qorbaçovanın iştirakı ilə baş katibin iqtisadi məsələlər üzrə məsləhətçisi akademik Abel Aqanbekyanın Dağlıq Qarabağın Ermənistanla verilməsi haqqında bəyanat verməsi;



- 1987-ci ilin oktyabr ayında Yerevanda, 1988-ci ilin fevral ayının 13-də Xankəndində Dağlıq Qarabağın Azərbaycanından ayrılıb Ermənistana birləşdirilməsi şüarı ilə mitinqlərin keçirilməsi;

- 1988-ci ilin fevral ayının 20-də Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkibindən ayrılması haqqında vilayət sovetinin konstitutsiyaya zidd qərarının qəbul edilməsi;

- vəziyyəti gərginləşdirmək məqsədi ilə Xankəndində qonsu azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin sakinlərindən bir neçə nəfərinin qətlə yetirilməsi;

- 1988-ci ilin fevral ayının 28-də mərkəzin xüsusi xidmət orqanlarının dəstəyi və erməni mafioz terrorçu və separatist dəstəsləri tərəfindən Sumqayıt sindromunun təşkil edilməsi;

- tarixən formalaşmış məkrli erməni fitvasının davam etdirən daşnaklar soydaşlarını qurban vermək, Azərbaycan xalqını vəhşi qiyafəsində ictimaiyyətə təqdim etmək və bu yolla gələcək geniş miqyaslı hərbi işğalçılıq siyasətinə ideoloji bəraət qazandırmaq;

- Dağlıq Qarabağın azərbaycanlı yaşayış məntəqələrini zəbt etdikdən sonra bütün bölgəni və onun ətrafında yerləşən Aşağı Qarabağın şəhər və rayonlarını işğal etmək üçün ideoloji təminat yaratmaq məqsədi ilə erməni ideoloqları Azərbaycanda turanın, islam fundamentalizminin genişləndirilməsi, islam respublikasının yaradılması, dövlət çevrilişinin hazırlanması haqqında mərkəzə donoslar göndərmək, onu Azərbaycan xalqına qarşı sərt tədbirlər görməyə vadar etmək;

- erməni ideoloqlarının və mafioz qüvvələrinin fitvalarına və düşünülmüş böhtanlarına əsasən mərkəzin Müdafiə Nazirliyinin 53-cü diviziyasının 366-cı motoatıcı

polkunun, daxili işlər nazirliyinin daxili qoşunlarının 81-ci hərbi hissəsinin və başqa ordu bölmələrinin erməni silahlı qüvvələri ilə birlikdə Azərbaycana qarşı döyüşlərdə iştirak etməsinə nail olmaq;

- Dağlıq Qarabağın idarəedilməsi üçün mərkəzə təbə olan xüsusi qurumun yaradılması;

- nəzərdə tutulan təhlükəli aksiyaların bütünlüklə həyata keçirilməsi üçün Azərbaycana qarşı düşünülmüş təxribatlar hazırlamaq, onu adekvat cavab tədbirləri görməyə məcbur etmək və beləliklə imperiyanın əli ilə xalqın müqavimətini, azadlıq əzmini qırmaq, ona dərs vermək.

Araşdırmalar zamanı məlum olmuşdur ki, 20 Yanvar faciəsinə son hazırlıq 1988-ci ildə, SSRİ-nin o vaxtki rəhbəri Mixail Qorbaçovun ölkənin Müdafiə Naziri Dmitri Yazova verdiyi göstərişindən sonra başlanmışdır. Mixail Qorbaçov 1988-ci ilin mart ayının 19-da Təhlükəsizlik Şurasının iclasında regionlarda və respublikalarda rusların şərəf və ləyaqətinin qorunması üçün "Narodnaya volya" təşkilatının hərbi hissələrdə özəklərinin yaradılması haqqında marşal Dmitri Yazova göstəriş verdi<sup>1</sup>. SSRİ Müdafiə Naziri, Mixail Qorbaçovun tapşırığına əsasən 1988-ci ilin iyul ayının 24-də hərbi hissələrdə qeyd edilən təşkilatın özəklərinin yaradılması haqqında əmr imzaladı. Avqust ayının 13-də Təhlükəsizlik surasının iclasında bu məsələyə yenidən baxıldı və müvafiq qərar qəbul edildi<sup>2</sup>.

1989-cu ilin dekabr ayının 24-də regionlarda rus millətinin şərəf və ləyaqətini qorumaq üçün yaradılan "Narodnaya volya" təşkilatının tənzimləyici özəklərindən

<sup>1</sup> Yeni Azərbaycan qəzeti, 16 yanvar, 2002.

<sup>2</sup> Yenə orada.

biri Həştərxanın Voladarski yaşayış ərazisində yaradıldı<sup>1</sup>. Özəyə 1985-1988-ci illərdə Dağlıq Qarabağda hərbi xidmətdə olmuş kapitan Lüdvıq Fyodoroviç Paxamov rəhbər təyin edildi və ona Azərbaycan istiqamətində dinc təlimdə iştirak edəcəyi barədə göstəriş verildi. 170 nəfərdən ibarət olan bu dəstəyə 80-cı illərdə Azərbaycanda hərbi xidmətdə olmuş rus və erməni zabitləri daxil idi.

Voladarskidə yaradılmış təlim düşərgəsində zabitlər hazırlıq keçir, yeni silahlarla tanış olur, konkret tapşırıqlar alır, taktiki döyüşlərə hazırlanırdılar.

O zaman Azərbaycanda hadisələr nəzarətdən çıxmışdı, ikihakimiyyətlik hökm sürürdü, qanunlar işləmirdi, xırda silahlı dəstələr özbaşnalıq edirdi. 1990-cı ilin yanvar ayının 12-də saat 16.10 dəqiqədə Bakı ümumiqoşun məktəbinin zabitləri adından polkovnik D. Savelyev və siyasi şöbənin rəisi polkovnik O.Rusakov Moskvaya, təhlükəsizlik surasına, M.Qarbaçovun və D.Yazovun adına göndərildiyi teleqramda deyilirdi: "Bakıda vəziyyət Xalq Cəhbəsi tərəfindən idarə edilir. Yığılmış problemləri həll etmək üçün bütün siyasi imkanlar istifadə edilib. Biz hesab edirik ki, Bakıda ikinci Ruminiyaya yol vermək olmaz".<sup>2</sup>

Armavir şəhərində Livandan gəlmiş ermənilərdən ibarət təşkilat edilmiş "İza-Din-el-Kassan" terrorçu qrupun xristian qanadının liderlərindən olan Yusefmotarrekin başçılıq etdiyi 41 nəfərlik heyyyət, sovet hərbi geyimində hazırlıq

keçirdi. Dəstə SSRİ Müdafiə Nazirliyinin sənədlərində "Voyennaya delegasiya" kodu ilə qeydə alınmışdı<sup>1</sup>.

1990-cı ilin yanvar ayının 14-də Armavir şəhərində yerləşən 0/16 sayılı hərbi hissədən polkovnik Arkadi Fedoseyevin Şimali Qafqaz hərbi dairəsinə göndərdiyi məktubunda deyilirdi ki, "Hərbi nümayəndələr əmrə hazırdır. Digər tərəfdən həmin ərəfədə Taqanorda, Donetskidə, Krasnadarda, Moskva ətrafında yerləşən hərbi hissələr Azərbaycan istiqamətində yola düşməyə hazırlanırlar".<sup>2</sup> Azərbaycana gəlmək üçün hazırlanan hərbiçilər arasında Ermənistanda, Rusiyada və Livanda yaşayan və "fedain" adlanan çoxlu erməni terrorçuları da var idi.

Bütün hazırlıq işlərini gördükdən sonra ölkənin Müdafiə Naziri marşal D. Yazovun 1990-cı ilin yanvar ayının 16-da Azərbaycan rəhbərliyinə məxfi məktubunda deyilirdi: "Əmin edirəm ki, ordunun məramı Xalq Cəhbəsinin hakimiyyətə can atan xadimlərinin təşkilati strukturunu dağıtmaqdan ibarətdir" (Хоçu зaverит что деystвия армии направлени на то, чтобы разрушит организационную стуруктуру рвуşисья к власти деyатеley Народноґо Фронта).

O da məlum olmuşdur ki, Azərbaycana qarşı nəzərdə tutulan təhlükəli aksiyaların hazırlanmasında Dağlıq Qarabağ və Bakıda yaşayan ermənilərin liderləri fəal iştirak etmiş, mərkəzin xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşları ilə əlaqə saxlamış, onlara Bakıdakı vəziyyət haqqında vaxtaşırı məlumat vermişlər. Onlardan yalnız birini xatırladaq. Yanvar ayının 19-da axşam saat 19.00-da Dağlıq Qarabağ kommunistlərinin keçmiş başçısı B.Gevorkov

<sup>1</sup> SSRİ Müdafiə Nazirliyinin arxivi-4, Qovluq №26, səh22, SSRİ Müdafiə Nazirliyinin Baş Qərargahının 1990-cı ilin yanvar ayının 10-da hazırladığı hesabatından çıxarış.

<sup>2</sup> Yeni Azərbaycan qəzeti, 16 yanvar, 2002.

<sup>1</sup> Yeni Azərbaycan qəzeti, 16 yanvar, 2002.

<sup>2</sup> SSRİ MN arxivi, 1990-1994, qovluq.

Bakıdakı mənzilindən Azərbaycan Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin kəşfiyyat idarəsinin rəhbərlərindən polkovnik Ağayan və polkovnik Osipyanla birlikdə Moskva ilə danışıqlar aparırdı<sup>1</sup>.

Polkovnik Ağayan 1993-cü ilin sentyabr ayının 19-da Moskvada erməni diasporunun rəhbərləri ilə görüşündə 1990-cı ilin yanvar gecəsi barədə demişdir ki, "Biz həmin vaxt B. Gevorkovun Bakıdakı mənzilində idik. Onda o, telefonla "Şərqi Büro" ilə danışmaq aparırdı"<sup>2</sup>. Politoloq Rövşən Novruzoglunun məlumatına görə 1990-cı ilin yanvar ayının 19-dan 20-nə keçən gecə Bakıdan Moskva-yə 357, Vaşinqtona 14, Londona 12, Tehrana 173, Ankara-yə 286 zəng edilmişdir<sup>3</sup>. Kimin-kimə zəng etməsi və nə danışması aydın olmasa da, hər halda məram kimlərəse məlumdur.

Əvvəllər erməni mafioz qüvvələri mərkəzin xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşları ilə birlikdə Azərbaycana qarşı təxribatlar hazırlasalar da Heydər Əliyevin varlığı, şəxsi nüfuzu və cəsarəti erməni millətçilərini və onları dəstəkləyənləri Azərbaycana qarşı rəsmi ərazi iddiaları irəli sürməkdən və hərbi separatizm aksiyalarına başlamaqdan çəkindirirdi. Lakin qonşu dövlətlərin, o cümlədən də Azərbaycanın torpaqları hesabına "Böyük Etmənistan" dövlətinin yaradılması ideasının leqallaşması və reallaşması üçün Heydər Əliyev Moskvada ən yüksək partiya və dövlət vəzifələrindən istefa verdikdən sonra erməni ideoloqları və onların mafioz qüvvələrinə əlverişli şərait yarandı, imperiyanın maddi, siyasi və hərbi dəstəyi gücləndi.

<sup>1</sup> Yeni Azərbaycan qəzeti, 16 yanvar, 2002.

<sup>2</sup> Yəni orada.

<sup>3</sup> Yəni orada.

Heydər Əliyev istefaya getməsi haqqında bəyanat verdikdən bir gün sonra Ermənistanda ümumxalq şənlikləri keçirildi, Azərbaycana qarşı ərazi iddialarının elan edilməsi, Yeravanda və Xankəndində kütləvi mitinqlərin keçirilməsi, hərbi separatizmin, etnik təmizləmə prosesinin başlanması üçün əvvəldən hazırlanan tədbirlər bir daha dəqiqləşdirildi, konkret taktiki və strateji vəzifələr müəyyənləşdirildi. O vaxt Zori Balayan deyirdi ki, "Heydər Əliyev getdi, bəs indi nəyi gözləyirsiniz".<sup>1</sup>

Azərbaycana qarşı ərazi iddialarının, separatizm aksiyalarının başlanması haqqında ilk rəsmi signalı Mixail Qorbaçovun iqtisadi məsələlər üzrə müşaviri Abel Qezoviç Aqanbekyan verdi. O, Parisdə erməni diasporunun nümayəndələri ilə görüşündə mətləbdən uzaqlaşaraq bildirdi ki, onun şəxsi qənaətinə görə Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi bütün mülahizələr baxımından əlverişli və məqsədə müvafiqdir. Bu bəyanatın məkrli mənasının təhlili göstərir ki, çoxsaylı milli və ərazi – inzibati bölgələrdən ibarət olan sovetlər ittifaqının bərabər hüquqlu bir subyektinin ərazisinin müəyyən hissəsinin SSRİ Konstitusiyasının 76-cı maddəsinə zidd olaraq başqa bir subyektinə verilməsini irəli sürmək böyük cəsarət tələb edirdi.

Hadisələrin sonrakı gedişi göstərirdi ki, Abel Aqanbekyanın Azərbaycanın ərazisinin əzəli tərkib hissəsi olan Qarabağın dağlıq hissəsinin Ermənistana verilməsi haqqında rəsmi bəyanatı Mixail Qorbaçovun ermənipərəst mövqeyi ilə bağlı idi, əks halda SSRİ-nin milli dövlət və milli ərazi qurumlarının mərkəzdən qaçma meyllərinə stimül yaradan bu təhlükəli bəyanata ittifaq rəsmi səviyyədə

<sup>1</sup> Azad Azərbaycan qəzeti, 14 dekabr, 2003.



də siyasi, hüquqi qiymət verməli idi. Təəssüf ki, mərkəz Abel Aqanbekyanın bu təhlükəli bəyanatına reaksiya vermədi və ona münasibətini bildirmədi, beləliklə, hər şey aydın oldu.

Mixail Qorbaçovun dəstəyinə arxalanan erməni separatçıları onun aşkarlıq siyasətinin pərdəsi altında ölkə miqyasında ilk dəfə 1987-ci ilin oktyabr ayında Yerevan şəhərinin Puşkin meydanında Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları ilə mitinq keçirdilər, soydaşlarını "qədim" erməni torpaqlarının azad edilməsi uğrunda mübarizəyə səslədilər. Mixail Qorbaçovun ermənipərəst mövqeyini bilən mərkəzin xüsusi xidmət orqanları daşnakların separatist hərəkətlərinə məhəl qoymadılar, ekstremistlərə qarşı tədbirlər görmədilər.

Ermənistanda başlanan təhlükəli separatizm aksiyalarının cəzasız qalmasından ruhlanan Qarabağ erməniləri 1988-ci ilin fevral ayının 13-də Xankəndi şəhərində kütləvi mitinqə çıxdılar və vilayətin Azərbaycanın tərkibindən çıxmasını tələb etdilər. Mitinqdən 7 gün sonra, fevralın 20-də daşnaklar vilayət zəhmətkeş deputatlar sovetinin sessiyasını çağıraraq bölgənin əzəli sakinlərinin və deputatlarının mövqeyinə məhəl qoymadan, Konstitusiya ilə müəyyən edilmiş səlahiyyətlərini aşaraq Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkibindən çıxarılması barədə qərar qəbul etdilər, bu qərarın mərkəz tərəfindən müdafiə ediləcəyi haqqında şaiyələr yaydılar.

Cəzasızlıqdan azğınlaşan erməni separatçıları qarşıdurmanı gərginləşdirmək məqsədi ilə fevral ayının 24-də Əsgəran yaxınlığında iki azərbaycanlı gənci – Əli Hacıyevi və Bəxtiyar Quliyevi qətlə yetirdilər və hüquq mühafizə

orqanlarının satqınlığı və xəyanəti üzündən məsuliyyətə cəlb olunmadılar.

Mərkəzin dəstəyinə bel bağlayan, respublikanın başsız başçılarının cəsarətsizliyini görən ermənilərin mafioz qüvvələri həyata keçirdikləri separatizm aksiyaları ilə kifayətlənməyib ittifaqın xüsusi xidmət orqanları ilə birlikdə hazırladıqları məxfi plan əsasında 1988-ci ilin fevral ayının sonunda Sumqayıtda daşnak terrorçularının və separatçıların bilavasitə iştirakı ilə faciəli sindromu həyata keçirdilər, dərhal sovet məkanında və xarici ölkələrdə Azərbaycan xalqının qəddarlığı haqqında daşnak kompaniyasına başladılar.

1988-ci ilin fevral ayının 28-də Sumqayıtda ermənilər tərəfindən təşkil edilmiş qanlı faciə nəticə etibarilə erməni soyqırımı və ekstremist qüvvələrin hərəkətləri kimi qiymətləndirilirdi. Əslində Sumqayıt sindromu erməni separatçılarının əli ilə törədilmiş, erməni silahlı təcavüzünün ideologiyası bəhanəsi kimi düşünülmüşdü. Sindromu hazırlayanlar məkrli məqsədlə qarşıdurma başa çatdıqdan sonra şəhərə qoşun yeridib dinc əhalini əzdi, yaradıldı, həbs edib ittifaqın müxtəlif şəhərlərində mühakimə etdi, cinayətkar ermənilər məsuliyyətə cəlb edilmədi.

Əvvəldən hazırlanmış ssenari üzrə Sumqayıt sindromundan sonra erməni ideoloqları və mafioz qüvvələri Bakıda, Ermənistanda, Dağlıq Qarabağda müllətlərarası qarşıdurmanı daha da gərginləşdirdilər, erməni silahlı qüvvələri mərkəzin ordu bölmələri ilə birlikdə Azərbaycan ərazisində bütün cəbhə boyu hücumla başladılar.

Erməni silahlı qüvvələrinin fəallığı və antiəzərbaycan təbliğatının miqyasının genişləndirilməsi göstərirdi ki, Ermənistandan və Dağlıq Qarabağdan çox uzaqda yerləşən

Sumqayıt şəhərində 26 erməninin və 6 azərbaycanlının qətlə yetirilməsi erməni separatistlərinin işğalçılıq siyasətinə, Qarabağın dağlıq hissəsinin ilhaq edilməsinə ideoloji təminat yaratmaq məqsədi daşıyırdı.

Ən əsas məsələ Sumqayıt hadisələrindən istifadə edib Azərbaycan xalqının vəhşi obrazını yaratmaq və beləliklə də Qarabağın Azərbaycanın tərkibində qalmasının qeyri-mümkünlüyünü mərkəzə inandırmaq və Ermənistanla birləşdirmək idi.

M.Qarbaçov erməni millətçilərinin açıq və təhlükəli separatist aksiyalarının qarşısını almaq əvəzinə Azərbaycanın və Ermənistanın o vaxtkı rəhbərləri Bağirovu və Dəmirçiyani işdən götürməklə gözdən pərdə asdı və münafiqənin ermənilərin xeyrinə həll edilməsini təmin etmək üçün dövlət rəhbərliyinə hazır olmayan komsomol başçısı səviyyəsindən yuxarı yüksələ bilməyən Əbdürrəhman Vəzirovu Azərbaycana siridü. Beləliklə cərəyan edən hadisələri diqqətlə izləyən amerikalı politoloq Zbiqnev Bzejinski M.Qorbaçovun Azərbaycanda və Ermənistanda eyni vaxtda həyata keçirdiyi kadr dəyişiklikləri ilə əlaqədar bildirmişdir ki, imperiya başçısının məqsədi Dağlıq Qarabağı Ermənistanla vermək üçün xalqı razı sala biləcək bir adamı Azərbaycana rəhbər təyin etmək idi.<sup>1</sup>

Mərkəz mart ayından başlayaraq Dağlıq Qarabağda yaranmış vəziyyəti dəfələrlə müzakirə etsə də heç bir qanunu, ədalətli qərar qəbul etmədi, erməni separatizmini pisləmədi, terrorçulara qarşı tədbirlər görmədi.

Laxlasa da, hələ möhkəm rejim üzərində dayanan sovet imperiyası erməni daşnakları ərazi iddialarını zorla

reallaşdırmağa başlayanda, Ermənustandan və Dağlıq Qarabağdan bütün azərbaycanlıları köçürəndə qanun dairəsində ona verilən səlahiyyətlərindən istifadə etmədi, silahlı separatizmi dəstəklədi, ona hər cür yardım göstərdi, silah və canlı qüvvə qəndərirdi.

Daha sonra Dağlıq Qarabağın sosial-iqtisadi inkişafını təmin etmək adı altında mərkəz 1988-ci ilin mart ayının 24-də vilayət üçün o vaxt çox böyük məbləğ olan 500 milyon rubl vəsait ayırdı, bir sıra məsələlərin həllində Ermənistanın Azərbaycanın daxli işlərinə müdaxiləsini qanunlaşdırdı.

Digər tərəfdən, həmişə məkrli məqsədlərlə yaşayan çırdan Ermənistanın ideoloqları böyük imperiyanın iddialı liderlərini açıqca aldatdı, Dağlıq Qarabağı ilhaq etmək üçün hazırlanmış qondarma sosial-iqtisadi gerilik ideyasını onlara qəbul etdirdilər. Əslində bir sıra göstəricilər üzrə Azərbaycanı və Ermənistanı üstələyən Dağlıq Qarabağa maliyyə vəsaiti lazım deyildi, bu separatçıların ilk bəhanəsi idi. İlk bəhanə yerinə yetirildiyi üçün erməni separatçıları mərkəzin maliyyə yardımından imtina etdi və yeni təxribatlara əl atdılar.

Azərbaycan xalqı mərkəzin çoxsaylı, sürüşkən, ziddiyyətli qərarlarından, bəyanatlarından, sonra SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1988-ci ilin iyul ayının 18-də keçirilən iclasına böyük ümid bəsləyir və nəhayət, ədalətli qərarın qəbul edilməsinə inanırdı. Çünki biz o vaxt SSRİ Konstitusiyasının 81-ci maddəsinə və beynəlxalq hüquq normalarına əsasən A.A.Qromikonun və Y.K.Liqaçovun qəti mövqeyini bilirdik.

Lakin iclasın gedişi gözlədiyimizin əksini göstərdi, M.Qorbaçov giriş sözündə ziddiyyətli fikirlər irəli sürdü,

<sup>1</sup> Zaman qəzeti, 19-20 yanvar, 2000.

üstüörtülü erməni separatizmini müdafiə etdi, tribunanı daşnaklara verdi, Azərbaycan nümayəndələri mərkəzin sərt məhdudiyyət çərçivəsindən çıxıb bilmədilər, siyasi naşılıq, cəsarətsizlik nümayiş etdirdilər, imperiya başçısının daşnak-mafioz qüvvələri və onların ideoloqları ilə birlikdə hazırladığı çox təhlükəli planın respublikamız üçün acı nəticələrini ya duymadılar və ya ona marionet dəstəyi verdilər.

Çünki SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin iclasının qəbul etdiyi qərar faktiki olaraq Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasına təminat yaradan, mərkəzin siyasətini dəstəkləyən, ermənilərin mövqeyinə xidmət edən xüsusi idarənin yaradılmasının ideoloji əsasını qoydu.

Erməni millətçilərinin dəstəklənməsi və Dağlıq Qarabağın ilhaq edilməsi istiqamətində mərkəzin atdığı qərəzli addımlardan biri M.S.Qorbaçovun bu bölgədə xüsusi idarə komitəsinin təsis edilməsi haqqında 1989-cu ilin yanvarın 12-də imzaladığı fərman idi<sup>1</sup>.

Məqsəd Dağlıq Qarabağı müvəqqəti olaraq mərkəzə tabe etmək və beləliklə də onun əlaqələrini tədricən Azərbaycandan kəsmək, imkan yarandıqda Ermənistanla birləşdirmək idi. Təcrübədə analoqu olmayan Arkadiy Volskinin başçılıq etdiyi qeyri-qanuni qurum erməni separatistlərinin kütləvi silahlanması, azərbaycanlıların tarixi vətənlərindən çıxarılması üçün əlverişli şərait yaratdı.

M.S.Qorbaçovun ermənipərəst fərmanından ruhlanan Ermənistan Dağlıq Qarabağın bu respublikaya birləşdirilməsi haqqında 1989-cu ilin noyabr ayının 1-də qərar qəbul etdi. Erməni mafiyasının qəbul etdiyi bu qərara

qanunvericilik bazası yaratmaq üçün mərkəz Konstitusiyaya səviyyəsində kobud saxtakarlıq edib hələ 1988-ci ilin dekabr ayının 26-da Konstitusiyaya referendum yolu ilə dəyişiklik etmək qaydasını açıq-aşkar pozaraq, qapalı iclasda ölkənin əsas qanunun 119-cu maddəsinə 14-cü bəndi əlavə etmişdi.

Elə bu əlavəyə əsasən də SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyəti 1989-cu ilin yanvar ayının 12-də Dağlıq Qarabağda mərkəzə tabe olan xüsusi idarə komitəsi təsis etdi və bununla da vilayətin Azərbaycanın tərkibindən çıxarılmasının bünövrəsini qoydu. Bu addım məkrli mərkəzin cinayəti və onu dəstəkləyən respublika rəhbərliyinin xəyanəti idi.

O zaman rəhbərlik belə hesab edirdi ki, qanunsuz yaradılmış və erməni separatçılarının məkrli məqsədlərinə xidmət edən xüsusi idarə komitəsi bizim qələbəmizdir, onun başçısı Arkadiy İvanoviç Volskiy dostumuzdur. Hadisələrin gedişi göstərir ki, xüsusi idarə komitəsi Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılıb Ermənistanla birləşdirilməsi üçün vasitədir, onun başçısı Arkadiy Volskiy isə bu prosesə rəhbərlik edən satqındır.

Erməni mafiyası mərkəzin Azərbaycana qarşı qərəzli mövqeyini daha da kəskinləşdirmək məqsədi ilə bütün təxribatlardan və böhtanlardan istifadə edir, respublikamızda antisovet meyillərin gücləndirilməsi haqqında şayiələr yayırdılar. 60-cı illərin əvvəllərində ermənilərin sifarişləri və maliyyə dəstəsi ilə İqor Belyayev "Literaturnaya qazeta"-da SSRİ-nin müsəlman respublikalarında Turanın, İslam fundamentalizminin yayılması və güclənməsi təhlükəsi haqqında böhtanla dolu, əsassız məqalələr yazmışdı. İqor Belyayevin dili ilə erməni ideoloqlarının Azərbaycan-

<sup>1</sup> Pravda qəzeti, 15 yanvar, 1989.



da yayılmış İslam fundamentalizminin və türkçülüyn SSRİ üçün təhlükəli xarakteri haqqında başladıkları təbliğat kompaniyası səksəninci illərin sonunda yenidən ölkəmizə qarşı apardıqları ideoloji mübarizənin əsas mövzusunə çevrildi, mərkəzin dövlət məmurlarının diqqətini cəlb etdi, onları təşvişə saldı.

Ermənilər mərkəzi inandırmağa çalışırdılar ki, güya təcili tədbirlər görülməsə İranın, Türkiyənin və Azərbaycanın dəstəyi ilə 90 milyon türk mənşəli sovet vətəndaşları İttifaqı dağıdacaq və geniş məkanda Turan imperiyası yaradacaqlar. İmperiya bu təbliğatın əsassız olduğunu bilsə də ondan bəhanə kimi istifadə edib Azərbaycana müxtəlif xarakterli təzyiq göstərirdi.

Bu o vaxt idi ki, cənub qonşumuz və bəzi Orta Asiya respublikaları Ermənistanla geniş miqyasda iqtisadi-ticarət əlaqələri aparır, ona hərbi texnika, silah-sursat göndərdilər. Göründüyü kimi, ermənilərin imperiyanı qorxutduqları, uydurma İslam fundamentalizminin, pantürkizmin və Turan imperiyasının əsl mahiyyəti belə idi.

“Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində vəziyyəti normal hala salmaq tədbirləri haqqında” SSRİ Ali Sovetinin 1989-cu il noyabrın 28-də qəbul etdiyi qərar zahirən Azərbaycanın bölgədə suveren hüquqlarının təmin edilməsinə yönəldilirdi. Qərar da Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində xüsusi idarə komitəsinin fəaliyyətinin dayandırılması və respublika təşkilat komitəsinin yaradılması məqsədmüvafiq hesab edilirdi.

Respublika rəhbərliyi qərardan cəsarətlə və düşünülmüş istifadə etsəydi Dağlıq Qarabağda yaranmış gərgin vəziyyəti tənzimləyə bilərdi. Bu qərar da keçmişdə buraxılan bir sıra səhvlər islah edilmiş, Dağlıq Qarabağın Azər-

baycanın tərkib hissəsi olması bir daha vurğulanmış, onun Ermənistanla və ya mərkəzə birləşdirilməsi sövdaları birdəfəlik rədd edilmiş, muxtar vilayətdə qayda-qanunun bərpa edilməsi DQMV-dan olan deputatlara və Azərbaycan respublikasının Ali Sovetinə tapşırılmışdı.

Bütün bunlarla bərabər mərkəz nəzərə almamışdı ki, Dağlıq Qarabağdan olan deputatlar Zori Balayan, Henri Poqosyan, Boris Dadamyan ekstremistlərin, terroristlərin başçıları idi, onlar asayişin bərpa edilməsində, gərginliyin aradan qaldırılmasında maraqlı deyildilər. Bütün cinayət əməllərinin, o cümlədən ekstremizmin, separatizmin və terrorizmin təşkilatçıları məhz bu deputatlar idi. Təəccüblüdür ki, mərkəz onların separatçı məramını bildiyi halda, Dağlıq Qarabağda qayda-qanunun bərpa edilməsində bu qatı millətçilərin iştirakını rəsmiləşdirmişdi.

Qərəzli mərkəz mümkün olan hər yerdə erməni daşnakları üçün əl yeri qoyur, onları dəstəkləyirdi.

1990-cı ilin yanvar ayının 1-də Azərbaycana qarşı yağdırılan böhtanlarla, iftiralarla, şaiyələrlə üz-üzə duran azərbaycan xalqı narahatlıq keçirir, ədalətsizlikdən əsəbləşir, qəzəblənirdi. Ermənistanda dövlət səviyyəsində başa çatdırılan etnik təmizləmə siyasəti nəticəsində tarixən Qərbi Azərbaycanda yaşayan Azərbaycan əhalisinin axırıncı üç yüz minlik hissəsi əzəli torpaqlarımızdan zorla qovuldu, onlardan 300 nəfəri həlak oldu, yüzlərlə insan yaralandı.

Həmişə və həтта ən gərgin vəziyyətdə humanistliyini, insani keyfiyyətlərini saxlayan Azərbaycan xalqı soydaşlarımızı ata-baba yurdundan didərgin salan ermənilərin Bakıda yaşayan icmasına qarşı dözümlülük göstərir, onlara qarşı adekvat tədbirlər görmürdü.

1990-cı ilin yanvar ayının 1-də Bakı şəhər partiya komitəsində keçirilən yığıncaqda katiblərdən biri məlumat verdi ki, bu gün şəhərdə 203 min erməni əhalisi yaşayır. Yığıncaq iştirakçılarının üz-gözündən hiss edilirdi ki, onlar bu məlumatdan bərk əsəbləşir, sanki soruşmaq istəyirdilər ki, nə üçün biz yüzlərlə yaşayış məntəqələrimizi işğal edən ermənilərin Bakı icmasına dözürlər, onların Qərbi Azərbaycandan qovulmuş soydaşlarımızla, bizim hanımızla bir yerdə yaşamasına susuruq? İctimaiyyətin nümayəndələri əsəbiləşsələr də, qəzəblənsələr də, etika xatirinə sərt etirazlarını bildirməlidirlər. Amma çox nahaq yerə.

Həmin gün Bakı şəhərinin Azadlıq meydanında izdahamlı mitinq keçirilirdi. İnsanlar erməni silahlı qüvvələrinin işğalının qarşısının alınmasını, zəbt edilmiş kəndlərimizin azad edilməsini, Sovet İmperiyasının Ermənistanı hərbi yardımının dayandırılmasını, Əbdürrəhman Vəzirovun istefasını tələb edirdilər. Mitinqdə sərhəddə sökülmüş dirəklər, tikanlı məfillər nümayiş etdirilir, ikiyə bölünmüş bir xalqın birləşməsi üçün yeni imkanlar yaranması dəstəklənirdi.

Məlumat verildi ki, Ordubaddan Sədərəyə qədər sərhəd boyu bütün mühəndis texniki qurğular sökülüb dağılmış, yollar açılmış, insanlar öpüşüb görüşmüş, biribiri ilə hal-əhval tutmuş, 70 il qoyulmuş qadağalar aradan götürülmüşdür. Təəssüflənirik ki, Azərbaycan xalqının əzəli arzularından doğan bu xoş məramlı addımlarına qərəzli don geydirildi, ona qarşı siyasi iradlar irəli sürüldü.

Ermənilərin fitvası ilə imperiyanın xüsusi xidmət orqanları bütün milli azlıqlara, o cümlədən ruslara qarşı humanistlik, dözümlülük göstərən Azərbaycan xalqının əleyhinə antirus təbliğatını genişləndirərək mərkəzi mətbuat

vasitələrində car cəkirdilər ki, guya bu republikada yaşayan rus əhalisi kütləvi qırğın təhlükəsi qarşısındadır. Mərkəzin xüsusi xidmət orqanları erməni millətçilərinin yaydıqları böhtanlardan istifadə edərək hərbi müdaxiləyə bəhanə kimi yanvar ayının əvvəlində Bakıda xidmət edən rus zabitlərinin ailələrini hərbi təyarlərlə Rusiyanın müxtəlif şəhərlərinə köçürdülər.

Erməni ideoloqlarının və onların mafiyasının dəstəyi və mərkəzin ermənipərəst dairələrinin himayəsi ilə rus mənşəli əhalinin bir hissəsi təxribatlara uyaraq Moskvaya üz tutdu, şaxta, "rus qaçqını" statusu alıb, antiazərbaycan təbliğatına qoşuldu, Azərbaycana qarşı böhtan xarakterli ittihamlar irəli sürdü.

20-si yanvar faciəsindən bir qədər sonra "rus qaçqınlarının" böyük əksəriyyəti təzyiq altında buraxdıqları səhvi başa düşərək yenidən Azərbaycana qayıtdı, dövlətçiliyimizin müdafiəsinə qoşuldu, hətta onların milli övladları təcavüzkar erməni silahlı qüvvələri ilə qarşıdurmada soydaşlarımızla birlikdə vuruşdu, bəziləri şəhid oldu, yaralandı və ya əsir düşdü.

Qatı millətçilik və şovinst məqsədləri naminə milli mənəviyyatlarını qurban verən erməni ideoloqları və onların mafioz qüvvələri Azərbaycana mənəvi-siyasi zərbə vurmaq üçün antirus kartından fəal istifadə edirdilər. Halbuki, 1990-cı ilə qədər Azərbaycanda 500 min, Ermənistanda isə cəmi 64 min rus yaşayırdı. Ermənilərin kütləvi milli təmizləmə siyasəti həyata keçirildikdən sonra Ermənistanı tərk edən rusların bir hissəsi Azərbaycanda sığınacaq tapdı. Bu gün Azərbaycanda ruslar sülh və əməkdaşlıq şəraitində yaşadıkları halda azərbaycanlılarla bərabər ruslar da Ermənistandan qovulmuşlar.



Qatı millətçi erməni daşnaqlarının və onları dəstəkləyən mərkəzin ermənipərəst qüvvələrinin Azərbaycana qarşı antirus təbliğatının böhtan xarakterini ifşa etmək üçün Rusiyanın prezidenti Vladimir Putinin Azərbaycan dövlətinin rus icmasına qarşı humanist siyasətinə verdiyi yüksək qiyməti xatırlamaq kifayətdir. V.Putin qeyd etmişdir ki, o, Azərbaycan Prezidenti, müasir dövlət xadimi Heydər Əliyevə böyük hörmətlə yanaşır və onu sevirdi. Rusiya-Azərbaycan əməkdaşlığının bütün sahələrində olduğu kimi bu respublikada yaşayan ruslara qarşı Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin humanist dövlətçilik siyasəti yüksək qiymətə layiqdir. Bütün gərginliklərə baxmayaraq Azərbaycanda rusların hüquqları tam qorunur, rus məktəbləri əvvəllər olduğu kimi fəaliyyət göstərir, rusdilli mətbuat vasitələri Sovetlərin vaxtındakından da çox çap edilir. Mən Prezident Heydər Əliyevin humanist siyasətini yüksək qiymətləndirirəm.

20-si yanvar faciəsi ərəfəsində erməni ideoloqları, daşnak mafiyası, yeni demokratlar və mərkəzin xüsusi xidmət orqanları sovet imperiyasının Azərbaycana hərbi müdaxiləsinə bəhanə hazırlamaq və ona ideoloji don geyindirmək məqsədi ilə 1990-cı ilin yanvar ayının 13-14-də Bakı şəhərində Sumqait sindromuna bənzər fitnəkar ak-siya təşkil etdilər.

Onlar bu dəfə də daşnakların əvvəllər sınaqdan keçirdikləri metodları işə salıb, adi, sadə hadisələri şişirdib, millətlərarası münaqişələr səviyyəsinə yüksəltdilər, sonra isə özlərinin təşkil etdikləri qarşıdurmanı beynəlxalq problemə çevirdilər.

Erməni mafiyası təxribatlar, qarşıdurma, gərginlik yaratmaq, sonra isə özlərinin düzüb qoşduqları təhlükəli vəziyyətdən istifadə edib Azərbaycan xalqına qarşı ittiham

irəli sürməkdə məhərdətli usta olduqlarını bir daha sübut etdilər. Vaxtı ilə Dağlıq Qarabağda hörmət qazanan, 25 il Xocəvənd rayonunun Cartaz kəndində kolxoz sədri vəzifəsində işləyən, sosialist əməyi qəhrəmanı Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin deputatı Suren Adamyanın müəmmalı şəkildə qətlə yetirilməsi deyilən məkrli məqsədə xidmət edirdi.

Qətl günü erməni mafiyasının donosuna əsasən 7 azərbaycanlı bu faciəli hadisədə müqəssir kimi həbs edildi. Lakin istintaqın gedişi göstərdi ki, həbs edilən azərbaycanlıların ölüm hadisəsində əsla günahı yoxdur, Suren Adamyanın məkrli məqsədlərlə ölümünə tapşırıq alan erməni Stavropolda yaşayır və onun özünün yaxın qohumudur.

Göründüyü kimi, erməni millətçiləri böyük dövlətçilik ideologiyasının reallaşması naminə istənilən vaxt soydaşlarını siyasi məqsədlərinə qurban verməyi adət etmişlər. Bu xəstəliyin simptomları bütün ermənilərin fanatikcəsinə qəbul etdikləri təhlükəli «miatsum» və «Böyük Ermənistan» ideologiyasının özəyində yetişmiş və formalaşmışdır. Bu xəstəlikdən beyinləri robotlaşmış erməni ideoloqları belə hesab edirlər ki, «miatsum», «Böyük Ermənistan» uğrunda mübarizədə qurban gedənlər sağ qalan ən görkəmli ermənidən qiymətlidir.

20-si yanvar faciəsi ərəfəsində erməni mafiyasının maliyyə yardımı ilə hərəkət edən yeni demokratlar Azərbaycana qarşı bu ənənəyə əsaslanan fitnəkar təxribat planını hazırlayıb həyata keçirdilər. 1990-cı ilin yanvar ayının 19-na qədər Ermənistandan 300 min azərbaycanlı əhalisinin son nəfərinə qədər qovulub çıxarılmasına baxmayaraq Bakı şəhərində və respublikanın bütün bölgələrində ermənilər geniş mənzillərdə rahat yaşayır, gizli



iqtisadiyyat sahəsində böyük bizneslə sərbəst məşğul olur, varlı həyat sürür, erməni separatçılara aylıq vergi verir, ekstremistləri dəstəkləyir, terror aksiyalarında iştirak edir, ən vacib obyektlər və hadisələr haqqında məxvi məlumatlar toplayıb Ermənistanın və mərkəzin xüsusi xidmət orqanlarına ötürürdülər.

Bakıda ermənilərin Azərbaycana qarşı acıq-aşkar təhlükəli təxribatlar törətməsi M.S.Qorabacovun Ermənistandan qovulan azərbaycanlıların taleyinə biganəliyi və Bakıda yaşayan ermənilərin təhlükəsizliyinin qorunması barədə verdiyi sərt göstərişlə əlaqədar idi.

Ermənistandan və Dağlıq Qarabağdan qovulan azərbaycanlıların planlı və səmərəli yerləşdirilməsi Azərbaycanın daxili işi olmasına baxmayaraq bu vacib məsələnin optimal və səmərəli həllində cəsarətsizlik, qorxaqlıq göstərən marionet Əbdürrəhman Vəzirovun günahı bağışlanmazdır. Əgər o vaxtlar Əbdürrəhman Vəzirov cəsarət, milli qeyrət göstərüb Ermənistandan qovulan qacqınları Dağlıq Qarabağda yerləşdirsəydi, adekvat cavab kimi Azərbaycanda yaşayan ermənilərin Ermənistanı köçürülməsinə nail ola bilsəydi çox güman ki, hadisələrin istiqaməti dəyişərdi, 20 yanvar faciəsinin qarşısının alınması imkanı yarana bilərdi. Təəsüf ki, mərkəzin ermənipərəst siyasəti, respublika rəhbərliyinin təslimcilik mövqei nəticəsində hərbi müdaxilə həyata keçirildi, günahsız insanlar qətlə yetirildi.

1990-cı ilin yanvar ayının 13-də Bakı şəhərində erməni mafiyasının və mərkəzin xüsusi xidmət orqanlarının hazırladıqları fitnəkar plan belə başladı. Ermənistandan zorla qovulan, ev-eşiyini sahibsiz qoyub canını ölümdən xilas etmək üçün tələsik qacan azərbaycanlılar Bakı

şəhərində özlərinə şəraitindən asılı olmayaraq adi künc axtarırdılar. Axtarış zamanı, yanvar ayının 13-də Ermənistan qacqınlarından biri tanıdığı erməni ilə rastlaşır və ondan boş yer haqqında məlumat almaq istədikdə əvvəldən xüsusi tapşırıq alan erməni özünə qarşı hec bir təhlükə olmadan balta ilə qacqını qətlə yetirir.

Bu faciəli məlumat mitinq iştirakçılarına çatdırıldıqda ədalətsizlikdən əsəbləşən insanların etirazları nəzarət dairəsindən çıxdı, onların qəzəbləri alovlandı, xalqın ərəzi birliyinə və suveren hüquqlarına təcavüz edən ermənilərin Bakı şəhərində yaşayan etnik qrupunun hökmranlığına qarşı sərt tədbirlər görmək çağırışları ümumxalq qəzəbinə çevrildi, hiddətlənən qacqınların bir hissəsi yolunu azan daşnak məhəllələrinə yollandılar, onların şəhərdən köçürülməsini tələb etdilər.

Maraqlıdır ki, həmin günlər Bakıda SSRİ DİN-nin daxili qoşunlarının 11 min 500 əsgəri var idi. Lakin onlar qəsdən münaqişəyə müdaxilə etmədilər, qarşıdurmanı dayandırmadılar, asayışı, sabitliyi bərpa etməyə səy göstərmədilər.

O vaxtlar SSRİ xalq deputatı seçilən yazıçı Anar Kremlə M. Qorbaçova müraciət edərək, soruşanda ki, SSRİ DİN-nin məlumatına görə qarşıdurma zamanı beş min adam iştirak edirdi, Bakıda on iki mindən artıq qoşun var idi, hər iştirakçıya ikidən artıq əsgər düşürdü, nə üçün onlar qarşıdurmanı dayandırmadılar, işə qarışmadılar.<sup>1</sup> M.S. Qorbaçov əllərini sinəsinin üstünə qoyub demişdi ki, "Doğrudan da nə üçün"<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Yuri Pompeyev. Qarabağ qan içində, Bakı 1996, səh.116.

<sup>2</sup> Yəni orada.

1990-cı ilin yanvar ayının 13-də Bakıda həyata keçirilən məkirli erməni sindromu 20 yanvar faciəsinə istiqamətlənən ən təhlükəli siyasi aksiya idi. Bu dəfə də yaranmış vəziyyətdən həmişə olduğu kimi fitnəkarcasına istifadə edən ermənilər bir neçə soydaşlarını qətlə yetirib, onların cəsədlərini dəmir yol vağzalının perronuna, Bakıda təhsil alan xarici tələbələrin yataqxanalarının girəcəyinə, şəhərdə yerləşən xarici nümayəndəliklərin önünə düzdülər, Azərbaycan haqqında düşmən obraz yaratmağa çalışdılar.

Erməni ideoloqları mərkəzin məmurları ilə birlikdə həyata keçirdikləri "sindroma" milli və siyasi xarakter verərək Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin təhlükə qarşısında olması haqqında Moskvaya operativ şifrlə məlumat göndərir, hərbi kömək tələb edirdilər.

Mərkəz ermənilərin xəyanətkar məlumatlarını alan kimi yanvarın 15-də Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun qərarı ilə Azərbaycanın bir sıra bölgələrində hərbi vəziyyət elan etdi<sup>1</sup>. O vaxt Azərbaycanda 110 minlik hərbi hissələrin yerləşdirilməsinə baxmayaraq, yeni qərara əsasən respublikaya əlavə 66 min əsgər və zabıt göndərildi. Erməni məfiyasının fitvası ilə Azərbaycana qarşı kinini, küdurətini, düşmənçilik hisslərini gizlədə bilməyən mərkəz 4 gün ərzində, 1990-cı ilin yanvar ayının 15-də və 19-da iki dəfə hərbi vəziyyət elan etdi və təqribən 170 millik ordu ilə respublika əhalisinə divan tutdu.

20 yanvar faciəsinə gedən yolda ermənilərin mərkəzlə birlikdə əvvəldən hazırladıqları fitvaların ən təhlükəlisi dövlət televiziyasının enerji blokunun partladılması idi. Enerji blokunun partladılmasına 4 gün qalmış yanvarın 15-

dən sovet generalı Ovçinnikov 200 nəfərlik avtomatlı zabıt və əsgərlərin iştirakı ilə dövlət televiziyasının, radiosunun, rabitəsinin və bütün mətbuat orqanlarının fəaliyyətini nəzarətə götürmüşdü. Bu hadisə ətrafında fiziki şəxslərin, ictimai təşkilatların, politoloqların, jurnalistlərin, subyektiv mülahizələri, müəmmalı fikirləri, baxışları, mübahisələri çoxdur. Şübhəsizdir ki, televiziyanın enerji blokunun partladılması haqqında obyektiv və subyektiv mövqeyə yaxın məlumat Azərbaycanın və mərkəzin xüsusi xidmət orqanlarının apardıqları istintaq materialları əsasında hazırlanmış və ölkə rəhbərliyinə təqdim edilmiş ümumi arayışda əks olunmuşdur.

Arayışda qeyd edilən araşdırmaların qərəzli xarakteri istintaq aparan mərkəzin xüsusi xidmət orqanları əməkdaşlarının aldıqları tapşırıqlardan irəli gələn subyektiv mövqeyi ilə əlaqədar idi. Ermənilərin sifarişi ilə hərəkət edən mərkəzin müstəntiqləri imperiya maraqlarından kənara çıxıb obyektiv mövqe tuta bilməzdilər.

Bizim rəyimiz qrupların, fərdlərin, mütəxəssislərin apardıqları araşdırmalarına, respublikanın baş və hərbi prokurorluqlarının əməkdaşlarının, televiziyanın enerji blokunun növbə rəisi İbrahim Hüseynovun və blokla bağlı jurnalistlərin 2001-ci ilin yanvar ayında Dövlət Televiziyası ilə bildirdikləri fikirlərə və s. mənbələrə əsaslanır. Bununla belə birmənalı məlumdur ki, SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədr müavini general Bobkobin başçılığı ilə Azərbaycanın Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin Sədri Vaqif Hüseynovun və habelə, komitənin bir grup əməkdaşlarının hazırladıqları plan əsasında dövlət televiziyasının enerji blokunu Azərbaycanın Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin məsul əməkdaşı Starçenkovun fəal iştirakı ilə

<sup>1</sup> Respublika qəzeti, 24 yanvar, 2001.

mərkəzin xüsusi xidmət orqanlarının “Alfa” qrupunun terroristləri partlatmışlar.

Azərbaycan Dövlət Televiziyasının enerji blokunu partladan cinayətkarların əməli, ünvanı dəqiqləşdirilsə də parlayışın əsl səbəbləri bu günə qədər respublika ictimaiyyətinin siyasi maraqlarının mərkəzindən kənarlaşmayıb. Dövlət televiziyasının enerji blokunun parladılması haqqında müzakirə edilən mülahizələrin ikisi daha ağılabatan və inandırıcıdır.

Birincisi, televiziya blokunun partladılması, bütün verilişlərin dayandırılması, mərkəzin ordu hissələrinin Bakıya hərbi müdaxiləsinin məxfi saxlanması, respublikanın müxtəlif bölgələrinə, Bakı televiziyasının yayım dairəsində yerləşən qonşu dövlətlərə faciə haqqında məlumatın yayılmasının qarşısının alınması məqsədi güdürdü.

İkincisi, yanvarın 19-da axşam saat 20.00-da cəbhəçilərin liderlərindən bir qrupunun dövlət televiziyası ilə nəzərdə tutulan siyasi xarakterli çıxışlarına yol verməmək qərarı idi. Etibar Məmmədov yanvarın 19-da axşam saat 20.00-da televiziya ilə çıxış etmək fikrini faciədən sonra ekran qarşısında etiraf etdi<sup>1</sup>.

Bu planları həyata keçirmək üçün xüsusi hazırlıq görülmüş, televiziyanın bütün əməkdaşları evlərinə buraxılmış, 200 nəfərlik hərbi hissə televiziyanın fəaliyyətini təmin edən qurumları blokada almış, terroristlərin cinayətkar əməlləri üçün əlverişli şərait yaradılmışdı. Partlayışa başlamazdan əvvəl icraçıları müəyyən etmək, onların məxfiliyini təmin etmək, hadisə

yerində əşya-dəlil qoymamaq məsələsi həll edilməli idi. Dövlət teleradio şirkətinin binası enerji bloku istisna olmaqla tamamilə boşaldılıb hərbiçilərin sərəncamına verilmişdi.

Hazırlanmış plana görə icraçılar Azərbaycan Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin təcrübəli əməkdaşları arasından seçilməli idi. Çox axtarışdan sonra Vaqif Hüseynovun təklifi ilə 4-cü şöbənin rəisi təcrübəli polkovnik Vladimir Mirzoyev icraçı qrupun rəhbəri seçildi. Lakin, Vladimir Mirzoyev bu tapşırığı yerinə yetirməkdən imtina etdikdə Vaqif Hüseynov yüksək əsəbi tonla ona demişdir: “Sən kişi deyilsən, çıx mənim otağımdan.” Vəziyyəti belə görən general Babkov terror aksiyasını “Alfa” qrupuna həvalə etmək qərarına gəldi və bu barədə göstəriş verdi.

Dövlət televiziyasının enerji bloku bu bölmənin əməkdaşları İbrahim Hüseynovun, Viktor Romanovun şahidliyi və gözləri önündə partladılmışdır. Çünki onlar blokun partladılması üçün gərginlik xəttinin keçdiyi yeri, giriş və çıxışını terroristlərə dəqiq göstərmək üçün lazım idilər. Enerji bloku partladıldıqdan sonra “mafia şahid saxlamır” prinsipi üzrə hərbiçilər canlı şahidlər İbrahim Hüseynovu və Viktor Romanovu Ali Sovetin binasına aparır və onları qətlə yetirmək planı hazırlayırlar. Bu zaman orada xidmət edən bir qeyrətli milis işçisi İbrahimi və Viktoru gizlədir, onları ölümdən xilas edir.

20 yanvar faciəsini törədənlər imperiyanın hərbi müdaxiləsinə yanvarın 19-da axşam saat 19.26-dəqiqədə televiziyanın enerji blokunun partladılması ilə başladılar. Partlayış 20 yanvar faciəsindən əvvəl həyəcan signalı idi. Çox təssüf ki, maraqlı qruplar bu signalın təhlükəli mahiyyətini açıqlamadılar, gizlətməyə çalışdılar, həyəcandan

<sup>1</sup> Respublika qəzeti, 24 yanvar 2002



emosiyaya qapılmış əsəbi kütlə yaxınlaşan faciənin acı nəticələrini görə bilmədi və böyük itki verdi.

Dövlət televiziyasının enerji bloku partladıldıqdan sonra, Azərbaycan tam informasiya blokadasına alındı, fəvqaladə vəziyyət rejiminə müvafiq olaraq mətbəələrin və bütün mətbuat vasitələrinin fəaliyyəti üzərində ciddi nəzarət qoyuldu.

İmperiyanın "hərbi" terroruna etiraz əlaməti olaraq Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin bir çox əməkdaşları vəzifələrindən imtina etdilər, partiya biletlərini yandırdılar, yığıncaqlar keçiridilər, ittifaqın hərbi müdaxiləsini və erməni-mafioz qüvvələrini ittiham etdilər.

Mixail Qarbaçovun cinayətlərindən biri onun Bakıda fəvqaladə vəziyyət elan edilməsi və imperiya ordusunun şəhərə müdaxiləsi haqqında imzaladığı fərmanın vaxtında elan edilməsi ilə əlaqədar xəyanətkar oyunu idi. Yanvarın 18-19-da imperiyanın bir çox yüksək səlahiyyətli məmurları Bakıda dövlət televiziyasında çıxışlarında, müxtəlif zümrələrlə görüşlərində, danışıklarında Sovet ordusunun şəhərə daxil olmayacaqları haqqında rəsmi bəyanatlar verirdilər.

Respublika televiziyasının enerji bloku partladıldıqdan, qoşunlar şəhərə daxil olduqdan, faciə törədildikdən sonra yanvarın 20-də səhər saat 5.30-da radio Qarbaçovun fərmanını elan etdi. Halbuki, "mülki və siyasi hüquqlar haqqında" 1966-cı il beynəlxalq konvensiyasının birinci bəndinə əsasən fəvqaladə vəziyyət tətbiq edilməzdən qabaq elan edilməlidir. Burada məqsəd əhalini kütləvi qətlə yetirmək deyil, vəzifə qarşıda duran kriminogen vəziyyəti profilaktika, xəbərdarlıq və ya çətin anlarda az itkilər və sarsıntılar yoru ilə nizamlamaqdan ibarətdir.

Sovet imperiyası 1966-cı il beynəlxalq konvensiyanın tələbələrini pozaraq, vaxtında elan etmədən fəvqaladə vəziyyəti tətbiq etdi, görünməmiş vəhşiliyə rəvac verdi, insanların kütləvi qətlə yetirilməsini təmin etdi, özünü qəddarlığı, imperiya xisləti ilə ifşa etdi, ittifaqda zorla birləşdirilən xalqların gözündən saldı.

Fərmanda deyilirdi ki, Bakı şəhərində vəziyyətin son dərəcə gərginləşməsi, qanuni hakimiyyətin zorla devrilməsi cəhdləri ilə əlaqədar vətəndaşların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədi ilə SSRİ Konstitusiyasının 119-cu maddəsinin 14-cü bəndinə müvafiq olaraq fəvqaladə vəziyyət elan edilir.

Fəvqaladə vəziyyət elan edildikdən sonra Bakı şəhərində bütün dövlət hakimiyyəti şəhərin komendantına, paytaxtın 11 rayonunda və aeroportda yaradılmış komendantlara verilmişdi. Mətbuat, radio, televiziya, nəqliyyat vasitələri, gediş-gəliş, pasport rejimi üzərində nəzarət hərbi komendanta tapşırılmışdı. Əslində qanuni mülki dövlət hakimiyyəti hərbcilərin əlinə keçmişdi. Bu barədə M. Qarbaçov mərkəzi televiziya ilə çıxışında qeyd etmişdi ki, hərbi hissələr mühüm obyektləri və dövlət müəssisələrini nəzarət altına alıblar<sup>1</sup>.

Rəsmi dövlət tapşırığı almış hərbcilər şəhərin mərkəzini, bütün rayonlarını, qəsəbələrini keçilməz blokadaya alaraq, küçə və meydanlarda zirehli tanklar düzmüş, onlara yaxınlaşan əliyalın insanları yerindəcə güllələyir, müqavimət göstərənləri tanklarla əzirdilər.

Televiziyanın enerji bloku partladıldığı, qazetlərin çıxmadığı üçün real vəziyyət haqqında əhalidə məlumat

<sup>1</sup> Bakinski raboçi qəzeti, 25 yanvar 1996

yox idi. Kimsə heç nə bilmirdi, insanlarda çaşqınlıq yaranmışdı, qətlə yetirilənlərin valideynlərinin, qohumlarının, yaxınlarının qəzəbi ərşə qalxmışdı.

Ölkənin konstitusiyasını, qanunlarını pozan, Azərbaycana qarşı açıq-aşkar hərbi təcavüzə başlayan, onun ərazilərinin bir hissəsini zəbt edən, azərbaycanlıları Ermənistandan və Dağlıq Qarabağdan zorla qovub çıxaran erməni terroristlərinə dəstək verən və öz suveren hüquqlarını qorumağa qalxan Azərbaycan xalqına qarşı hərbi qüvvə tətbiq edən mərkəzin cinayət hərəkətləri millətin qəzəbinə və etirazına səbəb olmuşdu.

Sovet partiya ierarxiyasının başında dayanan və demokratik dissident imicini qazanan M.S.Qorbaçov yenidənqurma, demokratikləşmə və aşkarlıq proqramını tədricən reallaşdırmaqla sovet imperiyasının süqutunun əsasını qoydu. Ceyms Beyker M.S.Qorbaçovun dağıdıcı siyasətinə münasibətini bildirərək qeyd etmişdir ki, SSRİ-də başlanan yeni proseslər ABŞ və onun tərəfdarları üçün “şər imperiyasının” parçalanması yolunda son yüz illik ərzində ilk və yeganə şansıdır.

SSRİ-nin parçalanması prosesi artıq 1987-ci ilin əvvəlindən hiss edilməyə başlandı, milli və dini dözümsüzlüklə daha da gücləndi. ABŞ-in keçmiş prezidenti Karterin milli təhlükəsizlik üzrə köməkçisi Zbiqnev Bjezinski “Vaşinqton Tayms” qəzetinin redaktoruna verdiyi müsahibədə demişdir ki, sonrakı 20-30 il ərzində Sovet itifaqı milli və etnik konfliktlərin mərkəzi olacaq, millətçilik canlı dinamik qüvvəyə çevriləcək, Sovetlər özünün millətlərinin problemlərini nəzarət altında saxlaya bilməyəcək, sovet sistemi ölüm-cül böhranla qarşılaşacaqdır.

Doğrudur, Zbiqnev Bjezinski konfliktin məkanını və başlanmasının təşəbbüskarı olan etnosun adını konkret göstərməmişdir. Lakin onun proqnozu o qədər dəqiq oldu ki, sovet imperiyasının dağılması və süqutu üçün əvvəllər nəzərdə tutulan 20-30 il müddət xeyli ixtisar edildi və il yarımından sonra bu uzaq görən politoloqun “Böyük sarsıntı: XX əsrdə kommunizmin dağılması və məhvi” əsəri ildırım sürəti ilə dünyaya yayıldı, dövlət adamlarını şok vəziyyətə saldı.

Bu xəbəri eşidən Moskva mümkün və gözlənilən konfliktlərin ünvanlarını araşdırmağa başlasa da, təəsüf ki, tapa bilmədi və bir-birinin ardınca ciddi səhvlərə yol verdi. Ən əvvəl mərkəz özünün ermənipərəst siyasətindən əl çəkə bilmədi, daşnak mafiyasının separatizmini dəşəklədi. Ittifaqın bərabər statuslu subyekti olan Azərbaycanın ərazi birliyini və suveren hüquqlarını pozdu, daşnaqların təhlükəli ekstremist aksiyalarını demokratiyanın təzahürü kimi qiymətləndirdi.

SSRİ-nin yeni demokratlarının ideya rəhbəri Mixail Qorbaçovun qondarma yenidənqurma siyasəti nəticəsində ölkə miqyasında erməni separatizmindən bəhrələnən 19 qaynar nöqtə yarandı, o cümlədən Rusiyanın özündə sonu görünməyən çeçenistan qiyamı başlandı. Mixail Qorbaçovun məkrli siyasəti, mərkəzdənqaçma meylinin güclənməsi, Rusiyanın, Ukraynanın, Belorusiyanın başçılarının slavyan həmrəyliyi prinsipi üzrə imzaladıqları Belovejski sazişi SSRİ-nin dağılması prosesini sona çatdırdı.

Yanvar ayının 20-də Azərbaycanda fəvqaladə vəziyyətin elan edilməsində və Bakı şəhərinə böyük həcmdə ordu yeridilməsində Mixail Qorbaçovun bir neçə məqsədi var idi.

Birincisi, ölkənin bütün bölgələrindən səfərbər edilmiş böyük ordunu Bakıya göndərməklə mərkəz özünün gücünü göstərmək, sarsılmaqda olan imperiyanı süquta yetirməyə çalışan mərkəzdən qaçan qüvvələrə dərs vermək. Baltikanı respublikalarda, Gürcüstanda, Azərbaycanda artıq formalaşan demokratik qüvvələri birdəfəlik əzmək qətiyyətini sübut etmək.

İkincisi, birləşmiş erməni-rus hərbi hissələrinin geniş miqyaslı işğalına məruz qalmış Azərbaycana hərbi təcavüz etməklə mərkəz erməni mafiyası qarşısında götürdüyü öhdəliyə sədaqətini bir daha təsdiq etdi, erməni separatçılarının mərkəzli planlarının reallaşdırılmasında onlara yardımçı olacağını sübut etdi.

Üçüncü, Mixail Qorbaçov özünün qanunsuz, ədalətsiz, ermənipərəst siyasəti ilə Azərbaycanda yaratdığı ümumxalq etirazlarının nəticələrini bəhanə edərək Bakıya hərbi təcavüzə rəvac verdi, xalqın başını qatmaq, əl-qolunu bağlamaq, onun ölkənin ərazi birliyini müdafiə etmək əzmini qırmaq və beləliklə, erməni separatlarına Dağlıq Qarabağı və Naxçıvanı zəbt etmək üçün imkan yaratmaq idi.

Fövqaladə vəziyyət pərdəsi altında Azərbaycana göndərilən ordunun sayının, tərkibinin və digər keyfiyyət göstəricilərinin araşdırılması çox məqamlardan, mərkəzin mərkəzi siyasətinin qərəzli xarakterindən xəbər verirdi.

Azərbaycanda ikili siyasətə qarşı ümummilli etirazın nəticəsində yaranmış kriminogen vəziyyət mərkəzin ermənipərəst, anti-azərbaycan siyasəti, erməni separatçılarının Azərbaycanın əzəli torpağı olan Qarabağın dağlıq hissəsini güclə zəbt etməsi ilə əlaqədar idi. Mərkəzi hökumətin ölkə konstitusiyasının 81-ci maddəsinə əsasən SSRİ tərkibində bərabər hüquqlu müttəfiq respublika olan Azərbaycanın

suverenliyini, ərazibütövlüyünü müdafiə etmək əvəzinə işğalçı Ermənistanı dəstəkləməsi və ona canlı qüvvə, ən müasir silahlar göndərməsi haqlı olaraq Azərbaycan ictimaiyyətində etiraz və qəzəb doğururdu. Qəsbkarı, separatisti, işğalçını dəstəkləmək, müdafiə etmək, sovetlər ittifaqına şərəf gətirmədi, əksinə ona nifrət yaratdı, onu nüfuzdan saldı və süquta yetirdi.

Doğrudur, etirazlarla, emosiyalarla bağlı «meydan demokratları» bir çox hallarda azadlıq mübarizəsi pərdəsi altında hərəkətlərini və addımlarını qanunlar çərçivəsində idarə edə bilmirdilər. Lakin iqtidarla dialoq mitinqlər, təzyiqlər, bəzən də sərt tələblərlə aparılsa da, əsla silah işlədilmirdi, ölkə başçısının istefası tələb edilsə də silahlı dövlət çevrilişi cəhdləri göstərilirdi. Aydınır ki, əsasən sözlə, mitinqlə, tələblərlə aparılan qarşıdurmanı tənziqləmək üçün respublikada yaranmış gərginliyi doğuran səbəbləri aradan götürmək və əlavə tədbirlər görmək kifayət edərdi. Deməli, ordudan, hərbi texnikadan istifadə etməyə, zor işlətməyə, insanları qətlə yetirməyə ehtiyac yox idi.

Əgər mövcud ictimai siyasi durumdan əlavə gözlə görünməyən qeyri adi və təhlükəli məqam vardısı, onda mərkəzin Azərbaycanda yerləşdirilən kiçik hərbi dəstələrindən istifadə etmək yolu ilə vəziyyəti tənziqləmək müəyyən dərəcədə başa düşülərdi. Imperiyanın xüsusi xidmət orqanlarının rəhbərləri və peşəkar mütəxəssisləri yanvar ayının əvvəlindən Bakıda ictimai siyasi vəziyyəti öyrənir, təhlil edir, təkliflər hazırlayırdılar. Onlar dəqiq bilirdilər ki, şəhər əhalisinin bütün zümrələrindən və hətta polis əməkdaşlarından növbədən aslı olmayaraq bütün silahlar yığılıb SSRİ DİN-nin 54/56 sayılı hərbi hissəsinə təhvil verilmişdir.



Vəziyyət dəqiq məlum olduğu halda, ölkənin bir çox bölgələrindən seçilən xüsusi təyinatlı əsgərlərin, o cümlədən ermənilərin və «alfaçıların» Bakıya göndərilməsinə ehtiyac yox idi. Çünki mərkəzin xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşları bildirdilər ki, mitinq iştirakçılarının heç biri silahlı deyil və onların imperiya ordusuna qarşı hərbi vəsi-tələrlə müqavimət göstərmək iqtidarı yoxdur.

Hərbi müdaxilə zamanı Azərbaycana göndərilən ordu hissələrinin sayı da təəcüblü idi. 1979-cu ildə sovet dövləti çox böyük ərazidə yerləşən 14 milyonluq Əfqanıstana cəmi 40 minlik ordu göndərdiyi halda, ittifaqın bərabər hüquqlu subyekti olan Azərbaycana 165 min əsgər və zabitin yeridilməsi erməni mafiyasının sifarişini yerinə yetirən imperiyanın xüsusi geostrateji və məkrli məqsədləri ilə əlaqıdar idi.

Ən nəhayət, ərazisinin bir hissəsi erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilən Azərbaycana göndərilən hərbi hissələrin tərkibinə erməni millətindən olan on minlərlə əsgər və zabitlərin daxil edilməsi də xüsusi və məkrli məqsəd daşıyırdı.

Bütün müəmmalı sualların bir ümumiləşdirilmiş cavabı vardır. “Böyük Ermənistan” dövlətinin yaradılması ideologiyasını dəstəkləyən imperiya hərbi təcavüz yolu ilə Azərbaycanda kütləvi və kəskin xarakter almış etiraz mitinqlərini dayandırmaqdan daha çox, əzilən, təhqir edilən, təzyiqlərə, təcavüzə məruz qalan Azərbaycan xalqını əzmək, bu ölkənin ərazisini parçalamaq siyasətini qarşıya məqsəd qoymuşdu. Bu dəhşətli soyqırım siyasəti idi.

20-si yanvar faciəsi Azərbaycan xalqına qarşı həyata keçirilən soyqırımlarının növbəti davamı və ən dəhşətli si-  
ydi. 20 yanvar soyqırımı erməni mafiyasının fitvası ilə im-

periyanın xüsusi xidmət orqanları tərəfindən düşünülmüş və planlaşdırılmışdı. Erməni separatizmini söz azadlığı kimi qiymətləndirən M.S.Qorbaçovun bədnam yenidənqurma si-  
yasəti Azərbaycanın əzəli torpağı olan Dağlıq Qarabağın ermənistana verilməsinə ideoloji təminat yaradırdı. Bu təminatı reallaşdırmaq məqsədi ilə mərkəz və onun xüsusi xidmət orqanları bir sıra təxribat xarakterli planlar hazırlayıb həyata keçirməyə başladılar. Bu planların bir neçə məkrli məqsədləri var idi:

- Azərbaycanı Rusiyadan uzaqlaşdırmaq, Azərbaycanın sadıq oğlu Heydər Əliyevi ölkə rəhbərliyindən kənarlaşdırmaq;

- Azərbaycanı təkləmək, ona təzyiqlər göstərmək yolu ilə onu Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsinə razılıq verməsinə məcbur etmək;

- Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq üçün erməniləri dəstəkləmək, Azərbaycanı günahlandırmaq, ona sərt iddialar vermək;

- Erməni separatistlərinə və qoşun hissələrinə canlı qüvvə və hərbi texnika ilə yardım göstərilməsini qanuniləşdirmək;

- Erməni mafiyasının təhriki ilə daşnakların işğalçılıq siyasətinə ideoloji təminat və imperiyanın hərbi müdaxiləsinə qondarma bəhanələr yaratmaq üçün Sumqayıt və Bakı sindromlarını təşkil etmək;

- Dağlıq Qarabağda yaşayan erməni icmasına qarşı Azərbaycanın ayrı seçkilik siyasəti, müsəlmanların erməniləri sıxışdırmaları, azərbaycanlıların xristian-müsəlman qarşıdurması yaratması, ermənilərin soyqırımına məruz qoyması, Azərbaycanın Ermənistanı blokadaya alması haq-

qında sovet və dünya ictimaiyyətinə saxta məlumatların yayılması;

- Dağlıq Qarabağı saxta qanunlara əsasən Azərbaycanın tərkibindən çıxarıb Ermənistanə vermək üçün mərkəzə tabe olan bölgədə xüsusi idarəçilik qrupunun yaradılması.

Mərkəzin ermənipərəst siyasəti və respublika rəhbərliyinin səriştəsizliyi nəticəsində cəzasızlıqdan ruhlanan erməni daşnakları geniş miqyasda Azərbaycan ərazisində hərbi təcavüzə başladılar, imperiyanın ordu hissələrinin fəal iştirakı ilə onun yaşayış məntəqələrini bir birin ardınca zəbt etdilər, Azərbaycana ağır zərbələr vurdular.

Prezident Heydər Əliyev o vaxtlar Azərbaycanda yaranmış gərgin vəziyyəti qiymətləndirərək qeyd etmişdir ki: "Təbiidir ki, 20 yanvar həmin bu siyasətin qara zəncirinin böyük bir həlqəsi idi"<sup>1</sup>.

Prezident Heydər Əliyevin nəzərdə tutduğu uzun qara zəncir imperiyanın maddi, siyasi və hərbi dəstəyi ilə ermənilərin Azərbaycana qarşı ərazi iddialarından, 1988-ci ilin fevral ayının 13-də başlanan rəsmi konstitusiyaya zidd aksiyalarından, fevralın 20-də qəbul etdikləri qanunsuz qərarından, fevralın 28-də təşkil etdikləri Sumqayıt sındromundan ibarət idi.

Qara zəncirin qanlı həlqəsi erməni daşnaklarının fitvası ilə imperiyanın Azərbaycana həyata keçirdiyi 20 yanvar hərbi təcavüzü idi. İmperiyanın hərbi təcavüzü Azərbaycan xalqını mənəvi, psixoloji və fiziki cəhətcə əzmək, onu ittiham etmək, sarsıtmaq və bu gərginlik zəminində erməni daşnaklarının ərazi iddialarını təmin etmək məqsədi güdürdü.

<sup>1</sup> Xalq qəzeti, 20 yanvar 2000

Bütün bu cinayət əməllərinin müqabilində hər bir azərbaycanlının qəlbində imperiyaya qarşı nifrət və qəzəb atəşi alovlandı, cəsəret, qeyrət, namus, qəhramanlıq əzmi püskürüb ərsə qalxdı, ermənipərəst Mixail Qorbaçova lənətlər yağdırdı, onun şəkilləri küçələrdə yandırıldı, bütün şəhər evlərinin pəncərələrindən qara matəm bayraqları asıldı, Bakı şəhərinə doluşan 167 min sovet silahlı qüvvələrinin timsalında bütün imperiya ordusuna qarşı ümum-azərbaycan nifrəti yarandı.

Araşdırmalar zamanı məlum oldu ki, doxsanıncı illərin əvvəllərində çoxları düşünürdü ki, görəsən imperiyanın müdaxiləsinin, 20 yanvar faciəsinin qarşısını almaq üçün imkanı var idimi? Yaxud respublikanın başsız başçıları cəsəret göstərib mərkəzin müti quluna çevrilməsaydılar, cəbhəçilər hakimiyyət uğrunda sivil mübarizə yolu seçsəydilər faciəni cilovlamaq olardımı? Təhlil göstərirdi ki, əgər ölkədə qanunun aliliyi gözlənilsəydi şübhəsiz ki, yanvar faciəsindən yan keçmək olardı.

Əvvəla onu deyək ki, mərkəzin hərbi müdaxiləsinin və onun nəticəsi olan 20 yanvar faciəsinin fitvaçısı, təhrikçisi erməni mafiyası, təşkilatçısı və icraçısı sovet imperiyası idi.

İkincisi, 20-i yanvar faciəsi ərafəsində Azərbaycanda, xüsusi ilə də Bakı şəhərində erməni silahlı qüvvələrinin hərbi təcavüzünə və mərkəzin ermənipərəst siyasətinə qarşı etiraz əlaməti olaraq xalqın qəzəbi ərşə çıxmışdı. Son yüzilliklərin ağır acısını çiyində daşıyan Azərbaycan xalqı 1990-cı ilin yanvar faciəsi ərafəsində çətin sınaq qarşısında idi. Azadlıq arzusunu məşələ çevirən yüzlərlə, minlərlə istiqlal mücahidləri qanlı yanvara gedən yolun faciəli mərhələsini yaşayırdı.

Qərbi Azərbaycandan, Qarabağdan bütün azərbaycanlıların zorla deportasiya edilməsi, onların bir hissəsinin qətlə yetirilməsi, yaralanması, əsir götürülməsi, itkin düşməsi, haqqı tapdalanan, əzilən, hüquqları pozulan xalqın qəzəbini son həddə çatdırmışdı.

Ermənipərəst sovet imperiyası tərəfindən Azərbaycana qarşı törədilən terror aktları nəticəsində hadisələr qəsdən gərginləşdirilir, iqtisadlar bilə-bilə qızıqdırılırdı. Belə bir vaxtda Moskvadakı himayədarlarına sədaqətli qul xidməti göstərən respublikanın o vaxtki rəhbərliyi vətənə, torpağa dönlüklük göstərdi, xalqın mənafeyinə dəstək vermədi, onu müdafiə etmədi. Vəziyyəti qəsdən böhran həddinə çatdıran və ondan qəhrəmanlıq nümunəsi kimi bəhrələnmək istəyən üzdənirəq meydan qəhrəmanları da vəziyyəti sabitləşdirmək istiqamətində tədbirlər görmədi, meydana çağırdıqları qəzəbli insanların emosialarını sakitləşdirmək üçün onlara izahat, tövsiyələr vermədilər.

Təbiidir ki, Azərbaycanın rəhbərliyi vətənə, xalqa sədaqətlə xidmət etsəydi, vəzifə hərisliyi göstərməsəydi, cəsarətli, qeyrətli, olsaydı, mərkəzin müthi quluna çevrilməsəydi respublikanın ərazisi daxilində terroristlərə, separatçılara başçılıq edən Azərbaycan vətəndaşları Henpix Poqosyani, Arkadiy Manuçarovu, Aramais Dadamyanı, Samvel Babayanı, o vaxtlar əl buyruqçusu olan Robert Koçaryanı törətdikləri xüsusi təhlükəli dövləti cinayətlərə görə məsuliyyətə cəlb etsəydi, Ermənistanla dövlət sərhədlərini bağlayıb, ideoloji təxribatçılar Zori Balayanın, Silva Kaputikyanın, Sero Xanzadyanın Dağlıq Qarabağa pozuçu qastrollarını dayandırsaydı, Ermənistandan göndərilən silah axınının və silahlı fidainlərin qarşısını alsaydı erməni qiyamını yuvasında asanlıqla boğa bilərdi.

Çox təəssüf ki, nə mərkəz, nə də respublika rəhbərliyi öz qanuni vəzifə borclarını yerinə yetirmədilər, xəyanət etdilər, vahid ölkənin süqutunun təməlini qoydular. Məsələnin ən təhlükəli istiqaməti ondan ibarət idi ki, ölkənin çoxmillətli əhalisində imperiya rəhbərliyinin partiya qurultaylarının və plenumlarının tribunalarından xalqa təlqin etdikləri humanizm, ədalət, bərabərlik, qanunun aliliyi prinsiplərinə inamsızlıq yarandı, totalitar rejimin faşist diktaturasına çevrilməsi təhlükəsinə qarşı mübarizə əzmi gücləndi, hər bir millətdə öz fərdi evinə çəkilmək istəyi yeni vüsət aldı.

Soyuq başla aparılan araşdırmaların nəticələri tam aydınlıqla təsdiq edir ki, əgər 1987-1989-cu illərdə ermənilər mərkəzin dəstəyi ilə Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzə başlamasaydılar 20 yanvar faciəsi baş verməzdi, insanlar qətlə yetirilməzdi, imperiya müdaxilə üçün bəhanələr tapa bilməzdi, ölkə miqyasında 19"qaynar nöqtə" yaranmazdı. Bizim və respublika içtimaiyyətinin sağlam düşüncəli nümayəndələrinin qənaəti belədir.

Qarabağda erməni silahlı qüvvələrinin qətlə yetirdikləri yüzlərlə günahsız insanın sırasına 20 Yanvar şəhidləri də əlavə edildi. 20 Yanvar şəhidləri erməni mafiyasının fitvası və mərkəzin həyata keçirdiyi hərbi müdaxiləsi zamanı daşnakların əli ilə qətlə yetirildilər.

20 Yanvar qanlı faciəsi ərsilər, qərinələr keçsə də heç zaman unudulmayacaq, həmişə xatırlanacaq, yaddaşımızda yaşayacaq, cinayətkarlar nifrətlə ittiham ediləcəklər.



Çünkü, o ayrı – ayrı insanlara edilən qəsd, təcavüz deyildir, bu bütün Azərbaycan xalqına, Azərbaycan millətinə, Azərbaycan ölkəsinə edilən hərbi təcavüz idi. Bu təcavüz nəticəsində həlak olanlar xalq qəhramanlarıdır”.

Azərbaycan xalqı 1990-cı ilin yanvar ayının 20-də hərbi, siyasi, mənəvi təcavüzə məruz qalsa da, öz tarixi qəhramanlıq ənənələrinə sadıq olduğunu, vətənin azadlığı və müstəqilliyi naminə ən ağır sınaqlara sinə gərmək, hətta şəhid vermək əzmini bir daha sübut etdi. 1990-cı ilin 20 yanvarında Azərbaycanın azadlığı və müstəqilliyi uğrunda mübarizədə şəhidlik zirvəsinə ucalmış vətən evlamları özlərinin fədakarlığı ilə xalqımızın qəhramanlığı salnaməsinə parlaq səhivələr yazdılar. Bu gün xalqımız öz milli məniyyətini, vətəni qorumaq üçün canlarından keçən övladlarımız ilə fəxr edir.

Həqiqətən vətən yolunda şəhid olmaq əsl insanlıq və yüksək vətəndaşlıq duyumunun zirvəsidir. Bu ali ilahi zirvə gözlə görünməyən, ruhən, mənən daxili gözlə görünən, duyulan zirvədir, əbədiyyət zirvəsidir. 20 yanvar faciəsində qətlə yetirilən qəhrəman vətən evlamları allaha yaxın əbədiyyət zirvəsinə ucaldılar. Şəhidlərimiz “Şəhidlər xiyabanında” əbədiyyətə qovuşsalar da, onların ruhu səmada pərvaz edir, bizimlə birgə yaşayır.

Şəhidlərimiz xalqımızın ürəyində, qanında, bəbəyində, yaddaşında əbədiyyətə qovuşublar. Onlar əsrlər boyu qollarımıza bağlanan zəncirləri “qram-qram” yox, bütünlükdə qırmaq, xalqımızı imperiya əsarətindən qurtarmaq, ölkəmizi azad görmək naminə əliyalın düşmən tanklarının tırtılları altında əzildilər, imperiya gülləsinə tuş gəldilər, vətən yolunda şəhid oldular, əbədiyyətə qovuşdular, müqəddəsləşdilər.

## **QANLI 20 YANVAR AZADLIĞIMIZ, MUSTƏQİLLİYİMİZ YOLUNDA FACİƏDƏN QƏHRƏMANLIQ NÜMUNƏSİNƏ CƏVRİLDİ**

Hərbi müdaxiləçilərin böyük əksəriyyətini ermənilər təşkil edən imperiyanın ordu hissələri beynəlxalq hüquq normalarına məhəl qoymadan qarşısına çıxanları tankların tırtıllarının altında əzdi, bütün istiqamətlərə kütləvi atəş açdı, silahsız, günahsız insanları qətlə qetirdi, xəstəxanalar, təcili yardım maşınlarını gülləbaran etdi, evlərə, idarələrə, mağazalara soxulub hər yeri qarət etdilər.

Bütün faciəli nəticələri ilə birlikdə 20 yanvar Azərbaycan xalqının yaddaşına, tarixinə milli azadlıq, dövlət müstəqilliyi uğrunda mübarizəsinin zirvəsi kimi daxil olmuşdur. 20-si yanvarda itirdiklərimizlə yanaşı, bu faciədə xalqımız vahid birliyini, qəhramanlıq əzmini bir daha nümayiş etdirdi. Silahlı imperiya ordusuna qarşı əliyalın, silahsız çıxan, qorxub qaçmayan cəsarətli insanlar ölkəmizin ərazi birliyinin və suveren hüquqlarının müdafiəsinə qalxdı və şəxsi həyatı ilə hesablaşmadı.

Hərbi, siyasi, mənəvi – psixoloji təcavüzə məruz qalan xalqımız, vətənin suverenliyi və azadlığı naminə ən ağır sınaqlara tab gətirdi, millət, torpaq uğrunda şəhid olmaq əzmini bütün dünyaya nümayiş etdirdi. Vətənimizin istiqlalı yolunda şəhidlik zirvəsinə ucalan qeyrətli övladlarımız, xalqımızın şanlı tarixinə daha bir qəhramanlıq salnaməsi yazdılar.

20 yanvardan neçə illər keçsə də biz o müdhiş gecəni, şəhidlərimizin qəhramanlığını heç vaxt unutmayacağıq, ürəklərimizdə yaşadacağıq. Prezident Heydər Əliyevin dediyi kimi “xalqımız o günü heç vaxt unutmayacaqdır.

Bu fəvqəladə qəhrəmanlıq xalqımızın tarixi igidlik ənənələrindən, vətən sevgisindən, ata qeyrətindən, təmiz ana südündən yaranıb, yreklərə, beyinlərə, yaddaşlara həkk olub. Xalqımız Naxçıvanın Əlincə qalasının mühafizəçiləri kimi mühasirəyə düşüb, şirvanlılar tək zəlzələyə, gəncəlilər tək təcavüzə məruz qalıb, qarabağlılar, qərbi azərbaycanlılar tək erməni soyqırımının qurbanı olub, ancaq əyilməyib, vüqarını, əzmini, mənliyini itirməyib, qəddini düzəldib, düşməni qarşısında mərdliklə dayanıb, azadlığından dönməyib, lazım gəldikdə özünü şəhid edib, lakin həmişə mübariz olub, qalib gəlib.

Faciəli nəticələri ilə birlikdə 20 yanvar Azərbaycan xalqının yaddaşına, tarixinə, milli azadlıq, dövlət müstəqilliyi uğrunda mübarizinin zirvəsi kimi daxil olmuşdur. 20 yanvarda itirdiklərimizlə yanaşı, bu faciədə xalqımız vahid birliyini, qəhrəmanlıq əzmini bir daha nümayiş etdirdi. Xalqımızın qəhrəman övladları imperiyanın hərbi müdaxiləsinə silahsız sinə gərdilər, qeyrətlə, mərdliklə vətənin müdafiəsinə qalxdılar, ölümdən qorxmədilər, əyilmədilər, həyatlarını millət yolunda fəda etdilər.

Hərbi, siyasi, mənəvi təcavüzə məruz qalan xalqımız, vətənin suverenliyi və azadlığı naminə ən ağır sınaqlara tab gətirdi, millət, torpaq uğrunda şəhid olmaq əzmini bütün dünyaya sübut etdirdi. Vətənimizin istiqlalı yolunda şəhidlik zirvəsinə ucalan qeyrətli övladlarımız xalqımızın şanlı tarixinə daha bir qəhrəmanlıq səlnaməsi yazdılar. 20 yanvardan xeyli keçsə də, biz o faciəni, qeyrətli övladlarımızın qəhrəmanlıq əzmini, cəsarətini min illər boyu unutmayacaq, ürəklərimizdə yaşadacaqıq. Prezident Heydər Əliyevin dediyi kimi "xalqımız o günü heç vaxt unutmayacaqdır". Çünki, o ayrı-ayrı insanlara edilən qəsd,

təcavüz deyildi, bu bütün Azərbaycan xalqına, Azərbaycan millətinə, Azərbaycan ölkəsinə edilən hərbi təcavüz idi. Bu təcavüz nəticəsində həlak olanlar xalq qəhrəmanlarıdır, onlar millətimizin qəhrəmanlarıdır.

Azərbaycan xalqı qədim tariximizdən soydaşlarımızın qəhrəmanlıq ənənələrini böyük qürur hissi ilə xatırlayır, onları yaddaşında yaşadır, övladlarımızı bu ruhda tərbiyə edib vətənə xidmət üçün hazırlayır. Min illər, əsrlər, qərinələr keçsə də qədərbilən millətimiz ulu babalarımızın əzmini, torpaqlarımızı qorumaq qeyrətini özündə yaşadır, düşməyə əyilmir, ona baş əymir, sinəsini gərib döyüşə atılır, vətənimizə göz dikənləri əzir, məhv edir. Xalqımızın tarixi qəhrəmanlıq ənənələrindən bir neçəsini xatırlatmaq yerinə düşər.

Qadın hökmdarımız Tomris torpaqlarımızı qarət etməyə çalışan İran şahı Kirin başını öz qılıncı ilə bədənindən ayırıb qan tuluğuna salmış, ona "öz qanından doyunca iç" demişdi.

Eramızdan 54 il əvvəl, xalqımızın cəngavər övladları Avropanın və Asiyanın torpaqlarının yarısını zəbt edən Roma sərkərdəsi Pompeyin məğlubedilməz sayılan ordusunu dayandırmış, vətənimizi qoruya bilmişdir.

VII əsrdə qüdrətli sərkərdəmiz Cavanşir Azərbaycana təcavüz edən ərəb ordularını Dəclə və Fərad çaydarına qədər qovub məhv etmişdir.

IX əsrdə əvsanəvi qəhrəman Babək ərəblərə qarşı 22 il döyüşüb vətənimizi qorudu, düşməyə dərs verdi.

Qəhrəman övladlarımız Qarabağı işğal edən Ağaməhəmməd şah Qacarın Şuşada, milli düşmənimiz çar generalı Sisiyanovun İçəri şəhərdə başını kəsdilər.

Tarixən qəhrəman Azərbaycan xalqı 1990-cı ilin yanvar ayının 20-də Bakıya soxulan çoxminli, güclü ordu hissələri qarşısında sarsılmadı, əyilmədi, əliyalın onlarla üz-üzə durdu, qeyrətini, mübarizlik əzmini göstərdi. Qanlı yanvar xalqımızı bir yumruq kimi birləşdirdi, hamımızı köləlik zəncirini qırmağa səfərbər etdi, hamını bir ciyərdən nəfəs almağı öyrətdi, özümüzədən başqa kimsədən ümid gözləməməyi bizə anlatdı.

20 yanvar böyük qurbanlarla, qanlı faciə ilə sona çatdı da, xalqın bütün zümrələrini birləşdirdi, onların həmrəyliyinə təmin etdi. Canlarını azadlığımız, müstəqilliyimiz uğrunda fəda edən qəhrəman övladlarımız ölüm ayağında bir səsle deyirdilər: «Azadlıq verilmir, alınır», «Azadlıq yolunda ölməyi bacarmaq lazımdır», «İnsan yalnız yaşamaq üçün deyil, həm də ölmək üçün doğulur». Şəhidlərimiz ədalətsizlik şəraitində, totalitar rejimdə yaşayıb, əzilməkdənsə azad əbədiyyətə qovuşmağa üstünlük verib sinələrini düşmən gülləsinə sipər çəkdi.

Kremlin o vaxtkı rəhbərliyi tanklar, BTR-lər, avtomatlar, kütləvi qırğınlar vasitəsi ilə Azərbaycan xalqının əzmini qıra bilmədi, əksinə onun mübarizliyini, qətiyyətini daha da gücləndirdi. 1920-ci ildə mərkəzin ordusu tərəfindən ilk Azərbaycan Demokratik Respublikası süquta yetirilərkən azadlıq tamını dadan Azərbaycan xalqı 1988-ci ildə yenidən təlatüma gəldi, müstəqillik uğrunda mübarizəyə qoşuldu, 20 yanvar faciəsi müstəqilliyimizə gedən yolun həlledici mərhələsinə çevrildi.

Qanlı 20 yanvar faciəsi Azərbaycan xalqının tarixinə həm faciəvi, həm də qəhrəmanlıq salnaməsi kimi daxil oldu. 20 yanvar faciəsini törədən mərkəz Azərbaycan xalqının müstəqilliyi uğrunda mübarizəyə qoşulan milli

azadlıq hərəkatını boğmaq, onu totalitar rejimin buxovları arasında əzmək, imperiyanın yaşamaq əzmini təsdiq etmək məqsədi güdüdü. Bu prosesdə respublika rəhbərliyi səriştəsizlik göstərdi, xəyanətkarlıq etdi, milli azadlıq hərəkatının liderləri hakimiyyət hərisliyinə uyub azadlıq əzmi ilə yaşayan vətənpərvər insanları əliyalın imperiya tankları ilə üz-üzə qoyub, vacib məqamda aradan çıxdılar.

Onlar Alma-Atada, Vilnisdə və Tbilisidə baş verən milli qarşıdurma zamanı imperiyanın qəddarlığını, geostrateji iddialarını nəzərə almadılar. Burada erməni fitnəkarlığı, iqtidar-müxalifət qarşıdurması, imperiyanın özünü qorumaq əzmi və qərəzli siyasəti birləşdi və nəticədə qanlı faciə baş tutdu. Lakin, xəyanətkarların hamısı ifşa olundu, siyasi oyunda uduzdu, udan, qazanan isə Azərbaycan xalqı oldu. İmperiya laxladı, sarsıldı, xalqımızın qəhrəman övladları vətənimizin müstəqilliyi uğrunda mübarizədə canını fəda etdi, əbədiyyət zirvəsinə ucaldı, özünün azadlıq əzmini təsdiq etdi.

Daşnakların işğalçılıq siyasətinə, ermənipərəst sovet imperiyasının təcavüzünə, hərbiçilərin qəddarlığına, amansızlığına qarşı etiraz əlaməti olaraq cəsarətli insanlar bir sıra qətiyyətli addımlar atdılar.

- 1990-cı ilin yanvar ayının 25-nə qədər müxtəlif millətlərdən olan 200 min Azərbaycan vətəndaşı kommunist partiyasının üzvlüyündən imtina etdi və ali dövlət memurlarının gözü qarşısında partiya biletlərini yandırdı.

- Bir qrup azərbaycanlı gənc sovet imperiyasının təcavüzünə qarşı etiraz əlaməti olaraq intihar etdi.

- İctimaiyyət nümayəndələri heç kəsle hesablaşmadan, çox çətinliklə Dağüstü parkı şəhidlər xiyabanına çevrildilər, imperiya əsgərlərinin vəhşicəsinə qətlə yetirdikləri qəhrəman övladlarımızı şəhərin ən görkəmli, ən



hündür yerində dəfn etdilər, burada bütün millətə tarixi ibrət dərsi olacaq, sovet imperiyasının və erməni millətçilərinin qatı cinayətlərini və vəhşiliyini əsrlərlə yaddaşlarda yaşadacaq əbədi ziyarət məbədi yaratdılar.

- Totalitar rejim şəraitində təqiblərdən çəkinməyən gəsarətli insanlar müxtəlif kanallarla imperiyanın və erməni daşnaklarının cinayətləri haqqında dünya ictimayyətində məlumat çatdırdılar, onları ifşa etdilər.

- Heydər Əliyev Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyinə gəlib ittifaq hökumətini və onun başçısı Mixail Qorbaçovu qəzəblə ittiham etdi, onun sərəncamı ilə Bakıda törədilən ağır cinayət haqqında dünya ictimayyətində bəyanət verdi.

- 20 yanvar gecəsi Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin sədri radio ilə mərkəzin hərbi işqalını ittiham edən etiraz bəyanatı ilə çıxış etdi, dövlət çevrilişi barədə təxribatları rədd etdi.

- Yanvarın 21-də Azərbaycan SSR Ali Sovetinin növbədənəkar sessiyası keçirildi, hərbi təcavüzə qarşı etiraz bəyanatı qəbul etdi.

- SSRİ xalq artisti, SSRİ Xalq Deputatı, bəstəkar Arif Məlikov Mixail Qorbaçovun üzünə demişdi: «mən sizi ittiham edirəm».

- Küçə və meydanlarda Mixail Qorbaçovun şəkilləri yandırıldı, ayaqlar altına salınıb tapdalandı.

- Şəhərin küçələrində gəzən sahibsiz heyvanların boynundan Qorbaçovun şəkilləri asıldı.

20 yanvar qırqınından sonra, ürəkləri vətən, millət dərdi ilə döyünən qeyrətli soydaşlarımız arasında imperiyanın hərbi müdaxiləsinə və onun qanlı nəticələrinə etiraz əlaməti olaraq üzvü olduqları partiyanın biletlərini meydanlarda hərbiçilərin gözü önündə cırıb atanların, yan-

dıranların, M.S.Qorbaçovun şəkillərini odlayan, ayaqlar altına səpib tapdalayanların sayı bir neçə yüz mindən çox idi. Şəhərin meydanlarında, mərkəzi küçələrində partiya biletlərindən tonqallar çatılır, boyunlarından M.S.Qorbaçovun iri şəkilləri asılmış ev heyvanları gəzirdi.

İmperiyanın qəddarlığına, vəhşiliyinə, dinc yolla azadlıq istəyən xalqın əzilməsinə etiraz əlaməti olaraq intihar edən qeyrətli gənclərimiz də var idi. Onlardan biri 1971-ci ildə Bakıda ziyalı ailəsində anadan olmuş Novruzbəyli Ağabəy Oktay oğlu idi. 1988-ci ildən başlayaraq ermənilərin tarixi, əzəli torpaqlarımızı işğal etmək cəhdlərinə, imperiyanın ermənipərəst siyasətinə qarşı etiraz əlaməti olaraq başlanan milli azadlıq hərəkatı Ağabəyin ürəyinə yatdığı üçün ilk günlərdən bu hərəkata qoşulmuş və onun fəallarından birinə çevrilmişdi. Ağabəy ermənilərin açıq-aşkar, silahlı separatizm və terrorizm aksiyalarına, totalitar rejimin erməni daşnaklarına hərbi yardımına qarşı xalqın etiraz mitinglərində fəal iştirak edir, özünün qəzəbli səsinə millətin səsinə qoşurdu.

Hadisələrin təhlükəli xarakter alması, ərazilərimizin imperiyanın hərbi dəstəyi ilə erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilməsi, mərkəzin Azərbaycana qarşı təzyiqlərinin güclənməsi Ağabəyi sarsıdır, onun əsəblərini tarıma çəkirdi.

20 yanvar faciəsinin qanlı nəticələri, azadlığın, insan hüquqlarının tapdalanması onun ürəyinə sağalmaz yaralar vurur, haqsızlığa, ədalətsizliyə qarşı mübariz olan Ağabəy Azərbaycanın çətin sınaqlar qarşısında qaldığına, xalqın müqavimət hüququnun tapdalanmasına dözmür, daxili üsyan edirdi.

Qan tökmüş, qırqın törətmiş, günahsız insanları vəhşicəsinə qətlə yetirmiş imperiya ordusunu ittiham et-

mək əvəzinə, onu dəstəkləmək, müdafiə etmək cəhdləri, azadlıq istəyən xalqa böhtanlar yağdırmaq onun sim kimi gərilməş əsəblərini bir gün tarıma çəkib qırdı. Doğrudur, dəhşətli 20 yanvar gecəsində Ağabəy hərbi müdaxiləyə qarşı əliyalın, sinəsi ilə sipər çəkənlərin ön cərgəsində olsa da, o təsədüf nəticəsində ölüməsaçan güllə yağışından yan keçdi, ona tuş gəlmədi. O müthiş gecədə Ağabəyin fiziki cismindən yan keçən, soydaşlarının sinəsini alqana boyayan güllələr onun mənəviyatını para-para etmişdi. İmperiya ordusunun dinc, əliyalın insanlara divan tutması, onları vəhşiliklə, qəddarlıqla qətlə yetirməsi onun rahatlığını pozmuşdu, əsəblərini tarıma çəkmişdi.

Qəzəbdən, həyacandan əsəbləri dözməyən Ağabəy son sözünü ürəyinin qanı ilə qırmızı qələmlə yazdı: «Bağışlayın əzizlərim! Azərbaycanın azadlığı uğrunda mübarizə aparmağa gücüm və iradəm çatmadı. Yaşasın Azad Azərbaycan». Ağabəy bu məktubla bütün xalqa, millətə, ata-anasına, qohum-qardaşına, dostlarına müraciət etdi, kalium-dixromat zəhəri ilə dolu stakanı başına çəkdi və intihar etdi. Ağabəy ad günü, 19 yaşında cavan ömrünü vətənin azadlığı və müstəqilliyi uğrunda mübarizəyə qurban verdi. Ağabəyin atası Oktay müəllim dəfn günü onun məzarının üstünə 19 açılmamış qızılgül düzdü, və göz yaşları içərisində son sözünü dedi: «Səni ədalətli, qanunpərəst, təmiz, tərbiyəli, qeyrətli vətəndaş kimi mən böyütmüşəm. Sənin ömrünə bais mənəm, məni bağışla».

Yox, əziz Oktay müəllim, siz günahkar deyilsiniz, günahkar vətənimizin düşmənləridir. Siz atalıq, böyük vətəndaşlıq borcunuzu ləyaqətlə, şərəflə yerinə yetirmisiniz. Siz namuslu, qeyrətli, vicdanlı, vətənin millətin təəssübunu çəkən böyük insan, qəhrəman el oğlu tərbiyə etmisiniz. Siz əsl azərbaycanlı oğul böyüdüb, tərbiyə

etdiyinizə görə bütün xalqın ehtiramına layiqsiniz. Ağabəyə halal, çeşmə suyu tək pak süd verib böyük vətəndaş kimi tərbiyə etdiyi üçün Ofeliya xanımın qarşısında hər birimiz baş əyirik.

Ağabəyin son qərarı əsl qəhrəmanlıq, fədakarlıq, əlçatmaz ideal igidlik, böyük vətəndaşlıq mücəssəməsidir. O, aqillərin sınaqlardan çıxmış, «insan üçün ən əziz, ən qiymətli şey həyatdır» hikmətli mükəliməsini öz addımı ilə təkzib etdi. O, sübut etdi ki, həyatın Ağabəy zirvəsi də mövcuddur. Ağabəyə görə vətən sevgisi, vətənin azadlığı uğrunda mübarizə, bu yolda ölüm həyatdan üstündür. O, bu işıqlı dünyada dəmir iradəsi və alovlu ürəyi ilə vətən yolunda qaranlıq dünyanı seçdi və qururla dedi «təki vətən yaşasın!»

Ağabəy cavan ömrünü, pak ana sevgisi və dərin ata məhəbbəti ilə vətənin azadlığı yolunda ölümə hazırlamışdı: «bir can nə şeydir ki, onu vətən üçün əsirgəyəsən». Ağabəy vətən, millət yolunda mübarizədə seçdiyi son həyat yolu sadəcə intihar deyildi, o xalqımıza qarşı yönələn təxribatlara, düşməncilik aksiyalarına qarşı etiraz idi, xəyanətkarlara, satqınlara ittiham idi, ədalətsizliyə, haqsızlığa qarşı üsyan idi. Ağabəy bu hərəkəti ilə hər kəsin qalxa bilmədiyi, xalqın yaddaş tarixinin zirvəsinə ucaldı, ümumxalq sevgisi qazandı, hər birimizin qəlbində əbədi heykəl yaratdı.

Bu on doqquz yaşlı gəncin əqidəsi, iradəsi, qətiyyəti, qeyrəti insanı düşündürür, onu heyran edir, bəzən təəcübləndirir.

Düşünürsən ki, hələ yetkinlik dövrünə qədəm qoymamış bu azyaşlı gəncdə bu qədər bütövlük, bu qədər böyüklük necə yaranıb? Bu dəmir əqidə Ofeliya xanımın halal ana südüylə, Oktay müəllimin ata qeyrəti, tanrının

iradəsi ilə yaranıb, bərkiyib. Bu aqidə ilə Ağabəy ölümündən əvvəl deyirdi: "kölə kimi müti yaşamaqdansa ölmək yaxşıdır". Ağabəyin şüurlu intiharı imperiyaya qarşı üsyan, vətənpərvərlik qeyrəti, vətən yolunda ölməyi bacarmaq nümunəsi idi.

Ağabəy şəxsi cəsarəti və qətiyyəti ilə 20 yanvar faciəsinin qanlı nəticələrindən pessimizmə, ümitsizliyə qapılmış neçə-neçə gənci düşdüyü matəm məngənəsindən xilas etdi, ətalətə qərq olanları silkələdi, mürgüləyənləri dümsüklədi, ruhlandırdı, hamını ayağa qaldırdı. O, deyirdi ki, xalqın üzləşdiyi faciədə hamı ayağa qalxmalı, cəsarətlə döyüşməli, qədim osmanlı əskərləri kimi şəhid və ya qazi olmalıdır.

Dünya təcrübəsində intihar yayılmış hadisə olsa da, siyasi motivlər üzrə ölüm aksiyaları heç də çox deyil. Oxşar siyasi səbəblər üzrə intihar faktı çox yayılmış hadisə deyildir. Ağabəy dünya təcrübəsində hələlik yeganə olan və 1968-ci ildə Çexoslovakiyada baş verən tələbə intiharını təkrar etdi. 1968-ci ildə sovet qoşunları Çexoslovakiyaya işğalçı kimi daxil oldu, xalqın milli azadlıq uğrunda mübarizələrini qətlə yetirdi, dinc əhaliyə divan tutdu. Çexoslovakiyalı tələbə Yan Palex Praqanı işğal edən sovet ordusunun cinayətlərinə etiraz əlaməti olaraq Vaslav meydanında özünü yandırdı.

Bu hadisədən 22 il sonra 1990-cı ilin yanvar ayının 20-də sovet ordusunun Bakının işğalına, hərbiçilərin vəhşi cinayətlərinə etiraz əlaməti olaraq Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının tələbəsi Ağabəy zəhər içib intihar etdi. Hər iki tələbənin etiraz obyektinə sovet ordusu, totalitar kommunist rejim idi. Onlar intihar etməklə dünya ictimaiyyətinin diqqətini sovet ordusunun qanlı cinayətlərinə yönəltməyə çalışırdılar.

Yan Palexi və Ağabəyi intihar etməyə sövq edən imperiya məhv olmalı və tarixin siyasi səhnəsindən silinməli idi. Belə də oldu.

Vətənin azadlığı uğrunda mübarizədə intihar edən hər iki tələbənin qəhrəmanlığı beynəlxalq ictimaiyyət və təşkilatlar tərəfindən qeyd edilməyə layiqdir. Doğrudur Jan Palex öz ölkəsində layiqli qiymətini alıb. Biz də qeyrətli soydaşımız, qəhrəman şəhid övladımız Ağabəyin xatirəsinin yüksək səviyyədə əbədləşdirilməsi barədə düşünməliyik.

Çünki cavan həyatını vətən və millət yolunda şüurlu qurban vermək, işıqlı dünya ilə vidalaşmaq, əbədiyyətə qovuşmaq hər kəsin hökmünə, iradəsinə sığmaz, bu addım insandan möhkəm əqidə, qeyrət tələb edir. Vətən sevgisi, millət təəssübkeşliyi, dönməz iradə, sarsılmaz əqidə ilə milli qeyrətimiz, namusumuz, azadlığımız uğrunda həyatından keçib intihar edən Ağabəy Novruzbəylinin böyük vətəndaşlıq şücaəti layiqli qiymətini almalıdır.

Sumqayıtda özünü imperiya tankının altına atıb əzilən Canpolad Orucovun cəsarətli addımı da şüurlu intihar idi. Canpolad istəsə həlak olmaya da bilərdi, ona güllə atan yox idi, o özü tankın qabığına çıxıb onu dayandırmaq və beləliklə də soydaşlarını ölümdən xilas etmək istəyirdi. Bu qeyrətli vətən oğlu yüzlərlə soydaşını xilas etmək arzusu ilə özünü tankın altına atıb kaqız kimi yastılandı. Bu addım qeyrət, qəhrəmanlıq, cəsarət nümunəsi idi. Bu qeyrət yüksək qiymətə layiqdir.

Torpaqlarımızın bütövlüyü və ölkəmizin azadlığı uğrunda mübarizədə təslim olmaqdansa şüurlu şəhidliyi seçən qeyrətli evladlarımız yurdu yaşatmaq, milləti qorumaq, xalqımızın uğurlu gələcəyini təmin etmək üçün



cavan canlarını, nakam ömurlərini vətən yolunda fəda etdilər. Tərtəmiz ana südündən, milli qeyrətli ata nəfəsindən bəhrələnən, qanı vətən sevgisi ilə yogrulan bu igidlər, ərər, ərənələr bu ilahi sevgini özləri ilə əbədi son mənzilə aparan əbədiyyət yolçularıdılar. Belə topraq sevgili, vətən istəkli, millət vurgunlu qeyrətli övladlarımızdan biri də Rahim Vaqif oğlu Babayev idi. O, vətən yolunda ölümünüzünə dik baxaraq, canından keçən qeyrətli qəhrəman vətəndaş idi. Rahim vətən üçün doğuldu, vətən yolunda qeyrətli vətəndaş kimi şəhid oldu, əbədiyyətə qovuşdu.

20 yanvar gecəsi ölkəmizin azadlığı, tarixi torpaqlarımızın bölünməzliyi yolunda şirin canlarından keçən xalqımızın ən layaqətli övladları 70 illik əsarət zəncirini qıraraq tulladı, qəzəbini qılınca çevirərək SSRİ rəhbərliyinin mənfur niyyətlərini puça çıxardılar. Nə qırmızı imperiyanın tankları, topları, avtomatları, ölüm saçan güllələri, nə də törədilən qırğınlar, dəhşətli qətl hadisələri Azərbaycan xalqının iradəsini qıra bilmədi. Bakıya daxil olmuş 170 minlik xüsusi təlim keçmiş sovet ordusu dinc əhaliyə qarşı dünyada analoqu olmayan faciələr törətdi, qarşısına çıxan bəyib yerə sərdi, lakin qəhrəman xalqımızın azadlıq əzmini qıra bilmədi.

Hara qəldi yagdırılan güllələr, hərəni bir yerdə, kimisini küçədə, avtobusda, xüsusi minik maşınlarında, kimisini öz evində, qapısının ağzında, evinin içində haxladı. Neçə-neçə vətən övladları düşmən güllələrindən həlak oldu, həmişəlik əlil oldu, minlərlə, milyonlarla insanların mənəviyyatına ağır zərbə vuruldu. Lakin cəsərət, qətiyyət, vətənpərvərlik nümayiş etdirən xalq bir daha sübut etdi ki, onun mübarizə əzmini, azadlıq ideyalarını qırmaq mümkün deyil.

Azadlığa, müstəqilliyə qovuşmaq üçün bütün maneələrə dəf etməyə hazır olan xalqımızın arzuları reallaşdı, xalq illərlə əzab-əziyyət çəkdiyi əsarətdən qurtuldu, heç bir məkrli niyyət, qara əllər azadlıqsevər xalqın müqəddəs arzularını, azadlıq ideyalarını boğa bilmədi.

Xalqımız müstəqilliyə qovuşdu, lakin müstəqilliyə, azadlığa gedən yol heç də qansız-qadasız ötürmədi. Bu yolda qurban gedən yüzlərlə qəhrəman övladlarımız arasında Rahim Babayev də özünün fədakarlığı, cəsəreti və qətiyyəti ilə tarixin qəhrəmanlıq salnaməsinə parlaq səhifələr yazaraq şəhidlik zirvəsində qərarlaşdı.

O gecə səsinə xalqın səsinə qatan Rahim Babayev saat 12-də evdən çıxıb, bir daha geri qayıtmadı. Gecə saat 12-də Rahim Salyan kazarmasının yanında imperiya əskərlərinin gülləsinə tuş gəldi və həyatla vidalaşdı.

Geniş axtarışlara baxmayaraq, bir neçə gün Rahimin taleyi barədə heç kimdə məlumat yox idi. Uzun axtarışdan sonra yanvarın 25-də onun cənəzəsi Semaşko adına xəstəxananın meyitxanasından tapıldı və bütün maneələrə baxmayaraq qeyrətli insanların köməyi ilə Şəhidlər Xiyabanında dəfn edildi. Ordubad şəhər 2 saylı məktəbə Rahim Babayevin adı verildi, məktəbdə onun xatirə guşəsi yaradıldı, Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasında büstü qoyuldu. Rahim vətən üçün doğuldu, vətən yolunda qəhrəman kimi şəhid oldu, əbədiyyətə qovuşdu, onun adı müstəqilliyimiz, azadlığımız uğrunda mübarizədə şəhid olan qeyrətli övladlarımızın ön sırasında tarixə düşdü, xalqımızın tarixi yaddaşına yazıldı.

İmperiya Azərbaycanı, Azərbaycan xalqını 200 il ərzində olduğu kimi tanıya bilmədi, onun azadlıq əzmini

anlamadı, düşünə bilmədi ki, bu qüdrətli millət bir gün püskürüb ərşə qalxacaq, qanı ilə azadlığını qazanacaq.

Sovet imperiyası, onun totalitar rejimi həmişə güçə, silaha söykərib yaşamış, xalqları zorla bir qurumda birləşdirmiş, ayrılmağa can atanları əzmişdir. Sovet ordusu 1956-cı ildə Macarıstanda, 1968-cı ildə Çexoslovakiyada, 1986-cı ildə Alma-Atada, 1989-cu ildə Tbilisidə, 1990-cı Bakıda azadlığa can atanları tanklarla qarşılamiş, məhv etmiş, zirzəmilərə doldurmuşdur. Lakin tarixin hökmü ilə bütün imperiyalar kimi sovet imperiyası da tanklarla özünü xilas edə bilmədi, süquta yetdi, dağıldı.

Qurani - Kərimdə deyilir ki, şəhidlər ölmürlər. Bu o deməkdir ki, Vətən üçün doğulub, torpaq yolunda ölənlər əbədiyyətə qovuşurlar. Şəhidlərin başımızın üstündə dola-nan ruhu yanvar faciəsinin gunahkarlarını ittiham edir. Qəhrəman şəhidlərimiz quldurcasına vətənimizə təcavüz edən böyük ordunun qabağından qaçmadı, yüzlərlə qurban verdi, azadlıq uğrunda qəhrəman mübarizlik nümunəsi göstərdi, silahı, sursatı olmasa da sinəsi ilə düşməni qarşı-sında keçilməz sədd çəkdi.

Qurani Kərimin Bəqərə surəsində (154) deyilir ki, "Allah yolunda öldürülən kəslərə ölülər deməyin, həqiqətən onlar diridirlər". Ali İmran (166) surəsində isə deyilir: "Allah yolunda öldürülən kəslərin ölü olduqlarını qətiyyəni zənn etməyin. Gerçəkdə onlar diridirlər və Rəbbin hüsurundadırlar". Qurani Kərimin bu hikmətini bilən türk şairi Mahmud Akif Ərsoj "Çanaqqala şəhidləri" şerinin bir parçasında yazır:

Ey bu torpaqlar üçün torpağa düşmüş əskər  
Göydən acdad enərək öpsə o pak alını, dəyər  
və ya Ey şəhid oğlu şəhid! istəmə məndən məqbər

Sana ağuşunu açmış duruyor peyğəmbər.

Şəhid olmaq üçün dərin inam, iman, əqidə, qeyrət lazımdır, vətəni, milləti, atanı, ananı sevmək, onların qey-rətini çəkmək lazımdır.

İnsan uğrunda can verdiyi həqiqətə inandığı üçün şüurlu əbədiyyətə köçür, şəhidlik zirvəsini seçir. Bu inamla əskər məğlub ola bilməz.

Tarixdən bir ibrətamiz misal: on minlərlə qılinc çalmış bir qəhrəman xəstələnib yatağa düşür. Ziyarətə gələnlər onun hönkür-hömkür ağladığını görüb heyretə gəlirlər ki, nə üçün vaxtı ilə pələnglə döyüşən qəhrəman indi ağlayır. Səbəbini soruşanda xəstə deyir. Mən başımın tükü sayı cihadə qatılmışam, hər dəfə də şəhid olmağı arzulamışam. İşə baxın ki, indi mən yataqda dəvə kimi üzüquyulu düşərək can verirəm. Ziyarətə gələnlər anlayırlar ki, bu hönkürtü dünyadan oxla dəlinib, qılıncla parçalanaraq şəhidlik zirvəsinə yüksəlmək arzusu ilə yaşayan bu qəhrəmanın istəyinə qovuşmadığı üçün son ayaqda təəssüf hicqirtəsi idi.

Türkiyədə şəhid anasına baş sağlığı veriləndə ana deyir: vətənin başı sağ olsun. Döyüşdə şəhid olmayan, qocalaraq ölüm həddinə çatanlar şəhid olmadıqları üçün iztirab keçirirlər. Şəhidlərə ağlamaq, hüzn saxlamaq əvə-zinə onlar kimi yaşamaq, onlara oxşamaq lazımdır. Ölümə hazır olmayan millət vətəni qoruya bilməz.

Zahirən təzadlı görünəsə də, eyni gün- 20 yanvar həm faciəmizdir, həm də daxili qururumuzdur, qəhrəmanlıq əzimizizi, istiqilal arzumuzu nümayiş etdirən tarixi günümüzdür. O gün xalqımız faciədən əyilmədi, sınıma-dı, qürurunu itirmədi, sarsılmadı, qəddini düzəltdi, birləşdi, müstəqillik əzmini nümayiş etdirdi.

İmperiyanın erməni millətçiləri ilə birlikdə törətdikləri faciələrin nəticələrində daha bir tarixi ümumi oxşarlıq vardır. Hər iki faciəvi qırğından sonra Azərbaycan Demokratik Respublikası yarandı və 23 ay yaşadı. 1993-cü ildə Azərbaycan xalqı müstəqilliyini əldə etmiş, milli dövlətçiliyini qura bilmişdir. 1918-1920-ci illərdə erməni-rus hərbi təcavüzünə baxmayaraq Azərbaycan Demokratik Respublikası yarandı və 23 ay yaşadı. 1993-cü ildə Azərbaycanın müstəqilliyi ikinci dəfə təhlükə qarşısında qalanda imperiya 1920-ci ildəki planını həyata keçirə bilmədi. Prezident Heydər Əliyevin uzaqgörən dövlətçilik siyasəti sayəsində Azərbaycanın müstəqilliyi qorunub saxlanıldı və əbədləşdi.

Müstəqilliyimiz, azadlığımız uğrunda şəhid olan, əliyalın sovet tanklarına sinə gərən övladlarımızın arzusuna, həyata keçdi. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini yenidən bərpa etdi, dünya dövlətlər birliyinə daxil oldu, azadlığını dönməz edib beynəlxalq təcrübədə sınaqdan keçmiş strateji inkişaf yoluna qədəm qoydu.

Şübhəsizdir ki, qədim dövlətçilik ənənələrinə malik və Qafqazın ən böyük dövləti olan Azərbaycan uzun müddət xaos, iqtisadi böhran və vətəndaş qarşıdurması şəraitində yaşaya bilməzdi. Ölkəni böhrandan və parçalanma təhlükəsindən xilas etmək üçün onun siyasi və sosial-iqtisadi inkişafının uzunmüddətli strateji proqramının hazırlanması tələb edilirdi. Lakin hakimiyyətdə olan təsadüfi və səriştəsiz adamların dövlətçilik təcrübəsinin və təfəkkür tərzinin məhdudluğu xaos və anarxiya vəziyyətindən çıxmağa imkan vermirdi.

Çıxılmaz şəraitdə yaşayan xalq qətiyyət göstərərək zorla hakimiyyətə gəlmiş təsadüfi, səriştəsiz rəhbərləri bir-

birinin ardınca siyasi səhnədən kənara atdı, ölkənin düşdüyü ağır vəziyyətdən çıxarmaq iqtidarında olan təcürbəli, cəsarətli və nüfuzlu şəxsiyyətin axtarılması məcburiyyətində qaldı. Bu zaman çıxış yolu bütün millətin yekdil qərarı ilə böyük dövlətçilik təcrübəsinə malik olan, dünya dövlətlər birliyində tanınan milli qeyrətli Heydər Əliyevi yenidən özünə lider seçməkdən ibarət idi.

Xalqın təkidli ilə, bütün ömrü boyu vətən və millət qayğısı ilə yaşayan Heydər Əliyev bu ağır gündə respublikanın idarə edilməsi yükünü öz üzərinə götürdü. Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra onun həyata keçirdiyi düşünülmüş tədbirlər nəticəsində yaranmış ikihakimiyyətlik və hakimiyyət boşluğu aradan qaldırıldı, siyasi qüvvələrin qanunsuz silahlı dəstələri ləğv edildi, cinayətkar ünsürlər zərərsizləşdirildi, dövlət və xalqın yekdil birliyi təmin edildi, milli ordu quruculuğu prosesi başlandı, içtimai-siyasi sabitliyin təmin edilməsi üçün ardıcıl tədbirlər həyata keçirildi.

Bu zaman Azərbaycanın milli dövlətçiliyi qarşısında duran ən böyük vəzifələrdən biri Ermənistanın silahlı qüvvələrinin Azərbaycana qarşı həyata keçirdikləri işğalçılıq siyasətinin qarşısının alınmasından ibarət idi. Ölkəmizin ərazi birliyini təmin etmək, Ermənistan silahlı qüvvələrinin hücumlarının qarşısını almaq üçün milli ordumuzun formalaşdırılması, onun döyüş qabiliyyətinin yüksəldilməsi, ölkənin iqtisadi potensialının və təbii imkanlarının səfərbər edilməsi tələb edilirdi.

Ekstremal şəraitdə, böyük dövlətçilik təcrübəsinə malik olan Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi tədbirlər nəticəsində erməni silahlı qüvvələrinin hücumları dayandırıldı, döyüşlərdə tam tarazlıq yaradıldı və 1993-cü ilin



noyabr ayından başlayaraq, Ağdam və Füzuli bölgələrində onlarca yaşayış məntəqəsi azad edildi.

Azərbaycanın milli ordusunun formalaşması ilə əlaqədar olaraq cəbhədə yaranmış yeni vəziyyət erməniləri atəşin dayandırılması haqqında 1994-cü ilin may ayının 12-də saziş bağlanmasına məcbur etdi. Bu sazişin əhəmiyyəti onda idi ki, Azərbaycan sülh şəraitində milli ordunun formalaşması prosesini başa çatdırmaq, könüllü müdafiə dəstələrini ləğv edib ən müasir texnika ilə silahlanmış ordu yaratmaq, ictimai-siyasi sabitliyi bərpa etmək, dağıdılmış iqtisadiyyatı inkişaf etdirmək, ölkədə vətəndaş həmrəyliyi təmin etmək, qonşu dövlətlərlə balanslı münasibət yaratmaq, xarici ölkələrlə geniş iqtisadi əlaqələr qurmaq, Azərbaycanın ətrafında yaranmış informasiya blokadasını yarmaq və onun haqq işini dünya dövlətlər birliyinə çatdırmaq imkanı əldə etdi.

Azərbaycanın daxilində ictimai-siyasi vəziyyətin və dünya dövlətlər birliyində Azərbaycan haqqında obyektiv məlumatın formalaşması zəminində Prezident Heydər Əliyev Azərbaycan iqtisadiyyatının bütün infrastrukturalarının inkişafını təmin edən strateji neft proqramını hazırladı və onu dünyanın ən nüfuzlu neft şirkətlərinə təqdim etdi. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin dönməzliyinə və ölkədə yaranmış ictimai-siyasi sabitliyə inanan beynəlxalq neft şirkətləri 1994-cü ilin sentyabrın 20-də əsrin müqaviləsinə imza atdılar.

Əsrin müqaviləsi Xəzərin zəngin neft ehtiyatlarından istifadə edilməsini və onun dünya bazarına çıxarılmasını nəzərdə tuturdu. Xeyrixahların sevincinə və dəstəyinə baxmayaraq bədxahlar Heydər Əliyevin işləyib hazırladığı neft strategiyasının əzəmətli sosial-iqtisadi nəticələrinə

qısqanaraq, Azərbaycana qarşı təhlükəli təxribatlar həyata keçirməyə başladılar. 1994-cü ilin oktyabr və 1995-ci ilin mart aylarında hakimiyyət hərisliyi ilə yaşayan cinayətkar qüvvələr dövlət çevrilişi cəhdləri göstərdilər. Lakin Prezident Heydər Əliyevin dövlətçilik siyasətinə inanan xalq qatıyyət göstərərək, bu təhlükəli cinayətin qarşısını aldı və zor gücünə hakimiyyətə gəlmək ənənəsinə son qoydu.

Beləliklə, müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyi keyfiyyətə yeni mərhələyə daxil oldu. 1996-cı ildən başlayaraq, iqtisadi tənəzzülün dayandırılması prosesi başlandı, iqtisadi islahatların proqramı hazırlandı, müstəqilliyimiz tarixində respublikamızın ilk Konstitutsiyası qəbul edildi, ilk parlament formalaşdırıldı, iqtisadi strateji inkişaf yolunu müəyyən edən model yaradıldı və ölkənin idarə edilməsinin hüquqi bazası formalaşdırıldı. Məhz bu dövrdə müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsinin, onun əbədiliyinin və dönməzliyinin təməli qoyuldu.

Ölkədə başlanan demokratik islahatlar kursu Azərbaycanda demokratik, hüquqi və sivil dövlət quruluşunun formalaşdırılması, iqtisadi inkişaf strategiyasının müəyyən edilməsi, yeni iqtisadi sistemin və bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılması üçün əsas yaratdı.

Görülən tədbirlər sayəsində kiçik müəssisələrin özəlləşdirilməsi başa çatdırıldı, bütün xidmət sahələri sahibkarlara verildi, orta və iri müəssisələrin özəlləşdirilməsi başlandı, mikroigtisadi sabitlik yarandı. Sənayenin bir sıra infrastrukturalarında və bütün qeyri dövlət sektorunda tənəzzül dayandırıldı, tədricən yüksəliş təmin edildi, ölkədə torpaq islahatı həyata keçirildi, torpaq xüsusi mülkiyyətə verildi, kolxoz və sovxozların əmlakı özəlləşdirildi, aqrar

sektor torpaq vergisi istisna olmaqla digər vergilərdən 5 il müddətinə azad edildi, onların büdcəyə olan vergi borcları silindi, onlara güzəştli yanacaq satışı təmin edildi.

1996-cı ildən başlayaraq, ölkədə nisbi tərəqqi başlasa da, lakin böyük itkilərə və dağıntıya məruz qalmış Azərbaycan öz daxili imkanları hesabına iqtisadiyyatın sürətli inkişafını təmin etmək iqtidarında deyildi. Ona görə də Azərbaycan açıq qapılar siyasətini qəbul etdi, beynəlxalq integrasiya prosesinə qoşuldu, beynəlxalq maliyyə qurumları ilə əlaqə yaradıldı, ölkə iqtisadiyyatına xarici sərmayələrin axınını təmin etdi, əsrin müqaviləsi cəlbedici strateji faktora çevrildi.

Bu gün xarici şirkətlər Azərbaycan iqtisadiyyatına 10 milyard ABŞ dolları həcmində sərmayə qoymuşlar. Bu gün adambaşına düşən sərmayənin həcminə görə Azərbaycan MDB məkanında birinci yer tutur. Bu gün Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişaf və yüksək iqtisadi artım üçün möhkəm təməl yaradılmışdır. Bu təməl iqtisadiyyatın daha yüksək templə inkişafını, işsizliyin aradan qaldırılmasını, əhəlinin həyat tərzinin yaxşılaşdırılmasını və Azərbaycanın dünya dövlətlər birliyi ilə iqtisadi əlaqələrinin genişləndirilməsini təmin edən möhkəm bazaya çevrilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında demokratik-hüquqi və sivil dövlət quruculuğu prosesi uğurla həyata keçirilir. Prezident Heydər Əliyevin yaratdığı təməl üzərində dövlət quruculuğu sahəsində ardıcıl islahatlar aparılır, dövlət hakimiyyətinin bölünməsi siyasəti həyata keçirilir. Siyasi partiyaların, mətbuatın azad fəaliyyəti üçün əlverişli şərait yaradılır, siyasi plyuralizm, fikir azadlığı, vicdan azadlığı, şəxsiyyətin toxunulmazlığı, insan hüquqlarının qorunması reallaşır və gerçəkliyə çevrilir.

İnsan hüquqlarının qorunması istiqamətində məhkəmə-hüquq sistemində aparılan demokratik islahatlar, appelyasiya və Ombusman məhkəmələrinin yaradılması haqqında qanunun qəbul edilməsi böyük, mütərəqqi, sivil addımlardır. Azərbaycanda aparılan demokratik islahatlar və yaradılan sivil ictimai-siyasi mühit hər gün ölkəmizi dünyanın inkişaf etmiş dövlətləri sırasına yaxınlaşdırır. Bu yaxınlaşma prosesinin bariz nümunəsi Azərbaycanın Avropa Şurasına tam hüquqlu üzv qəbul edilməsidir.

Bütün Azərbaycan xalqı ümidlə inanır ki, dünyanın ən görkəmli siyasi xadimlərdən biri olan möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyevin dövlətçilik məktəbinin ən ləyaqətli yetirməsi olan İlham Əliyevin başçılığı altında Azərbaycan yaxın vaxtlarda dünyanın ən çox inkişaf etmiş ölkələri sırasına çıxacaq, milli liderimiz Heydər Əliyevin adı tarixə və yaddaşımıza qızıl hərflərlə yazılacaqdır.

Heydər Əliyev böyük dövlətçilik fəaliyyətində həmişə düşünülmüş, lakin cəsarətli, qətiyyətli və çoxları üçün gözənilməz addımlarla fərqlənmişdir. Onlardan yalnız ikisini qeyd edək.

Qanlı Yanvar faciəsinin ertəsi günü Heydər Əliyev şəxsi təhlükəsizliyi haqqında düşünmədən totalitar rejim şəraitində Moskvanın mərkəzində, SSRİ Nazirlər Soveti yanında Azərbaycanın daimi nümayəndəliyində ittifaq rəhbərliyini, şəxsən M.S.Qorbaçovu kəskin ittiham etdi, hədsəyə prinsipial qiymət verdi.

Heydər Əliyevin xalqımız qarşısında tarixi xidmətlərindən biri ondan ibarətdir ki, o, öz şəxsi nümunəsi ilə milləti tarixi keçmişinə, qan yaddaşına, qəhrəmanlıq ənənələrinə qaytardı, onu fəallaşdırdı, səfərbər etdi, onda milli

qeyrətinə inam yaratdı, soydaşlarımızı mübarizliyə, əzm-karlığa, qorxmazlığa səslədi.

Heydər Əliyev 1993-cü ilin iyun ayında şəxsi cəsarət göstərib artıq dövlət çevrilişinə başlayan Sürət Hüseynovun məckən saldıği Gəncəyə getdə, şəhərin sakinləri ilə görüş-dü, qiyamçı polkovniklə danışıqlar apardı, allahın yardımını ilə silahlı quldur dəstələrinin əhatəsindən salamat çıxıb Bakıya qayıtdı. Bu təhlükəli səfərdə Heydər Əliyevi allah qorudu, onun özünün şəxsi nüfuzu, Heydər Əliyev təsiri, Heydər Əliyev xofu hifz etdi.

Bu gün işğal edilmiş torpaqlarımızı azad etmək üçün milyonlarla insanlar ali baş komandanın əmrini gözləyirlər. Artıq Heydər Əliyevin şəxsi nümunəsi ilə Azərbaycanda fərdi qəhrəmanlıq kütləvi, ümumxalq qəhrəmanlıq səviy-yəsinə yüksəlmişdir.

Azadlıq, müstəqillik əzmi ilə küçələrə, meydanlara axışan milli qeyrətli insanlar tarixi təcrübədən bilirdilər ki, azadlıq xoşla verilmir, o zorla alınır, bəzən həyat bahasına əldə edilir. Ona görə də xalq 20 yanvar gecəsində qanla suvarılan küçələrə səhəri günü qırmızı qərənfillər düzdü, tökülən qandan qorxmadı, sarsılmadı, əyilmədi, daha da mətinləşdi. İmperiyanın əzmək istədiyi millət təzyiqlərə itaət etmədi, boyun əymədi, özünü topladı, daha da güc-ləndi. Düşüncəli insanlar inanırdılar ki, çox yaxın gələ-cəkdə Azərbaycan başqasının himayəsindən çıxacaq, müs-təqil yaşamaq hüququ qazanacaqdır.

20 yanvardan başlanan qətiyyətli müstəqillik əzmi 18 oktyabr 1991-ci ildə Konstitusiya qanunu ilə rəsmiləşdi-rildi, müstəqil dövlətçiliyimiz 15 iyun 1993-cü ildə Heydər Əliyevin yaratdığı möhkəm dayaqlar üzərində daha da möhkəmləndirildi, əbədilik, dönməzlik təminatı qazandı.

## CANPOLAD BİZƏ VƏTƏN YOLUNDA ŞƏHİD OLMAĞI ÖYRƏTDİ

Azərbaycanın azadlığı uğrunda mübarizə aparan və bu yolda şirin canından keçən qeyrətli vətən oğulları heç zaman ölmürlər. Onlar acılı-şirinli xatirəyə dönüb ürəklərdə məskən salır, daim hörmət və ehtiramla xatır-lanırlar. Xalqımızın yadda-şında və xatirələrində əbədi yaşayan cəsur övladımız Canpolad qəhrəmanlıq tarixi-mizdə yeni səhifə yazdı, ürəyinin təpəsinə qiblə etdi-yimiz bu qeyrətli vətəndaşın ömür yolu müasir gənclik üçün örnəyə çevrildi.



Orucov Canpolad  
Məhyəddin oğlu  
(1965-1988)

Çoxları ana qucağı, isti otaq, əyləncə üçün darıxanda Canpoladı vətənimizin azadlığı, müstəqilliyi vəgələcəyi dü-şündürürdü. 23 yaşlı bu cəngəvər oğlan vətənə məhəbbə-tini, millətə sevgisini qeyrətli və cəsarətli ölümü ilə subut etdi. O, subut etdi ki, Vətəni sevmək hələ azdır, gərək onu qoruyasan, onun yolunda ölməyi bacarasan.

Canpoladın belə bir addım atması əsil qəhrəmanlıq idi. Aydındır ki, heç kəs anadan qəhrəman doğulmur, dünyaya gələn hər bir insan işıqlı həyata göz açan kimi mən mütləq qəhrəman olaçağam demir. Lakin qəhrəmanlıq uşaqlıq, yeniyetməlik çağlarından, qəhrəmanlıq anına qədər yaşa-dığı illərdən, bu illərdə formalaşdırdığı hisslərdən, duyğu-



lardan başlanır, son məqamda üzə çıxır. Çoxlarının baxıb görə bilmədiyini görmək, əldə edə bilmədiyini şüurlu surətdə həyata keçirmək əsil şücaətdir, əsil qəhrəmanlıqdır. Canpolad belə şərəfli qəhrəmanlıq zirvəsinə ucaldı, heykəlləşdi, əbədiyyətə qovuşdu, yaddaşlara hopdu, xatirələrdə, ürəklərdə ömürlük məskan saldı.

Canpolad Məhiyyəddin oğlu Orucov 1965-ci ildə Qərbi Azərbaycanın Sisyan rayonunun Şəki kəndində anadan olmuş, ömrünün 23 yaşında qəhrəmanlıq, şəhidlik zirvəsinə yüksəlmiş mömin bəndə kimi allahın dərğahında əbədiyyətə qovuşmuşdur.

Canpoladın özü kimi onun valideynlərinin də həyatı taleyin hökmü ilə gərgin, ziddiyyətli və faciəli keçmişdir. Canpoladın anası Surəyyə xanım Qərbi Azərbaycanın Sisyan rayonunun Urud kəndində anadan olub, ailə həyatı qurduğu Məhiyyəddin Orucovun doğma kəndi Şəki kəndinə gəlin köçüb. Sisyan rayonunun Şəki kəndində anadan olan Canpoladın atası Məhiyyəddin kişi əslən Qərbi Azərbaycanda məşhur olan Hacıyolçular nəslindəndir.

Məhiyyəddin Orucovun bütün nəslə erməni millətçilərinin, xüsusilə də tayqulaq, terrorçu Andronikin qəti düşməni olub. Elə axırda da saxta, qondarma ittihamlarla Andronikin o dünyaya köçmüş terrorçularının evladlarının güdazına gəlib. Qatı millətçi ermənilərlə üz-üzə dayanan Məhiyyəddinin və onun nəslinin mübarizliyi, vətəndaşlıq qeyrəti o ailə, o nəslə bəla başa gəlib.

Faciə 1965-ci ildə baş verdi. Şəki kəndi azərbaycanlıların tarixi yaşayış məskənidir, burada həmişə azərbaycanlılar yaşayıblar. Azərbaycanlıları ata-baba yurdundan sıxışdırmaq üçün son illər buraya erməni ailələri də köçürülmüşdür. Azərbaycanlılarla ermənilər

qarışıq yaşayırdılar. Amma erməni xislətinə bələd olan azərbaycanlılar "məşəyə girəndə çomağını yaddan çıxarma" təşbehini unutmurdular.

Kim bilir qonşu erməni qadını millətçi daşnaqların məxfi sirrini açmasaydı hansı faciəli hadisələr baş verəcəkdir. 1965-ci ildə ermənilər Şəki kəndinin sakinlərinin siyahısını tutur, pasportlarını bəhanələrlə yığır, onların adından müraciətlər yazırdılar. Kənd sakinlərindən kolxozçulardan, məktəblilərdən, qocalardan, dövlətin uşaqlara verdiyi müavinətdən pul toplayır, adını da qoyurdular ki, hansısa zərər çəkən dövlətə yardım ediləcəkdir. Sən demə ermənilərin planı başqa imiş.

Bu sirri söhbət əsnasında bir erməni qadını Sürəyyə xanıma açıb və deyib ki, bəs kənddə Andronikin heykəli qoyulacaqdır. Siyahının tərtibi və imzaların toplanması onun üçündür ki, güya Şəki kəndinin camaatı burada Andronikin heykəlinin qoyulmasını xahiş edirlər. Yığılan pullar da onun heykəlinin ucaldılmasına sərf ediləcəkdir.

Sürəyyə xanım eşitdiklərini dayısı Atlıxana, qaynatası Babaya, onun qardaşı Şəmiyə danışdı. Bu xəbərdən bərk qəzəblənən Şəki kəndinin sakinləri qəti bildiriblər ki, "ölərik, buna yol vermərik, Andronik bizim xalqımızın, millətimizin düşmənidir. Biz razı ola bilmərik ki, düşmənin heykəli gözümüzün qabağında qoyulsun".

Bu məxvi məlumat kəndin bütün sakinlərinə çatdıqda Andronikin qanlı cinayətlərini unutmayan cəsarətli adamlar bu təxribata qarşı özlərinin etirazını bildirdilər. Kəndin qeyrətli kişiləri gedib kolxoz idarəsinin qabağında elan etdilər ki, biz heç zaman bu işin baş tutmasına imkan verməyəcəyik. Sonra kənd camaatı Andronikin terrorçu

əməlləri və ermənilərin imza toplusmaları haqqında Moskva və məktublarla, teleqramlarla müraciət etdi.

Şəki kənd sakinlərinin etirazlarından xəbər tutan erməni terrorçuları şəkillərə, xüsusi də bu işin başçılarına qarşı müxtəlif xarakterli təxribatlar hazırlayır və mərkəzi planlarını həyata keçirmək üçün fürsət axtarırlar. Təbii ki, ilk növbədə Hacıyolçular nəslində bu planın ilk hədəfinə çevrildilər və təzyiqlərə məruz qaldılar.

Sürəyya xanım deyir ki, kişilərin ciddi etirazı nəticəsiz qalmadı. Hökumət kənd camaatının etirazından ehtiyat edib heykəl məsələsindən vaz keçdi, amma sözcöhbətlər kəsilmədi, həmin vaxtdan da ermənilər bu tayfa ilə qanlı bıçaq oldular.

Bu nəslə, bu tayfaya zərbə vurmaq üçün ermənilər fürsət axtarır, fitnəkarlıq törətmək məqsədi ilə bəhanə gəzirdilər. Məsələ kəndin yollarında pusqu qurur, Naxçıvandan kəndə gələn yolu kəsir, gəlib gedənləri döyür, öldürürdülər. Ermənilərlə birlikdə Qarabağdan saman gətirən bir azərbaycanlı sürücüsünün maşını aşırıb yandırmış, özünü isə öldürmüşdülər. Cinayət əməllərindən əl çəkməyən ermənilər daha bir yük maşını aşırıb onun içərisindəki 30 nəfər azərbaycanlıyı öldürsələr də cinayət açılmadı, cinayətkar cəzasız qaldı.

Ürəyi soyumayan ermənilər yeni-yeni təxribatlar törətməkdə davam edir, bir təxribat baş tutmayanda digərini işə salırdılar. Nəhayət ki, ermənilərin təxribatlarından biri baş tutdu. 1968-ci ilin Novruz bayramı günü erməni terrorçuları kənddə yaşayan kasıb bir erməni ailəsinin məktəbli uşağını gizlincə öldürürlər. Ölüm hadisəsinə görə Canpoladın 14 yaşlı qardaşı Fikrəti, bir aydan sonra atası

Məhiyyəddini həbs etdilər. Halbuki, bu işdən nə Fikrətin, nə də Məhiyyəddin kişinin xəbəri yox idi.

Həmin gün günorta vaxtı Məhiyyəddin kişini sosializm yarışması adı ilə kənddən xeyli aralı yerləşən Əngələvid kəndinə göndərdilər. Urud kəndində atasının hüsr yerindən təzəcə qayıdan Surayya xanım bu xəbərə diksindi: "Məhiyyəddini qonşu kəndə göndəriblər, Gevorkun oğlunu küçədə öldürüblər, Fikrəti axtarırlar, burada nə işə var. Görəsən bizim nəslin kölgəsini qılınclayan ermənilər nə plan hazırlayıblar? Əgər Fikrəti axtarırlarsa, deməli erməni uşağının ölümünü onun adı ilə bağlayırlar. Yoxsa niyə başqalarını yox, məhz Fikrəti axtarırlar!"

Surayya xanım bu xəbəri eşidən kimi oğlunun dalınca qaçıb, hadisə yerində ölən qardaşı və atası ilə qarşılaşıb. Uşaq atasına deyib ki, qardaşımı güllə ilə vuran maskalı idi, tanımadım amma onun ardınca qaçan ferma müdirinin oğlu Fikrət idi. Əslində Fikrətin bu hadisədən xəbəri yox idi, o tay tuşları ilə küçədə qaçqun oyunu oynayırdı.

Sonradan məlum oldu ki, uşağı milliyətçə erməni olan qonşu öldürmüşdür. Bu plan əvvəldən belə düşünülmüşdü ki, erməni uşağını erməni öldürməli, sonra hadisə üçün azərbaycanlı ittiham edilməli və bu bəhanə ilə azərbaycanlılar didərgin salınmalıydı.

Fikrəti həbs edib Gorusa, sonra isə Yerevana apardılar. Çox keçmədi ki, Məhiyyəddin kişini də həbs etdilər. Səbəbi də bu oldu ki, gənc oğlu Fikrətə gülləni atası verib və erməni uşağını öldürməyi ona tapşırıb. Ermənilər hadisəni daha da şişirtmək üçün şayə yaymışdılar ki, güya "müsəlmanlar uşağı bu bayram günü öldürüblər ki, onlar erməninin qanından maya tutub xəmir yoğursunlar və çörək bişirib yesinlər". Sürəyya xanım indi də yanib yaxılır

ki, “mən ermənilərin yeridiyi yeri qaşayıb atırdım ki, mürdərdir, bunlar da öz qanlarını matah hesab edirlər”.

Dövlət tapşırığı alan rayon məhkəməsi heç bir sübut olmadan Fikrətin 10, atasının isə 3 il azadlıqdan məhrum edilməsi haqqında hökm verdi.

Bu hadisədən sonra rayon rəhbərliyinin və hüquq mühafizə orqanlarının bilavasitə iştirakı ilə Şəki kəndinin sakinlərinə, xüsusilə də Məhiyyəddin kişinin mənsub olduğu nəslə qarşı təzyiqlər başlandı. Təxribatlara tab gətirə bilməyən bu nəslin 24 nəfərdən ibarət üzvü doğma yurdunu tərk edərək Azərbaycana pənah gətirdilər. Onlardan kimsə Ağdamda, Şamaxıda, Sürəyya xanım isə uşaqları ilə birlikdə 3 ailə ilə bərabər Abşeron rayonunun Saray kəndində məskunlaşdılar. Sonradan qohumların hamısı Saraya köçüb bir məhəllədə yaşayırlar. Şəkililər birləşsələr də vətən dərdi onları sakit buraxmırdı. Bir erməni soydaşını öldürüb yüzlərlə azərbaycanlıya divan tutmaq daşnaqların tarixən qəbul edilmiş xislətidir.

Beləliklə, ermənilər bir kasıb uşağı qurban verib, bütöv bir nəslə dədə-baba vətənindən köçürdülər.

Sürəyya xanım oğlunun və ərinin günahsız olduğunu sübut etmək üçün çox əzab-əziyyət çəkdi, ölkənin bütün qurumlarına müraciət etdi. Lakin Yerevanda istəyinə nail ola bilməyən Sürəyya xanım Azərbaycanın və SSRİ –nin mərkəzi idarələrinə göndərdiyi çoxsaylı ərizə və teleqramlarında haqq-ədalətin bərpasını tələb edirdi.

Nəhayət, uzun uzadı mübarizədən sonra Sürəyya xanım əvvəlcə oğlunun, sonra isə ərinin Ermənistandan Azərbaycan həbsxanalarından birinə köçürülməsinə nail oldu.

Ədalətsizliyə dözməyən Sürəyya xanımın Moskvanın rəsmi dairələrinə yazdığı ərizələrinə əsasən oğlunun və ərinin işinə yenidən baxılmasına razılıq aldı. 9 aydan sonra Məhiyyəddin kişinin günahsız olduğu sübut edildi və o, azadlığa buraxıldı. Bir müddətdən sonra Fikrət də cəza çəkməkdən azad edildi. Ermənistan həbsxanalarında həm Məhiyyəddin kişi, həm də balaca Fikrət olmazın müsibətlər çəkmişdilər. Fikrətə o qədər işgəncə verilmişdi ki, Bakı həbsxanasında görüşərkən anası övladını tanıya bilməmişdi.

Beləliklə, erməni millətçilərinin, xüsusilə də terrorçu Andronikin qatı düşməni olan bir nəsil cəlayivətən oldu. Həmin vaxtdan Sürəyya ananın həmdəmi bayatı- ağıdır. Bəxtinə, taleyinə didərginlik düşən bu ana bircə an da olsun dədə-baba yurdunu unuda bilmir, hər gün əli çatmadığı, ünü yetmədiyi, üzü vətənə sarı sıralanan dağlara baxıb, ah çəkib, yanıqlı-yanıqlı pıçıldayır :

Üzü bəri baxan dağlar

Deyin, sizdə nəyim qaldı...

Məhiyyəddin kişinin ailəsi çox çətinliklə də olsa Saray kəndində isnişməyə başladı. Düzlüyü, doğruluğu, mənəvi saflığı həyatının mənası hesab edən Məhiyyəddin kişi ailə və uşaqlarını halal zəhməti ilə dolandırırırdı. Ürəyində ağır bir yükü – Vətən dərini gəzdirsə də bədbinliyə qapılmadı, həyat yoldaşı ilə çiyin-çiyinə verərək Saray kəndində həyatı torpaq sahəsi alıb, bağ salıb, göz oxşayan ev tikdi, əsl zəhmət adamı kimi xeyirxahlıq etdi, savab işlər gördü.

Comərdlik, səxavətlilik, hatəmlik Məhiyyəddin kişi üçün sanki ilahi bir vergi idi. Onun qəlbində insanlara hədsiz məhəbbət, haqqa-ədalətə güclü inam, haqsızlığa,



ədalətsizliyə kəskin etiraz kök salmışdı. Bu cür mərdanəliyə görə doğma Şəki kəndində olduğu kimi Saray kəndində də o, böyük hörmət- izzət sahibi olmuş, övladlarını da bu ruhda böyütmüşdü.

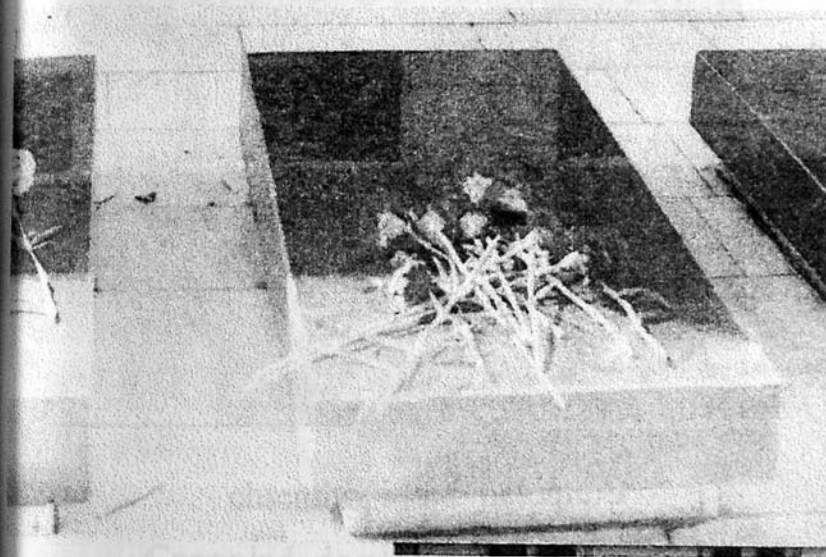
Onda Canpoladın 3 yaşı var idi. Hamı kimi o da qayğısız uşaqlıq illərini keçirmiş, məktəb yaşı çatanda əlinə çanta alaraq məktəbə yollanmışdı. Qardaş bacıları kimi o da dərslərini əla oxumuşdu. Qabiliyyətinə və bacarığına görə müəllimlərinin, şagird yoldaşlarının sevimlisinə çevrilən Canpolad orta məktəbi tərifnamə ilə bitirdikdən sonra əsgərliyə getdi. Orada da təmiz adla qulluq edib, hərbi sirlərə yaxından bələd olmağa çalışdı. O, əsgərlikdə sanki özünü Qarabağ savaşına hazırlayırdı. Təpədən dırnağa qədər vətənpərvər olan Canpoladın yumruq boyda ürəyində Azərbaycan kimi bir ölkə qərarlaşmışdı.

Əskərlikdən qayıtdıqdan sonra imtahanlara ciddi hazırlaşaraq Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının energetika fakültəsinə daxil oldu, burda dərslərindən müfəvvəq qiymətlər aldı, kollektiv arasında böyük hörmət qazandı, yoldaşları ilə dostlaşdı.

Fevral ayının 17-18-də Canpoladın ad günü münasibəti ilə Surəyyə xanım evdə hazırlıq görürdü. Bütün ailə üzvləri Canpoladın ad gününü səbirsizliklə gözləyirdilər. Sinuncu gün plan dəyişdi, Canpoladın dostları təklif etdilər ki, "Sumqayıta gedib ailə üzvlərini narahat etmədən onun ad gününü Neft Akademiyasının "Tələbə" şəhərciyində yaxın yoldaşlarının iştirakı ilə qeyd etmək daha maraqlı olar. Həmyaşıdlarımız arasında dostumuz Canpolad haqqında ən səmimi sözlərimizi demək üçün sərbəst mühit yaratmaq lazımdır".

Canpolad bu barədə də evdə məlumat verdikdə anasının "niyə axı dostlarını evimizə dəvət etmirsən?" sualına o, cavab verib ki, "bəs uşaqlar həm sizdən utanırlar, həm də evdə sərbəst hərəkət edə bilmir, sıxılırlar. Ona görə də ad günümü uşaqların arzusu ilə yataqxanada keçirtmək istəyirəm".

Canpoladın xahişi ilə anası bir neçə cür yemək hazırlayaraq yataqxanaya göndərdi. Canpolad yataqxanada dostları üçün çox gözəl stol açdı. Ziyafətdə onun qrup yoldaşları ilə bərabər qonşu otaqlarda qalan tələbələr və digər dostları iştirak edirdi. Qrup yoldaşları və dostları ona





Canpolad hərbi xidmətdə



Canpolad dostları arasında

ad günü münasibəti ilə bir stol üstü saat bağışladılar. Surəyyə xanım dostlarının Canpolada hədiyyə verdikləri saati oğlunun ən əziz yadigara kimi qoruyub saxlayır, onunla yaşayır, bütün gününü, ayını və ilini bu saatla ölçür.

Canpoladın ailəsi qatı millətçi erməni daşnaqları tərəfindən ata-baba yurdundan zorla dippertasiya edildikdən sonra Saray kəndində məskunlaşmış, dinc həyata başlamışdı, oxuyan oxuyur, işləyən işləyir, bütün ailə yeni firavan azad həyat sürür, tədricən vətən həsrətini unudurdu. Lakin atalar demişkən sən saydığını say, gör fələk nə sayır. Mixail Qorbaçovun yenidən qurma və aşkarlıq siyasətindən istifadə edən erməni daşnaqları məxvi hazırladıqları separatizm fəaliyyətlərini leqallaşdırdılar və Azərbaycanın əzəli torpağı olan vahid Qarabağın dağlıq hissəsinə ərazi iddiası irəli sürdülər.

Böyük Ermənistan dövləti yaratmaq xəstəliyinə tutulan daşnaq idioloqları millətçi, şovinst məqsədlərini reallaşdırmaq üçün sistem xarakterli, çox mərhələli fitnəkar aksiyalar proqramı hazırlamışdılar.

Mixail. Qorbaçovun dəstəyinə arxalanan erməni millətçiləri keçmiş ittifaq miqyasında ilk terrorçu "Qarabağ" və "Krunq" təşkilatlarını təsis etdilər. Erməni separatçılarından dərs alan başqa bölgələrin ekstresmləri də bu tipli separatist təşkilatlar yaratmağa başladılar.

1987-ci ilin oktyabr ayında "Qarabağ" komitəsinin təkidi ilə Yerevanda, 1988-ci ilin fevral ayının 13-də Dağlıq Qarabağda kütləvi mitinqlər keçirildi. Fevral ayının 20-də vilayət sovetinin sessiyasında erməni deputatları tərəfindən Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılması haqqında qanunsuz qərar qəbul edildi, fevral ayının 24-də

Əsgiranda 2 azərbaycanlı gənc qətlə yetirildi və fevralın 28-də Sumqayıt qırğını təşkil idildi.

Ermənilərin fitvası və iştirakı ilə törədilən Sumqayıt qarşıdurmasında 32 nəfər sumqayıtlı, o cümlədən 26 nəfər erməni, 6 nəfər azərbaycanlı qətlə yetirildi, 400 nəfərdən çox adam bədən xəsarəti aldı, 200- dən artıq mənzil talan edildi, 50 mədəni məişət obyektı dağıdıldı. Bu hadisələrlə əlaqədar olaraq SSRİ Baş Prokurluğu tərəfindən 444 nəfər azərbaycanlıya qarşı cinayət işi qaldırıldı ki, bunlardan bir nəfərinə ölüm cəzası, digərinə 15 il həbs cəzası tətbiq edildi. Qalanlarına isə 2-14 il arası azadlıqdan məhrum etmə cəzası verildi.

Hadisədən bir müddət keçdikdən sonra Azərbaycan Respublikası prokurorluğu 427 cinayət işinə yenidən baxmış və Sumqayıt şəhər məhkəməsi bunlardan 414 nəfərin hərəkətlərində cinayət tərkibinin olmaması haqqında qərar çıxarmışdır.

Lakin olan olmuş keçən keçmişdi. 1988-ci ilin fevralında Sumqayıtda qanlı iğtişas törədilmiş və insanlar qətlə yetirilmişlər.

Sumqayıtda qanlı iğtişas törədilmiş və insanlar qətlə yetirilmişlər. Qətlə yetirilənlər arasında Neft Akademiyasının Energetika fakültəsinin tələbəsi Orucov Canpolad Məhiyyəddin oğlu da var idi. İttifaqın çoxsaylı seçmə hərbi hissələri tanklarla və BTR-lərlə şəhərin meydanlarında və küçələrində toplanmış adamlara hücum edir, insanları qətlə yetirir, əzirdilər. Hərbi texnikanın əzdiyi cavanlardan biri də Canpolad Orucov idi.

Həmin gün bütün şəhər əhalisi parklarda, küçələrdə və meydanlarda toplaşmışdı, şəhər idarə edilmirdi, hamı vahimə içərisində idi, avtomatlardan ünvansız atəş açılırdı.





Canpoladın Saray kəndində məzari



Canpoladın atası Məhyəddin kişi və anası Süreyya xanım  
övladlarının məzarı önündə

Mərkəzin qoşunları şəhərin meydan və küçələrində dayanan insanları həbs etmək və qətlə yetirməklə hədələyirdilər. Şəhərin mərkəzinə irəliləyən hərbi hissələrin önündə T -72 tanklar, BTR-lər və avtomatla silahlanmış əsgərlər gedirdilər. Ermənilərin məkrli fitvasından qəzəblənən şəhər əhalisi mərkəzin ermənipərəst siyasətinə və hərbcilərin özbaşnalığına qarşı özlərinin müxtəlif formalarla etirazlarını bildirirdilər.

Şəhərin sakinləri, xüsusilə gənclər qorxmadan, mərdliklə hərbi texnikanın qarşısında dayanır və onların hərəkətlərinə mane olmağa çalışırdılar. Cəsur gənclərin arasında Canpolad Orucov xüsusilə fəallıq göstərirdi. O, əlindəki ağacla bir tanka qarşı irəlilədi, tankçını hədələdi və tankı saxlamağı ondan tələb etdi. Tankçı Canpoladın cəsarətinə təccüb etsə də komandirin əmrini yerinə yetirərək irəliyə doğru hərəkətini davam etdirdi. Canpolad tankın qarşısına çıxaraq, əlindəki ağacla onu döyməyə başladı və tankın nəfəsliyindən baxan əsgərə qəzəblə dedi: "Biz sizdən qorxmuruq, siz faşistsiniz, şəhərdən çıxmalsınız".

Tankın insanların üzərinə doğru hərəkətini dayandırmadığını görən Canpolad onu dayandırmaq üçün özünü tankın altına atdı. Əsgərlər Canpoladın özünü tankın altına atarkən onun cəsarətindən və mərdliyindən heyretə gəlsələr də, onlar komandirin əmrini yerinə yetirdilər. Canpolad tankların tırtılları altında qalıb əzilmişdi, onun yalnız sağ çiyni və başının bir hissəsi salamat qalmışdı.

Canpoladın cənazəsinin valideynlərinə qaytarılması və el qaydası ilə dəfn edilməsi dünyə düşmüşdü. Xalqın nifrətindən qorxan hərbcilər mərkəzin xüsusi xidmət orqanları əməkdaşlarının tapşırığı ilə şəhidlərin bir qəbiris-

tanlıqda dəfn edilməsini və insanların bir yerə yığılmasını istəmirdilər.

Hərbcilər törətdikləri cinayətin izini itirmək məqsədi ilə Canpoladın cənazəsini üç gün gizlətdilər və ailə üzvlərinə qaytarmaqdan imtina etdilər. Lakin Canpoladın valideynləri və Saray kəndinin camaatı çox çətinliklə Canpoladın cənazəsini alıb kəndin şəhidlər qəbiristanlığında böyük ehtiramla, milli ənənələrə uyğun dəfn etdilər. Canpolad əbədiyyətə qovuşaraq qəhrəman kimi bütün azadlıq sevənlərin qəlbində özünə daimi heykəl yaratdı.

Bununla belə hərbcilər Canpoladın qətlə yetirilməsinin səbəblərini gizlətmək məqsədi ilə fitnəkarlığa əl atdılar və onun yüngül xəsarət nəticəsində həlak olması haqqında saxta sənəd tərtib etdilər. Elə bu saxta sənəd əsasında Vətən yolunda həyatını qurban vermiş Canpolad uzun müddət şəhid statusu ala bilməmişdir.

Canpoladın faciəli ölümünə və imperiya əsgərlərinin vəhşiliyinə dözməyən atası Məhiyyəddin kişi oğlunun işgəncə ilə qətlə yetirilməsinə dözməyib dünyasını dəyişdi.

Müqəddəs torpaqlarımızın bölünməzliyi, Vətənimizin azadlığı və xalqımızın xoşbəxtliyi uğrunda şəhid olan övladlarımızın dünyadan vaxtsız köçməsi hər birimizi ürəkdən yandırır, Sürəyya xanım isə oğlunun nakam ölümünə için-için acıyır, ağı deyir.

Aşıq, dağdan belə gəl,  
Dolan, dağdan belə gəl.  
Qardaş ölmək ev yıxar,  
Oğul ölmək bel əyər.

Ürəyimizi bərkidib cavan-cavan övladlarımızı üzü soyuq, qara torpağa tapşıranda bu dünyanın gərdisinə, düşmənlərin namərdliyinə lənətlər yağdırır, gözlərimizdən

qanlı yaş axıdırıq. Ancaq bütün varlığımızla dərk edirik ki, ağlamaqla, ah-fəqan etməklə nə Vətən xilas olar, nə də ürəyimizdəki dərdlərimiz unudular.

Ermənistanda Orucovlar ailəsinin başına gətirilən faciələrdən 23 il sonra ermənilərin fitvası ilə sovet ordusu Canpoladın ailəsinə yenidən ağır zərbə endirdi. Bu dəfə ermənilərin fitvası ilə törədilən qanlı Sumqayıt sindromunun qurbanı ailənin sonbeşiyi Canpolad oldu.

Canpolad, vahiməli səsi ilə ətrafı lərzəyə gətirən, tırtılların getdiyi yollarda dərin izlər qoyan tankın qabağını kəsəndə də qəhrəman idi, o tankın altına atılıb əziləcəyini düşünəndə və belə addım atanda da qəhrəman idi.

Gəlin etiraf edərk ki, heç də hamı onun kimi qərar çıxarmağa, insanların üstünə yeriyan tankı sinəsi ilə saxlamağa, bununla da işıqlı həyatını təhlükə altında qoymağa hər zaman hazır olmur.

Anasının, bacılarının dediyinə görə Canpolad kiçik yaşlarında da qeyri-adi uşaq idi. Onun qeyri-adiliyi insanlara hədsiz məhəbbəti, vətənə bağlılığı, tay-tuşlarına diqqəti, böyüklərə hörməti, kiçiklərə qayğısı ilə özünü qabarıq göstərirdi.

Sürəyya xanımın dediyinə görə, "Canpolad qardaş-bacılarının içərisində bir sıra xüsusiyyətlərinə görə seçilirdi. Ağillı, dərrakəli, hər şeyin yerini bilən, qoçaq, mərd uşaq olduğu üçün ailənin sevimlisinə çevrilmişdi. 7 uşağının hamısı mənim üçün əzizdir. Onların arasında fərq qoymuram, hamısını sevirəm. Canpolad isə mənim ürəyimin özəyi idi. Canpolad həmişə yol ilə, ağır zənbillə gələn adamın qabağına qaçıb onun yükünü götürərdi, ona kömək edərdi. Deyərdim ki, ay bala, sən uşaqsan axı, sənə nə gücün var ki, belə ağır yükləri götürürsən?"

Canpolad deyirdi ki, axı onun gücü çatmır. Yükün bir tərəfindən mən tuturam, onda ona az güc düşür. Bax belə idi, mənim balam.... hərə bir cür doğulur, o, da belə doğulmuşdu – vətənpərvər, istiqanlı, adamcanlı. O, vətən üçün doğulmuşdu. Andı da Vətən idi, eşqi də. İndi onu xatırlayanlar onun yumruq boyda ürəyindəki Vətən sevgisinə, insanlara məhəbbətinə sağlığında olduğundan daha çox təəccüblənirlər.

Vətənin daşı-kəsəyi, bağı-bağçası da əziz idi onun üçün. O, 23 illik qısa həyatında bütöv, tam bir kişi ömrü yaşadı. Çoxlarının ömrü boyu edə bilmədiyini Canpolad qısa ömür kəsiyində edib şəhidlik zirvəsinə ucaldı, əbədiyyətə qovuşub xalqın sevimlisinə, milli qəhrəmanına çevrildi, azadlıq sevən insanların qəlbində özünə əbədi heykəl yaratdı.

Qədirbilən saraylılar kəndin şəhidlər xiyabanında Canpoladın xatirəsini əbədləşdirmək üçün onun qəbri üstündə qara mərmərdən əzəmətli abidə ucaltdılar, onu müqəddəs ziyarət yerinə çevirdilər. Canpoladın qeyrəti və mərdliyi ilə fəxr edən Saray kəndinin qiymətli insanları bu cəsur vətən oğlunun xatirəsini əziz tutur, onu daim ehtiramla yad edirlər.

Sonradan Canpoladın qeyri-adi qəhrəmanlıq əzmini eşidən bəzi rəsmi məmurlar istəyiblər ki, Canpoladın məzarını Şəhidlər Xiyabanına köçürsünlər, lakin anası razı olmayıb. Sürəyya xanım səbəbini belə izah edib: "İstədilər ki, oğlumu Şəhidlər Xiyabanına köçürsünlər, dedim mən oraya getməyəcəyəm. Oğlumun yatdığı torpaq mənim qibləgahımdır, and yerimdir. Bir də Vətən torpağının başı, ayağı yoxdur ki. Nə fərqi var, istər Saray qəbiristanlığı olsun, istərsə də Şəhidlər Xiyabanı. Şəhidlərimizin uyu-



duğu məzarların hər biri bizim üçün müqəddəsdir. Hər bir şəhid məzarı bizim ziyarətgahımızdır”.

Sürəyya xanım həmişə Şəhidlər Xiyabanına baş çəkir və deyir: “Hamısı mənim balamdı. Orada dəfn olunanların hamısını “balam” deyib ağlayıram. Onlar dünyadan vaxtsız köçdülər, gül kimi açdılar, xəzəl kimi soldular. Kim ki, torpaq uğrunda, vətənimizin azadlığı uğrunda canından keçib mən onun anasıyam”.

Canpoladın anası Sürəyya xanımla Neft Akademiyasında keçirdiyimiz mərasimlərdə çox görüşmüşük. Canpoladın anası çox abırlı, ismətli qadındır, onun olduqca mehriban, həlim xasiyyəti var. Əsl azərbaycanlı qadınlara xas olan ən yüksək keyfiyyətlər sanki bu qadının simasında əks olunub. Danışanda da “qadan alım”la, “başına dönüm”lə danışır.

Son dərəcə həssas adamlar Sürəyya xanımın mehriban, çox mülayim və həzin səsindeki titrəyişi, kövrəkliyi asanlıqla duyur və hiss edirlər.

Yüksək insan sərrafları yalnız bir baxışla bu ananın gözlərinin dərinliyindəki hicranı, iztirabı, nisgili hiss edə bilirlər. Adi baxımdan isə Sürəyya xanım qayğısız bir insan təsiri bağışlayır. İlk baxışdan adama elə gəlir ki, bu nür-camal ananın heç bir qayğısı yoxdur, o, minlərlə xoşbəxt qadınlar kimi dərddən qəmdən uzaqdır. Bu zahirən belə görünür.

Daxilən bu belə deyil. Onun sinəsində əslində böyük bir qəmxanə var. Onun dərдинin pərsəngini dağlar belə götürə bilməz. Əvvəlcə ailəlikcə doğma ellərindən, yurduvalarından didərgin salınıb, sonra oğlu şəhid olub, az sonra bu əzablı ölümə dözə bilməyən həyat yoldaşı



Canpoladın anası Sürəyya xanım oğlunun xatirəsini uca tutduqlarına görə Neft Akademiyasının rəhbərliyinə təşəkkür edir

Mahiyəddin kişinin ürəyi partlayıb. Bu ailənin başına gətirilən faciələri yazsan böyük bir əsər alınar.

Sürəyya xanım bu dərdləri zərif köksünə sıxaraq özünə məxsus təmkinlə yaşadır. Bu dərdin hər birisi Sürəyya xanım üçün xatirələrdə yaşayan ağır yüküdür. Əslində bu dərd təkcə bir ananın, bir nəslin deyil, bütöv bir millətin dərdidir. Onun başına gələn faciə bütün xalqın faciəsi idi.

Canpoladın haqqında onun yaxınlarının, dostlarının və tanışlarının çox saylı və maraqlı xatirələri vardır. Həmin xatirələrdən bəzi məqamları yada salmaq yerinə düşər.

**Səfər Səfərov, Canpoladın uşaqlıq dostu:** Deyirlər ki, həyatda hərənin öz ömür payı vardır. Bu ömrü hərə bir cür yaşayır. Biri az, biri çox. Canpolad ona verilən ömür payının çox kiçik bir hissəsindən istifadə etdi. Bütün bunlar həyatın qəribəlikləridir. Canpoladla lap uşaqlıqdan dostluq edirdik. O qədər mehriban idik ki, bir gün görüşməsək darıxardıq. O təkcə mənim deyil, hamının yaxın dostu idi, hamı ilə mehriban idi. Kiminsə xətrinə dəyməzdi. Onunla bağlı o qədər gözəl günlərimiz olub ki, onları xatırladıqca kövrəlməmək olmur. Onunla yaşadığımız xoş günlər əziz, acılı, şirinli nağıla, xatirəyə dönüb.

Adı böyük hərflərlə hafizəmizə yazılan pak, vicdanlı, qətiyyətli dostumuzu heyif ki, tez itirdik. Allah rəhmət eləsin, onun məzarı nurla dolsun.

**Elçin Əhmədov, Canpoladın dostu:** “Kaş o günlər olaydı! Yenə səninlə o xoşbəxt məktəb illərinə qayıdaydıq, Canpolad! Bu tale idimi, alın yazısı idimi? Yazan doğrumu yazmışdı?”

Canpolad mənim üçün dostluq simvolu idi, insanlığın, yaxşılığın meyarı idi, təəssüf ki, tale onu aramızdan vaxtsız

apardı. Onun çox zəngin daxili dünyası vardı. Bizim uşaqlığımız, gəncliyimiz bir yerdə keçib. Məktəbdə keçirilən idman və ya hər hansı yarışa da bir yerdə gedərdik.

Heç unutmuram, doqquzuncu sinifdə oxuyarkən rayon üzrə keçirilən şahmat yarışında birinci yeri tutmuşduq. Sevincimizin həddi yox idi. Canpolad təkcə bu kimi idman yarışlarında deyil, elə dərslərində də birinci yerdə idi. Bəlkə elə buna görə də tale onu ölümə də birinci apardı. Heç ağıma da gəlməzdi ki, ürəyi yaşamaq, həyat eşqi ilə döyünən bir ürəyi belə tezliklə söndürən tapılacaq.

Bütün yaxşılar belədir, onların ömrü gödəkdir. Həyatda hər şeyi dəyişmək, pozmaq mümkün olsa da alın yazısını nə dəyişmək olar, nə də pozmaq. Canpolad haqqında çox danışmaq, çox yazmaq olar. Ancaq mənim yazdığım bu kiçik qeydlər lap körpəlikdən duz-çörək kəsdiyim, birgə ağlayıb, birgə güldüyüm, əvəzsiz dostumun məzarı üstünə düzdüyüm tər çiçəyə bənzəyir.

**Canpoladın bacısı Almaz:** “Həmin gün bizə gəlmişdi. Vəziyyət doğrudan da gərgin idi. Onu qapıda görəndə yerimdəcə quruyub qaldım. Axı o bu qarışıqlıqda necə gəlib çıxmışdı. Handan-hana gəlişinin məqsədini soruşdum. Hətta bir az da kobud şəkildə: Görmürsən, vəziyyət nə yerdədir, bura gəlməyin mütləqmi lazımdır? Bir gün də evdə otur da nə olar?” deyə üstünə qışqırdım.

O isə sakitcə hesablayıcı maşın üçün gəlmişəm, onu ver, indi gedirəm. Tələbə yoldaşlarımla bir az dərse hazırlaşacağım.

Jalvardım ki, nə olar bir-iki saat bu uşaqların yanında dur, mənim işim var. Əslində elə bir işim də yox idi. Lakin məqsədim onu bir az da saxlamaq idi. Lakin o, razı olmadı.

Özgə vaxt uşaqlardan ötrü nə desəm edərdi. Ancaq indi elə bil ki, ölümünə doğru tələsirdi.

O gedəndən sonra keçib qonşunun balkonundan onun ardınca boylandım. Gördüm elə gedir, elə gedir elə bil ki, ardınca qovurlar. Qarşıda isə böyük bir dəstə AZİ-nin filialının qarşısına irəliləyirdi. Canpolad gedib onlara qoşuldu. Nə qədər ardınca qışqırdımsa dönüb baxmadı. Gedişi də o gediş oldu. Bilsəydim ki, o, ölümünə doğru gedir, ayaqlarına düşərdim, yalvarardım, ancaq qoymazdım gedə. Axı mən hardan bilərdim ki, öz torpağımızda, öz vətənimizdə onu öldürən tapılacaq?

Qardaş itkisi qədər ağır dərd ola bilməz. Onun ölümü bizə ömrümüz boyu unuda bilməyəcəyimiz bir dərd verdi. Hətta bu dərdin ağırlığına atam tab gətirə bilmədi. Nə zaman görsəydi, onunla danışır, onun şəkillərini qarşısına töküb bir uşaq kimi ağlayırdı. Hətta bir mən yox, bütün qardaş-bacılarım da atamı ovundura bilməzdi. Əvvəllər yalnız Canpoladın məzarını ziyarət edərdim. İndi atam da onunla yatır. Ata-bala məzarı Sarayın ən ucqar bir yerində günəşə doğru boylanır. Bu bizim əzizlərimizin məzarıdır.

**Canpoladın qardaşı Fikrət:** Canpolad yaşca məndən balaca idi. Demək olar ki, əlimdə böyüyüb. Onun ölümü birdən-birə bütün dünyamızı alt üst etdi, doğan günəşimizi qaraltdı, zülmətə çevirdi. Qardaşım olduğu üçün demirəm, o, həqiqətən qeyrətli oğul idi, həmişə gələcək günlərindən danışardı. Ölümündən 10 gün əvvəl ad günü idi. Böyük təmtəraqla hazırlıq işləri görmüşdük. Lakin o, tələbə yoldaşlarını evə gətirmədi. Evdə narahatçılıq olmasın deyə, hazırladıqlarımızı bir çantaya yığıb Neft Akademiyasının tələbə şəhərciyinə apardı. Kaş, o gün heç bir narahatçılığımıza baxmadan onun ad gününü evdə qeyd edəydik. Bəlkə,

ad gününü evdə qeyd etsəydik biz onu xilas edə bilərdik, qoruyardıq, yaşadardıq.

Çox qəribədir ki, qardaşımın ölümünə heç kim günahkar sayılmadı, heç kim cəzalandırılmadı. Heç bizdən soruşan olmadı ki, axı bu nə müsibətdir. Sanki, belə də olmalıydı. Gəldi bu dünyaya və bir gün də heç nə olmamış kimi getdi bu dünyadan. Canpolad təkcə Sumqayıtın deyil, bütün Azərbaycanın ilk şəhidlərindən biri idi.

Canpoladın faciəli həlak olması onun anası Sürəyya xanımı fiziki və mənəvi cəhətdən əzdi, sağlam simalı qadını ipək yumağına çevirdi. Onun 7 övladı, o cümlədən 4 oğlu, 3 qızı, 17 nəvəsi vardır. Onların hamısı sağ-salamatdır, yalnız Canpolad çatışmır. Bu qeyrətli, namuslu ana vətən yolunda həlak olmuş oğlunun itkisinə dözmür, şam kimi yanaraq günü-gündən əriyir. O, Canpolad həlak olandan sonra bir qayda olaraq qara paltar, qara ayyaqabı geyir, başına qara yaylıq örtür.

Sürəyya xanımın dediyinə görə, Canpolad qara rəngi sevmir, qadınların qara rəngli paltar geyinməsinə qəbul edə bilmirdi. O, deyirdi ki, qara rəngdə nəşə ağır kədər, iztirab var, qara rəng uğursuz rəngdir. Qaranı hər adam geyməz, dərd əlindən intizardan qaça bilməyən analar qara geyərlər. Sinəsinə oğul dağı, qardaş düyünü çəkilməmiş analar qara bağlarlar.

İşə bax ki, Sürəyya xanım da çox zaman qara geyinərmiş, elə indinin özündə də bu zavallı ana başdan-ayağa qədər qaraya bürünüb. Canpolad anasının qara geyinməsinə etiraz edərmış. Həmişə anasından xahiş edərmış ki, o bir daha qara geyinməsin. Ürəyində vətən dərdi, doğma yurd həsrəti kök salmış ana hər dəfə oğlunun xahişini



yerinə yetirəcəyinə söz versə də, yurd göynərtisi ona dediyinə əməl etməyə imkan vermirdi.

İşi belə görən Canpolad anasının boynunu qucaqlayır, onu oxşayaraq deyərmiş: "Qoy məktəbi qurtarım, işləyim. Sənə gözəl paltarlar alacağam. Bu qara rəngi də birdəfəlik tullayacağam getsin".

Canpolad qaranı sevmirdi. Amma taleyin işinə bax ki, qara rəng onun həmişəlik ruh yoldaşı oldu. Məzarının üstündə ucaldılmış mərmər daşının da rəngi qara oldu.

İndi Saray kəndində qara geymiş, qara kəlağayılı bir ana var. Bu dərddən, qəmdən, hicrandan əriyə-əriyə ömür sürən Sürəyya anadır. Sürəyya ananı sevindirəcək, ovunduracaq bir şey varsa o da torpaqlarımızın ermənilərin işğalından azad olunmasının, düşmən üzərində qələbəmizin təmin edilməsidir.

İnanırıq ki, çadırlarda doğulan, бүркүлү havada boğulan körpələrin fəryadı, sökülən qəbirlərin, viran qoyulan türbələrin, qanla bəzədilmiş xonçaların, qara bağlayıb yol gözləyən qızların, oğul deyib nalə çəkərək göylərə əl açan şəhid analarının, ata yolu gözləyən körpələrin gözlərinin məhzun və kədərli baxışlarından əriyə-əriyə ömür sürən gəlinlərin qisası yerdə qalmayacaq.

İnanırıq ki, o gün gələcək, vətən zəfər nəğməsi ilə rahat nəfəs alacaq, torpağımız azad ediləcək, millətimiz rahat yaşayacaq. Bax, onda Canpolad kimi oğullarımızın ruhu dinclik tapacaq, Cürəyya ana kimi şəhid anaların qövrədən yaraları azacıq da olsa qaysaq bağlayacaqdır. Bunun üçün vətən dağlarla baş-baş verib çiyin-çiyinə duran Canpolad kimi qeyrətli oğullarına güvənir.

Canpoladın təhsil aldığı Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının rektorluğu, professor-müəllim kollektivi

və tələbələri vətən yolunda canını qurban vermiş Canpoladın əziz xatirəsini həmişə ehtiramla xatırlayır, əziz tutur, ürəklərində, yaddaşlarında yaşadırlar. Canpoladın vətəndaşlıq əqidəsindən, ata qeyrətindən, tər-təmiz, halal ana südündən bəhrələnən fəvqəladə qəhrəmanlığını əbədləşdirmək, ürəklərdə, xatirələrdə yaşatmaq, müasir gənclərə təlqin etmək, onları vətən uğrunda cəsarətli mübarizəyə hazırlamaq məramı ilə Neft Akademiyasında bu cəngavər övladımızın büstü qoyulmuşdur. Hər il yanvar ayının 20-də, Novruz bayramında, aşura günlərində, müstəqilliyimizin anım günündə kollektivin bütün üzvləri Canpoladın xatirə büstünü ziyarət edir, büstün ətəyinə qara lentlə bağlanmış qan rəngli qərənfillər düzür, onun xatirəsinə dua oxuyur, ruhuna ehtiramlarını bildirirlər.

Sürəyya xanım hər dəfə Neft Akademiyasında şəhidlərin xatirəsinə həsr edilmiş mərasimə gələndə oğlunun xatirəsini əziz tutanlara öz təşəkkürünü bildirir. Biz isə Sürəyya xanıma deyirik: Təşəkkür nəyə lazım, şəhid anası! Bizlər Sizə təşəkkür edirik ki, siz Canpolad kimi qəzəbini qılınca çevirməyi bacaran qeyrətli bir oğulun anasısınız. Siz böyük qürur hissi ilə fəxr etməlisiniz ki, oğlunuz Canpolad vətənimizin azadlığı uğrunda mübarizədə şəhidlik zirvəsinə ucalan ümumxalq qəhrəmanıdır. Hər ana belə qeyrətli vətən oğlu doğa bilmir. Biz isə cəsur, qeyrətli, qəhrəman tələbəmiz Canpoladın xatirəsini əbədləşdirmək, onu yaddaşlarda yaşatmaqla vətəndaşlıq borcumuzu yerinə yetiririk.

Sürəyya xanım rəsmi mərasimlərdə özünəməxsus səbrlə, təmkinlə Canpolad haqqında xatirələrini danışır, təklildə isə yanaqlarından üzü aşağı acı göz yaşları axıdır.

Neyləyəsən, necə təsəlli verəsən, sinəsinə dağ üstündən dağ çəkilməmiş anaya.

Qınamalı deyil onu, doğma yurdundan, ev-eşiyindən didərgin düşüb. Hələ bu azmış kimi tale onu ağır sınaqlara çəkib, ağlına gəlməyən başına gəlib, gözünün işığı, canıyəri oğlunu, ömür gün yoldaşını itirib.

Canpoladın dünyasını dəyişib əbədiyyata qovuşması sadəcə ölüm, hətta, şəhidlik deyil. Canpolad bütün ağı, iradəsi və şüuru ilə vətən yolunda cavan ömrünü, həyatını qurban verib. Bu sərt qərar vətəni canından artıq sevməyin bariz ifadəsi idi. Bu addım torpağa bağlılığın, milli qeyrətin, böyük vətəndaşlıq duyumunun canlı təzahürüdür. Bu seçim təmiz ana südünə, ana məhəbbətinə, ata qeyrətinə sədaqət idi. Bu iradə milyonlara, vətəni, torpağı qorumağa çağırış idi, həyat dərsi idi. Canpolad insanlara, xüsusilə də gənclərə vətən, millət yolunda ölməyi, əbədiyyata qovuşmağı öyrətdi, şəxsi nümunə göstərdi.

Bu addımla Canpolad Babəkin, Koroğlunun, Qaçaq Nəbinin, Mehdi Hüseynzadənin, Həzi Aslanovun qəhrəmanlıq ənənələrini davam etdirdi. Belə qəhrəmanları analar tək-tək doğur. Canpolad onlardan biri idi.

Allah qəhrəman övladımız Canpolada rəhmət eləsin, onun məzarı nurla dolsun. Allah, qeyrətli övlad böyüdən Sürəyya xanıma səbr versin.

\*\*\*

## RAHİM VƏTƏN ÜÇÜN DOĞULDU, VƏTƏN YOLUNDA QEYRƏTLİ VƏTƏNDAŞ KİMİ ŞƏHİD OLDU, ƏBƏDİYYƏTƏ QOVUŞDU

Torpaqlarımızın bütövlüyü və ölkəmizin azadlığı uğrunda mübarizədə şüurlu şəhidliyi seçən qeyrətli övladlarımız yurdu ya-  
şatmaq, milləti qorumaq, xalqımı-  
zın uğurlu gələcəyini təmin etmək  
üçün cavan canlarını, nakam  
ömlərini vətən yolunda fəda et-  
dilər. Tər təmiz ana südündən,  
milli qeyrətli ata nəfəsindən  
bəhrələnən, qanı vətən sevgisi ilə  
yoğrulmuş bu igidlər, ərlər, ərənlər  
bu ilahi sevgini özləri ilə əbədi  
mənzilə apararaq əbədiyyət yolçularıdır. Belə torpaq sevgili,  
vətən istəkli, millət vürğunlu qeyrətli övladlarımızdan biri  
Babayev Rahim Vaqif oğlu idi. O, azadlığımız yolunda  
ölümün gözünə dik baxan, vətən üçün doğulan, vətən  
uğrunda mübarizədə şəhid olan, qeyrətli, qəhrəman  
vətəndaş idi.



Babayev Rahim  
Vaqif oğlu  
(1970-1990)

Babayev Rahim Vaqif oğlu 1970-ci ilin dekabr ayının 1-də Ordubad şəhərində dünyaya gəlib. Çoxları kimi o da şən, qayğısız uşaqlıq illərini arxada qoyaraq məktəbə yollandı, 1976-cı ildə Ordubaddakı Səməd Vurğun adına 2 sayılı orta məktəbin birinci sinfinə daxil olub və 1986-1987-ci tədris ilində oranı əla qiymətlərlə başa vurub. Müəllimlərinin, sinif yoldaşlarının, o cümlədən valideynlərinin ifadəsinə görə Rahim 1-ci sinifdən 10-cu sinifə

qədər bütün dərslərindən 5 qiymət alıb. Hər dəfə yüksək qiymət alanda yerə-göyə sığmayıb. Çünki bu “5” –lər onun halal zəhmətinin bəhrəsi idi.

Deyilənə görə, o, bircə tarix fənnindən aldığı 5-lərə sevinməzdi. Çünki Rahim SSRİ tarixini gərəzli tarix adlandırırdı, onu qəbul etmirdi. Saxtalaşdırılmış, alt-üst yazılmış, dəyişdirilmiş və nəticədə yalan məlumatlarla doldurulmuş tarixi nəinki oxumaq, hətta elə-belə səhifələmək də istəmirdi. Bu tarixi oxumaq Rahim üçün sanki cəhənnəm əzabı idi. Çünki buradakı faktların əksəriyyəti reallıqdan uzaq idi, Azərbaycanın tarixi saxtalaşdırılmışdı.

Rahimin bu barədə bir neçə dəfə tarix müəllimi ilə söz-söhbəti də olmuşdu. O zaman Rahimin bu fikri ilə razılaşmayanlar təbii ki, çox idi. Ona görə ki, “bütün ölkələrin proletarlarının birləşdiyi ” bir zamanda bu cür söhbətlər həm cəsarət tələb edirdi, həm də inandırıcı görünmürdü. Çoxları elə bilirdi ki, SSRİ tarixi elə belə olmalıdır, onu hamı qəbul etməlidir.

Rahim isə istəyirdi ki, Azərbaycan tarixinin qaranlıq səhifələri işıqlandırılсын. Başı yüz qovğalar çəkən Azərbaycanın minilliklərindən üzü bəri yaranan tarixi araşdırılсын və təfərrüatı ilə bu ölkənin sakinlərinə çatdırılсын.

Rahim 1987-ci ildə orta məktəbi bitirdikdən sonra Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının Energetika fakültəsinə daxil olmuşdu. Bununla belə o, Azərbaycan tarixinin qaranlıq səhifələrini mükəmməl öyrənməyə çalışır, “nə qədər çox oxusaq, o qədər də güclü olarıq” deyirdi.

Orta məktəbdə olduğu kimi ali məktəbdə də dərslərindən yüksək qiymətlər alırdı. O, yaxşı oxumaqla



Rahim ADNA-da tələbə dostları  
arasında





Rahim ADNA-da tələbə dostları arasında

bərabər Akademianın ictimai həyatında da fəal iştirak edirdi. Qabiliyyətinə və bacarığına görə Rahimə fakultə həmkarlar təşkilatının sədri vəzifəsi həvalə edilmişdi. O, bu işin öhtəsindən layiqincə gəlir, mehribanlığına və həlim xasiyyətinə görə tələbə yoldaşlarının hörmətini qazanmışdı.

Onun təbiətə, insanlara məhəbbəti güclü idi. Ən saf, ylvli məhəbbəti isə vətən məhəbbəti idi. Vətəninə azad, millətini xoşbəxt və firavan görmək onun arzusu idi. Yenəcə müstəqillik qazanmış Azərbaycanın bərkiməsi və dünyanın qabaqcıl ölkələri səviyyəsinə yüksəlməsi üçün var qüvvəsi ilə çalışacağına söz vermişdi. Lakin, sən saydığını say, görək fələk nə sayır deyiblər.

Yanvar faciəsindən bir neçə gün qabaq Rahim dekanlığa gəlib xahiş etmişdi ki onu könüllülər dəstəsi ilə Qarabağa, ya da Naxçıvana göndərsinlər. Bilirdi ki, Qarabağ kimi Naxçıvan da odun –alovun içindədir. Naxçıvanın Ermənistanla sərhəd kəndləri gülləbaran edilir, hər yerdə qan tökülür, günahsız insanlar qətlə yetirilirdi.

Son günlər Naxçıvandan daha dəhşətli xəbərlər gəlirdi. Blokada Muxtar Respublikanı iflic vəziyyətinə gətirib çıxarmışdı. Həmlələrin qarşısının alınması üçün Rahim kimi qeyrətli oğulların köməyinə ehtiyac var idi.

Lakin dekanlıq Rahimin xahişini yerinə yetirmədi, ona yaxşı oxumağı məsləhət gördü. Ona dedilər ki, Vətəni qorumaq hamının şərəf işidir. Əgər lazım gəlsə bizim hər birimiz doğma torpaqlarımızın müdafiəsinə qalxacağıq, indi isə buna ehtiyac yoxdur, lazım gəlsə sənin təklifini nəzərə alacağıq.

O vaxt Dağlıq Qarabağda ermənilərin törətdikləri silahlı separatizm və terrorizm hamının qəzəbinə səbəb olmuşdu. Mərkəz ermənilərin dövlət çevrilişi və işğalçılıq

siyasətinə idealoji təminat yaratmaq üçün yeni faciəli təxribat planı hazırlayırdı. Ermənilərin və mərkəzin məkrli siyasəti nəticəsində 1990-cı ilin yanvar ayının 20-də bu plan həyata keçirildi, 20 Yanvar faciəsi törədildi. O müthiş gecədə baş verən fəlakətləri birçə an da olsun unutmmaq mümkün deyil. Bütün ağrı-acısı ilə həmin gecə əbədi olaraq qəlbimizə, yaddaşımıza hopdu.

O gecə Azərbaycan böyük itkilər versə də öz tarixinin parlaq səhifələrindən birini yazdı, xalqımız qeyrət imtahanından alını açıq çıxdı, ətalət sükütuna batmış vücutlar titrədi, yatmış ruhlar oyandı, duyğusuz könüllər şahə qalxdı.

O gecə xalqımızın ən ləyaqətli övladları ölkəmizin azadlığı, tarixi torpaqlarımızın bölünməzliyi yolunda şirin canlarından keçdilər. 70 illik əsarət zəncirini qırıq-qırıq edib tullayan insanlar qəzəbini qılınca çevirərək SSRİ rəhbərliyinin mənfur niyyətlərini puça çıxardılar. Nə qırımızı imperiyanın tankları, ölüm saçan güllələri, nə də törədilmiş qırğınlar, dəhşətli qətl hadisələri Azərbaycan xalqının iradəsini qıra bilmədi.

Bakıya daxil olmuş 170 minlik xüsusi təlim keçmiş ordu dinc əhaliyə qarşı dünyada analoqu olmayan faciələr törətdi. Qarşısına çıxanı biçib tökən, gözünü qan örtmüş Qızıl Ordunun dəstlərinin insanlara tutduğu divanı sözlə ifadə etmək mümkün deyil.

Hara gəldi yağdırılan güllələr hərəni bir yerdə, kimisini küçədə, avtobusda, xüsusi minik maşınlarında, kimisini öz eyvanında, qapısının ağzında, evinin içində haqladı. Yaralılar, onlara tibbi yardım göstərən həkimlər qətlə yetirildi.



Rahimin Şəhidlər Xiyabanındakı məzarı

Neçə-neçə vətən övladları düşmən güllələrindən həlak oldu, həmişəlik əlil oldu, uşaqlar atasız, qadınlar ərsiz qaldılar. Hələ minlərlə, milyonlarla insanların mənəviyyatına vurulan ağır zərbəni demirik.

Lakin casarət, qətiyyət, vətənpərvərlik nümayiş etdirən xalq bir daha sübut etdi ki, onun mübarizə əzmini, azadlıq ideyalarını qırmaq mümkün deyil. Azadlığa, müstəqilliyə qovuşmaq üçün bütün maneələri dəf etməyə hazır olan xalqımızın arzuları reallaşdı. Xalq illərlə əzab-əziyyət çəkdiyi əsarətdən qurtuldu. Heç bir məkirli niyyət, qara əllər azadlıq sevər xalqın müqəddəs arzularını, azadlıq ideyalarını boğa bilmədi, xalqımız müstəqilliyə qovuşdu.

Müstəqilliyə, azadlığa gedən yol heç də qansız-qadasız ötüşmədi. Bu yolda qurban gedən oğullardan biri də Rahim oldu. O, özünün fədakarlığı ilə tarixin qəhrəmanlıq səlnaməsinə düşdü, şəhidlik zirvəsinə ucaldı, əbədiyyətə qovuşdu.

O gecə Rahim xalqın səsinə səsinə qatmaq üçün ayağa qalxmışdı. Lakin cəlladlar onun haqq səsinə boğdular. O, gecə saat 12-də evdən çıxıb, bir daha geri qayıtmadı. Gecə saat 2-də tələbə yoldaşı Vüqar onu Salyan kazarmasının yanında görüb. Digər yoldaşları da onu son dəfə Salyan kazarmasının ətrafında vətənpərvər oğulların arasında gördüklərini söyləyirdilər.

Geniş axtarışlara baxmayaraq, bir neçə gün Rahimin taleyi barədə heç kimdə məlumat yox idi. Bir neçə günlük axtarışdan sonra yanvarın 25-də Rahimin cənəzəsi Semaşko adına xəstəxananın meyitxanasında tapıldı. Yanvarın 24-də həkimlərin dediklərinə görə Rahimin cənəzəsi Bakıdakı hərbi qospitallardan birindən buraya gətirilmişdi.

Bu hadisədən bir gün əvvəl Rahim ailə üzvləri ilə hal-əhval tutmaq üçün danışmaq məntəqəsinə gələndə ona demişdilər ki, Naxçıvanla bütün əlaqələr kəsilib, muxtar respublika tamamilə təcrid olunub. Bu xəbəri eşidəndə Rahim bərk sarsılıb. Belə həyəcanlı günlərdə quş qanadında da olsa o, Naxçıvana getməyi, ağır anlarda doğmalarının yanında olmağı arzulayırdı. Lakin getmək imkanı olmadı, ürəyi istəsə də ayaqları getmədi.

Nəhayət ki, çox çətinliklə olsa da, Rahim evə zəng edərək hal-əhval tuta bilib. Anası onun üçün darıxdığını söyləyib və "səni ürəyim yaman istəyir, gəl görüşək" - deyib.

Hec zaman anasının sözündən cıxmayan Rahim bu dəfə anasının sözünü yerinə yetirə bilməyib. Deyib ki, praktikam var ay ana, xahiş eləmə, bu ay Ordubada gələ bilməyəcəyəm. Amma Ordubad üçün, ələlxüsüs atam üçün, sənin üçün burnumun ucu göynəyir. İnşallah tezliklə görüşərik, indi isə məndən nigaran olmayın, imtahanlarımın çoxunu qabaqcadan varmışəm, yalnız bir imtahanım qalıb.

Rahim bu imtahandan da alınacaq, üzü ağ çıxdı. Vətənə, millətinin sinəsinə tuşlanan güllələri öz sinəsi ilə qarşıladı. Nakam ömrü kimi ali təhsili də yarımçıq qaldı, həmişəlik III kurs tələbəsi adını daşıdı.

O, şirin arzularla, nikbin xəyallarla, sonsuz ümidlərlə yaşayırdı, haqqın, ədalətin təntənəsinə inanırdı. Hələ burulğana düşməmiş kövrək qəlbli Rahim nə biləydi ki, qəflətən qopan qara yellər onun arzularını, ümidlərini amansızcasına məhv edəcək, ömrünə vaxtsız nöqtə qoyacaqdır.

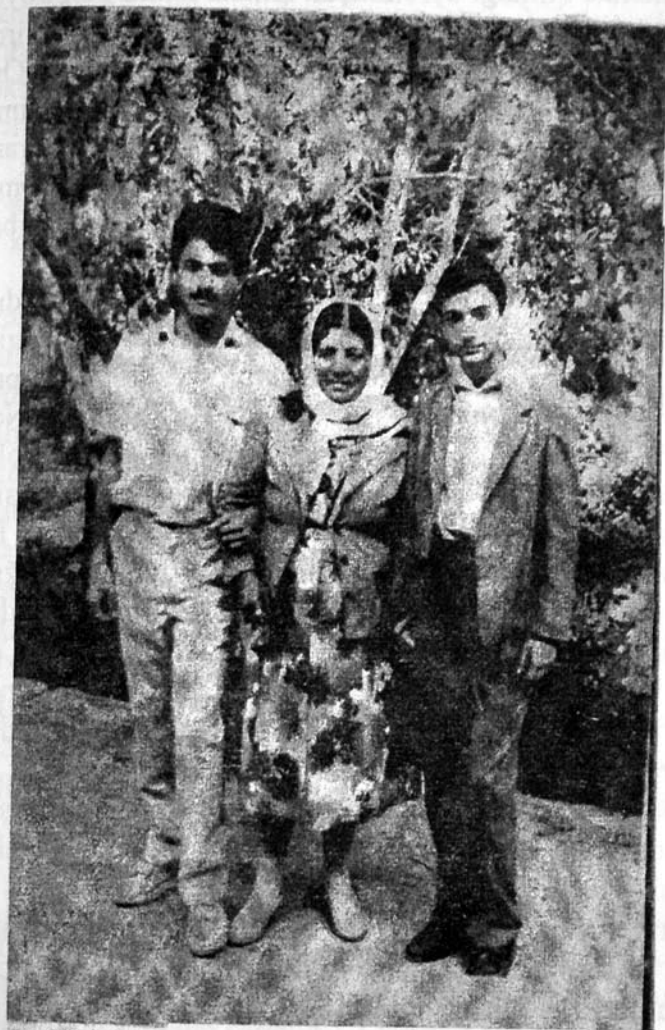


O, bütün rəqəmləri çox sevirdi. Ən çox da 5 rəqəmini. Sən demə onun üçün uğursuz rəqəm də varmış. Bu 9 rəqəmi idi. 9 rəqəmi görünür Rahimə bədbəxtlik gətirən rəqəm olub. O, yanvarın 19-da gecə, 19 yaşından 49 gün keçmiş həlak oldu. İnistutdakı qrup nömrəsi 559, cənazəsinin nömrəsi 259, qəbrinin nömrəsi 69. İşə bax ki, bu yazı da oktyabrın 9-da, Rahimin ölümündən 5369 gün sonra yazıldı.

Rahimin nənəsi Asya Qafar qızı deyirdi ki, Rahim ailənin ilk övladı idi, hamımız onu çox istəyirdik. Rahim bahar fəslini çox sevir, bənövşələrin açılmasını səbirsizliklə gözləyirdi. Gözləyə-gözləyə də bənövşə kimi tez soldu.

Rahim mənə çox sevdiyi üçün tez-tez mənə məktub yazır, zəng vurardı. İnstitutda əla qiymətlərlə oxuyurdu. Təəssüf ki, ölüm onu məndən də, təhsildən də ayırdı. On dörd ildir ki, Rahimin ayrılığı mənə xəstə salmışdır. Ona görə də Rahim haqqında danışmaq mənə şox çətindir. On doqquz yaşında bir igidin itkisinə dözmək üçün mənə doqquz baş, on doqquz ürək gərəkdir. On doqquz baş, on doqquz ürək birləşib onun ürək sözlərini, arzularını qələmə alsın qalın bir kitab alınar. Bu kitab Rahimin xalqımız, ölkəmiz, elimiz, obamız haqqında arzularını, düşüncələrini ictimaiyyətə çatdırar, şəhid balamın vətəndaşlıq qeyrəti, qədir-qiyməti bilinərdi. Əfsuslar olsun ki, düşmənin onun arzularını gözündə qoydu, bu kitab da yazılmadı.

Rahim uşaqlıq dövrünü bizdə keçirtmişdi. İlk uşaq olduğuna görə hamı onu sevib əzizləyirdi. O, özündən birneçə yaş böyük dayısı Səttar ilə döyüş oyunları və futbol oynayırdı.



Rahim anası Yaqut xanım  
və qardaşı Şahinlə

Rahim namaz qılmağı öyrənmişdi. Allaha inamı çox böyük idi. Novruz bayramını, orucluğu səbirsizliklə gözləyirdi. Ata, ana, bacı, qardaşını, qohumlarını çox istəyirdi. Ona görə də ailənin sevimlisinə çevrilmişdi. Tez-tez mənimlə şəkil çəkdirərdi. İndi də o şəkilləri xatirə kimi saxlayıram. Onun xatirəsinə hörmət əlaməti olaraq balaça nəvəmin adını da Rahim qoymuşam. O, da Rahim kimi mehriban uşaqdı. Bənövşə ömürlü Rahimə allah rəhmət eləsin.

Asya nənə istəklili nəvəsi Rahimin ona yazdığı məktublardan ikisini bizə göstərmişdir. Adı şagird vərəqlərində yazılmış məktublardan biri 1988-ci il aprel ayının 26-da yazılmışdır. Onda Rahim Neft Akademiyasında I kursda oxuyurdu. Məktubdan aydın olur ki, Rahim nənəsini çox sevirmiş. Nənəsi də nəvəsini unutmur, ona məktub yazır və sovqat göndərirmiş. Bu məktubda Rahim nənəsinin göndərdiyi sovqatı aldığını qeyd edir və nənəsinə minnətdarlığını bildirir, ona allahdan uzun ömür diləyir. "Nənə, göndərdiyin sovqatı aldım. Çox sağ ol. Allah ömrünü uzun eləsin. Məktubunu oxuyanda özümü bir anlığa Ordubadda hiss etdim, sənün ürəkdən yazdığın hər sözü, cümləni dönə-dönə oxudum".

Sonra Rahim nənəsini arxayın edirdi ki, bəs hər şey öz qaydasında gedir, dərslərindən əla qiymətlər alır. İmtahanları verib tezliklə gələcək. "Təki hər şey öz qaydasında olsun. Sən sağ ol. Hələlik bu qədər mənim sevimli, unudulmaz nənəm! Səni dönə-dönə öpürəm. İmza səni unutmayan Rahim". Rahim öz imzasını qoyub yazdığı tarixi qeyd edib: 26.04.1988. Bir allah bilir ki, gecələr yuxusunu qarışdıran nənə sevimli nəvəsindən bu məktubu alanda nə qədər sevinmişdi.

İkinci məktubu isə Rahim ölümündən 4 gün qabaq yazmışdı. Məktub valideynlərinə onun ölümündən 3 gün sonra, yəni yanvar ayının 22-də çatmışdı. Valideynləri bu məktubu alanda artıq 3-cü gün idiki, Bakıda qanlı faciə törənmişdi, artıq 3-cü gün idi ki, Rahim həyatda yox idi.

Rahim bilmirdi ki, onun əl boyda məktubu ölüm xəbərindən 3 gün sonra ailəsinə yetişəcək və bu məktubun hər kəlməsi əziz nənəsini yandırır yaxacaq.

Rahim məktubda yazırdı: "Gözümün nuru nənə, necəsən? Bir allahın köməyi ilə sağ və salamat olmağını arzulayıram. Nənə, sənün dualarınla mənim işlərim öz qaydasındadır, imtahanları qurtardım. Bir balaca işlərim qalıb, onları qurtarıb gələcəm. Nənə, sən mənim əzizimsən, sənün mənə verdiyin qurana baxıb güc-qüvvət alıram. İmtahanları sənün dualarınla verib qurtardım. Allah Seyid nənəyə rəhmət eləsin, qəbri nurla dolsun. Onun cəddi mənə kəmək etdi. İnşallah gəlib onun qəbri üstə surə oxutduracağam... Nənə, sağ ol, öpürəm səni. Sən həmişə gözümün qabağındasan. Fevralın ortaları evdəyəm. Səni unutmayan nəvən Rahim. 16.01.90." Burada anasına da bircə cümlə ilə yazırdı ki, vəziyyəti yaxşıdır, ancaq evlə telefon əlaqəsi saxlaya bilmir. İki misra şer də yazmışdı.

Ötür durna qatarı

O baharda dönəcək...

Sonra isə Rahim iri həriflərlə "Azərbaycan" sözünü yazıb "Fevralın ortaları evdəyəm" demişdi. Birinci dəfə idi ki, Rahim verdiyi sözə əməl edə bilmədi. Çünki namərd gülləsi onun ürəyinə sancıldı, həyatına son qoydu.

O gecəni Naxçıvan camaatı dirigözlü açdı. Hamı narahat, həyəcanlı, səksəkəli idi. Rahimin atası Vaqif kişi, anası Yaqut xanım bir yerdə gərar tuta bilmir, qapının

zəngindən belə diksinirdilər. Elə bil ürəklərinə nə isə dammışdı...

O vaxtdan 14 il keçir, hələ neçə illər də keçəcək, axan boz bulannıq sular durulacaq, məhvərindən çıxan çaylar öz məcrasına qayıdacaq, durna qatarları hər bahar geri dönəcək, Azərbaycan gülüstana çevriləcək yalnız Rahim şəhid qalacaq, onun ürəyində vətən eşqi, dilində "Azərbaycan" kəlməsi əbədiyyətə qovuşacaqdır.

Rahimin anadan olduğu, yaşadığı, boya başa gəldiyi Ordubad şəhərindəki Yusif Məmmədəliyev küçəsindəki 13 saylı ev də Rahimsiz qalacaq. Evin yuxarı başında Rahimin divar boyu yayılan solmaz gülləri Şəhidlər Xiyabanında qəbrinin üstünə qoyulmuş ağlar qərənfillər kimi boynunu əylmiş qalacaq.

Rahimin dünyaya gəldiyi ailə əsl zəhmətkeş ailədir. Ailənin başçısı Vaqif kişini tanıyanlar onu allah adamı kimi dəyərləndirirlər. Halallığı çox sevən Vaqif kişi övladlarını bu ruhqa tərbiyə etmişdir. Onun iki oğlu və bir qızı vardır. Şahin və Ruqiyyə. Rahim bu övladların ilki, həm də sevimlisi və istəklisi idi. Elə indinin özündə də o, bu ailənin güvənci, fəxri, and yeridir. Rahimin anası tibb bacısı Yaqut xanım övladlarını vətənə məhəbbət ruhunda tərbiyə etmişdir.

Babayevlər ailəsi xəşbəxt, fırvan günlərini yaşayırdı. Lakin, onların xəşbəxtliyi uzun sürmədi. Tale bu ailəni də ağır sınaqlara çəkdi. Yaqut xanımın ağlına gəlməzdi ki, həyat onu sərt imtahanlarla üzləşdirəcək, gözlünün işığını əlindən belə tez alacaq, sinəsinə oğul dağı, oğul dünyü vuracaqdır. Görünür bu da alın yazısıdı, bir tale qismətidir. Ananın ağlına gəlməyən başına gəldi. Oğlu Rahimin qəfil ölümü ananı yaman yerdə haxladı. Bu acı xəbər Vaqif

kəşinin qəddini əydi, belini sındırdı, ürəyini sıxdı, dilini qurutdu, səsinə batırdı.

Artıq o gündən bəri Rahim acılı-şirinli xatirəyə dönüb. Bu evin sakinlərinin hər kəlməsinin əvvəli də axırı da Rahimdir. Qalaq-qalaq, lay-lay xatirələrlə dolu, bağı daşa dönmüş, qeyrətli oğul itirmiş anaya, ataya təsəlli vermək, onları ovundurmaq çətindir, bəlkə də heç mümkün deyil.

Rahim barəsində söylənən xatirələrin hər biri bizim üçün çox qiymətliyədir. Bu xatirələrin hər birində igid bir soydaşımızın şərəfli həyatının müəyyən bir məqamı yaşayır. Onların hər birisini də elə belə, həyəcansız oxumaq mümkün deyil.

Əl yazmalarının, ana və nənəsinə məktublarının, 10 – cu sinifdə oxuyarkən məktəb yoldaşları qarşısında etdiyi çıxışlarının, öz şəkillərinin arxasına yazdığı sözlərin, dəftərçəsindəki qeydlərin hamısında Rahimin nəfəsi duyulur, əllərinin izi görünür.

Qarşımızda onun valideynlərinin poçtla göndərdiyi çoxlu sayda qəzet, jurnal nümunələri, kəsiklər, müxtəlif sənədlər, foto şəkillər var. Bütün bunların hamısı bir başa Rahimlə bağlıdır. Şəkillərinin bəzində onun gülümsər çöhrəsi, əksəriyyətində isə çox ciddi görkəmi görünür. Bəlkə də bu gələcək talehini öncə duyumdan irəli gəlir? Bu şəkillərə həyəcansız baxmaq olmur.

Rahimin şəkilləri cansız kağız olsa da onların hər birində yaşanmış bir ömrün müəyyən anı əks etdirilmişdir. Rahimin şəkilləri müxtəlif illərin müəyyən anlarını tarixləşdirir. Burada onun uşaqlıq, yeniyetməlik, cavanlıq, tələbəlik illərinə aid çoxlu şəkillər vardır.



Orta məktəbdə sinif rəhbəri olmuş, dil və ədəbiyyat müəllimi Xanım Həsənova xatirəsini şerlə başladı: Ölüm var ölüm kimi, Ölüm var zülüm kimi...

Hamımızın qəlbini göynədən, ürəyini parçalayan 1990-cı il 20 Yanvar gecəsi qılınc kimi kəsən şaxtadan, güclü tufandan daha təhlükəli idi. Çünki bu gecə yüzlərlə günahsız insan qətlə yetirildi, həmiçəlik yaddaşımıza həkk oldu. O günün harayı Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, Ordubadda da, Vəqif kişinin evində də qorxulu təlaş yaratdı. Bu harayın qorxunc sədası Rahimin ağlar valideynlərini təcili olaraq Bakıya səslədi. Səməd Vurğun adına 2 saylı Ordubad şəhər məktəbinin məzunu Rahimin ölümü biz müəllimləri üzdü, sarsıtdı, kədərləndirdi.

Bəzən elə olur ki, qəhrəmanın adını eşidirsən, amma üzünü görmürsən, əməllərinə görə onu qiyabi sevirsen; Rahim on bir il günün yarısını bizimlə bir yerdə keçirmişdir. Rahim yaxşı oxumaqla bərabər, məktəbin ictimai işlərində fəal iştirak edirdi, sinif nümayəndəsi udi. Məktəbdə oxuduğu illərdə komsomol təşkilatı katibi seçilmişdi, həmişə düzlükdən danışdı. Əgər sinif yoldaşları arasında narazılıq baş versəydi, o belə cavab verərdi: "Kişi kimi düz danışın", "kişisənsə, düzünü de" kəlməsini tez-tez işlədirdi.

Sanki, Rahim başına gələnləri əvvəlcədən hiss edirdi. Yaxşı yadımdadır. Bir dəfə ədəbiyyat dərində Süleyman Rüstəmin "Qafurun ürəyi" əsərini keçirdik. Şagirdlərə tapşırıdım ki, kim əsərin hansı hissəsini daha çox xoşlayırsa, o hissəsini əzbər öyrənsin. Rahim əsərin elə bir yerini seçmişdir ki, orada söhbət ananın öz oğlu Qafurun məzarını tapmaq üçün Sevastopola yola düyməsindən gedirdi. Uşqlardan biri soruşdu ki, nə üçün məhz əsərin o

hissəsini əzbərləmişən. Rahim ona cavab verdi ki, analar istəməzlər ki, dünyasını dəyişən evladları uzaqlarda dəfn edilsinlər. Heç bir ana öz oğlunun məzarını başqa yerdə olmasına razı olmaz.

İndi hər il 20 Yanvar yaxınlaşanda anası Yaqut xanım Bakıya yola düşərək öz qəhrəman oğlunun məzarını ziyarət etməyə gəlir. Rahimin dediyi sözlər bir xatirə kimi həmişə gözümün qarşısında canlanır. Həmişə inşa yazmaq üçün sərbəst mövzular verəndə Rahimin qəhrəmanlığa aid olan mövzular seçməsi yada düşür..

Yaxşı yadımdadır. Bir dəfə ədəbiyyatdan Hüseyn Mehdi'nin qəhrəmanları haqqında inşa yazmağı tapşırıdım. O, inşanın son cümləsini belə bitirmişdi: "Hüseyn Mehdi əsl kişi kimi xatırlanır." Mən ona dedim ki, sən yekunlaşdırdığın cümlədə yaz ki, biz də ona oxşamağa çalışırıq. O tez belə cavab verdi. Əlbəttə, Hüseyn Mehdiyə oxşamayan oğul azərbaycanlı deyil.

Rahimin yadda qalan xatirələri çoxdur. Onları saymaqla qurtarmaq olmaz. Hər gün məktəbə qələn 60 nəfər müəllim, 400 nəfər şagird onu yad edir, onun yolu ilə gedəcəklərinə and içirlər.

Mən üzümü onun ata-anasına, qohumlarına tutub deyirəm – sizin oğlunuz şərəflə, qəhrəmanlıqla Şəhid olmuşdur. Rahim Azərbaycanın müstəqilliyi, azadlığı uğrunda çalışdı, vuruşdu, amma bu günü görə bilmədi. Onun bugünkü Müstəqil Azərbaycanda yaşamağa haqqı var idi.

Allah əzizimiz Rahimə rəhmət eləsin, onun valideynlərinə səbr versin.

Rahim 1987-ci il martın 18-də oxuduğu orta məktəbin şagirdləri qarşısında etdiyi çıxışında demişdi: Məktəb illəri

mənim həyatımın ən şirin, ən mənalı günləridir. Görəsən bu illərdən söhbət qədərə xəyala dalmayan varmı? Elə bir adam tapılmaz ki, məktəb illərindən söhbət açanda, onun ürəyinin incə telləri titrəməsin.

Bu illər mənə nə verib? Bu 10 ildə nə qazanmışam? Məgər birdirmi, beşdirmi? Mən Ana, Vətən! sözlərini bu illərdə öyrəndim, dərin biliklərə yiyələndim, əməyi, zəhməti sevdim.

Ən başlıcası isə müəllimlərimdən: Asya müəllimdən, Zarya müəllimdən, Mustafa müəllimdən şam kimi yana-yana yaşamağı öyrəndim.

Əziz tələbə dostlar! Əzis yoldaşlar! Mən Səməd Vurğun adına 2 №-li orta məktəbimlə, müəllimlərimlə fəxr edirəm. Məktəb islahatı yollarında məktəbimizdə böyük işlər görüldü. Yenidənqurma və sürətləndirməni mən öz məktəbimizə şamil edə bilərəm. Zəngin kabinetlər, texniki təlim vasitələri, savadlı, tələbkər müəllimlər əhatəsində biz elmlərin sirlərini öyrənirik.

Əziz tələbə dostlar! Siz xoşbəxtsiniz! Ona görə ki, ömrünüzün ən mənalı günlərini yaşayırsınız. Bu illər arxasında sizi çətinliklər gözləyir. Yuxusuz gecələr, gərgin zəhmət. Heç də təsadüfi olaraq deməyiblər ki ürəyində imtahan qorxusu, gözlərində gənclik sevinci, əlində mühazirə dəftəri gəzdirən iradəli, mətin, inadkar tələbə! Lakin bütün bunlar bizi qorxutmur. Biz sizdən estafetə qəbul etməyə hazırıq. Arzum "tələbə" çağırılmağıdır.

Mən mühəndis olmaq istəyirəm. İstəyirəm ki, hökumətimizin iqtisadi inkişaf siyasətinə qoşularaq sənayemizin elmi əsaslar üzərində qurulmasında və yeni qaydalarla idarə edilməsində mənim də payım olsun. Mən bu arzuma çatmaqdan ötrü inadla mübarizə aparacağam.

Əziz müəllimlər! Sizin etimatinızı doğrultmağa söz verirəm. Fərsətdən istifadə edib, sizin ağ saçlarınız qarşısında ehtiramla baş əyirəm.

Rahim sözünü şerlə bitirdi:

Arzumdur, həmişə sizi ucalan,  
Sənət dağlarının başında görüm...  
Ürəkdən deyirəm, müəllimlərim, sizi  
Bu qoca dünyanın yaşında görüm.

Müəllimlərin ağ saçlarının qarşısında baş əyən Rahimin müqəddəs ruhu qarşısında indi biz baş əyirik.

Məktəbimizdə Rahimin adının əbədləşdirilməsi üçün müəyyən işlər görülmüşdür. Vaxtilə təhsil aldığı Ordubad şəhər 2 sayılı orta məktəbində şəhid Rahim Babayevin xatirə güşəsi yaradılmışdır. Güşədə 20 Yanvar faciyesini əks etdirən şəkillər, fotostendlər qoyulmuşdur. İlk baxışdan güşə həmin günün hadisələrini xatırladır. Stolun üstündə Rahimin qara haşiyəli iri şəkli, ətrafında isə boynunu əymiş güllər qoyulmuşdur.

Burada şəhidlərə həsr olunmuş albomlar sanki dil açıb o qanlı qırğın törədənlərin vəhşiliklərindən, qəhrəman oğullarımızın Vətən, millət yolunda göstərdikləri qəhrəmanlıqlardan danışır. Güşə məktəblilərin müqəddəs ziyarət yeridir. Məktəblilər tez-tez güşədə olur, Vətən yolunda şəhid olan soydaşımızın xatirəsini yad edirlər.

Ölümü ilə ölümsüzüyə qovuşan Rahimin xatirəsi Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasında da həmişə uca tutulur. Onun təhsil aidığı fakultənin qarşısında büstü qoyulmuşdur. Daim tər çiçəklərə qərq olan bu büstün qarşısı gənclərin ziyarət yeridir. Tələbələr həmişə Rahimin



Energetika fakültəsinin müəllim və tələbələri Rahimin və Canpoladın Neft Akademiyasında qoyulmuş büstlərinin önünə həmişə tər güll-çiçək dəstələri düzürlər

büstünü ziyarət edir, onun əziz xatirəsi qarşısında ehtiramla baş əyirlər.

Tələbələrımız yaxşı bilirlər ki, Rahimin, Canpoladın, Ağabəyin eləcə də digər şəhidlərimizin ideallarının gerçəkləşməsi, torpaqlarımızın düşmən taptağından azad edilməsi üçün hamımız əlbir, dilbir olmalı, düşmənlərimizə qarşı birqə mübarizə aparmalıyıq. Bir olsaq, güclü olarıq, yenilmərik. Yalnız bu yolla şəhidlərimizin ruhunu şad edib, onların arzularını gerçəkləşdirə bilərik. Həyatını vətənimizin və torpaqlarımızın bölülməzliyi uğrunda qurban verən şəhidlərimizin xatirəsi heç zaman unudulmatacaqdır.

Rahim boş vaxtlarında, kövrələndə, həyacanlananda şeirlər yazırdı. Onların çoxu məlumdur. Lakin bir neçə şeir Rahimin ölümündən sonra onun cibindən tapılıb. Rahimin ömrü kimi yarımcıq bitən bu şərlər ondan bizə qalan şəhid yadigarı, göz dağıdır. Rahim yəqin onları sonralar tamamlayacaqdı. Lakin bu şeirlərə də müəllifi kimi düşmən gülləsi dəydi.

Onun birinci şeirini oxuyanda göz yaşlarımız sözümlə baxmayır, köksümlə süzülür. O vaxt Rahim nə isə hiss edib yazmışdı: "Mənim gəbrim yaşıllıq içində itmişdir"... Əzizimiz Rahim, axı sən hardan bilirdin ki, qəbrin şəhidlər xiyabanında qərənfillər içində itəcək?

28 May gününə, azadlıq, istiqlal gününə, Rahimin özü gəlməsə də, sözləri gəldi.

Qəlbimdə oyanıb ilk məhəbbətim,  
Parlaqdı göydəki ulduzlar kimi.  
Qaynayar bulaq tək, coşur Araz tək,  
Gözlərim torlanıb sərxoşlar kimi.



Ömür kitabını vərəqlədikcə,  
Ağlayır gözlərim, tutulur dilim.  
Deyirəm dolacaq bir gün bu kitab,  
Həyatım sönəcək, ömrüm bitəcək.  
Olacaq mı heç məni yada salan...  
Mənim qəbrim yaşıllıqlar içində itmişdir.

Rahimin şerləri arasında bir maraqlı yazı var: "Mənim 1 dekabr 1989-cu ildə 19 yaşıma tamam oldu. Həmin gün qardaşım Şahin mənə suvenir hədiyyə etdi. Suvenirə 3 göncə vəsf edilmişdi. Mən dedim: biri mənəm, biri sən, biri bacımız və yazdım:

Günlər ötüşəcək, aylar keçəcək,  
İllər bir-birini əvəz edəcək,  
Bizim də saçımız ağaracaqdır  
Lakin bu yadıqar qocalmayacaq,  
Günlər saniyədək tez ötüşəcək.  
İllər bir-birini əvəz edəcək  
Gözəllik rəmzinə itirməyəcək.  
Bu gün də bir xeyli olacaq amma  
Hər il bax bu zaman görüşərik biz.  
İstər yaxın olsun, istərsə uzaq,  
Qəlblər ki yaxındır, birlikdəyik biz.  
Qanımız da birdi, amalımız da bir  
Atamız da birdi, anamız da bir,  
Bacımız da birdir, canımız da bir,  
Azərbaycanımızda birdir, Vətən də bir.

Bu şəri oxuyanda Rahimin dərin yaradıcı təfəkkürünə, bədii təxayülünə, obrazlı düşüncəsinə biganə qalmamaq mümkün deyil. 19 yaşı tamam olanda qardaşı Şahinin ona

bağışladığı süvenirdə təsvir edilən üç qönçəyə Rahim bədii təxayül baxımından belə simvolik bənzətmə vermişdi: bu üç qönçənin biri mənəm, biri sən, biri bacım Ruhiyədir. Günlər ötüşəcək, aylar keçəcək, illər bir-birini əvəz edəcək, saçlarımız ağaracaq, lakin Şahinin mənə verdiyi yadıqar qocalmayacaq, qönçələr gözəllik rəmzinə itirməyəcək.

Biz birik, qanımız da birdir, amalımız da birdir, atamız, anamız, bacımız da birdir, Azərbaycanımız, Vətənimiz də birdir. Qeniş düşüncəli Rahim ailə, el, oba yaxınlığından vətən, millət birliyi, ümumi xalq həmrəyliyi səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Rahim "ötən qünlər" şerində özünün insani keyfiyyətləri, vətəndaşlıq hissləri, vətəndaşlıq mövqei, paklığı, təmizliyi, həqiqət axtarışı, mərdliyi, kişilik vüqarı haqqında mülahizələrini bildirir. O, seirin dili ilə yazırdı ki, mən həqiqət axtarıram, yalan sözdən yan qəzirəm, haqq yolunda canımdan keçərəm, təki desinlər ki, Rahim kişi oğlu kişidir. Rahim bu kişilik keyfiyyətlərini nəzmə çəkdi, sonra ölümü ilə təsdiq etdi. 19 yaşlı Rahim özünün sağlam əqidəsi, möhkəm mövqei, aydın düşüncəsi ilə əsl müdriklik, kişilik zirvəsinə ucaldı.

Rahim orta məktəbi bitirib müəllimlərindən ayrılanda bir şer yazmışdı:

Məhəbbət şairi olsaydım əgər,  
Nələr düşünərdim, nələr yazardım  
Vəfalı qızlara böyük bir əsər,  
Vəfasız qızlara qəbir gazardım.  
Oturmuşam çarpayıda  
Pürrengi cay gabağımda  
Xəyalımda canlandırır,  
Salıram məktəbi yada.

Fikrimdə mən gəzişirəm  
İndiki fizika kabinetində  
ətrafa göz yetirirəm.  
Sınıf boşdur, yoxdur heç kim.

Lövhənin gabağındayam,  
Baxıram mən təbəşirə,  
Vaxt var idi, o əlimlə  
Məsələ həll edirdim mən.

Axırıncı tarix dərsin  
Tez-tez yada salıram mən  
Kitabı təhvil verəndə  
Gözüm doldu, qəhər boğdu.

İlk dəfə hiss etdim ki, mən  
Ayrılıram bu məktəbdən  
Doğma, əziz müəllimlərdən,  
Qayğısız usaqlıq illərimdən.

### ÖTƏN GÜNLƏR

Yadıma salıram ötən günləri,  
O ötən ayları, keçən illəri,  
Qaytarmaq olarmı bir daha geri  
O ötən ayları,ötən illəri.

Uşaqlığım yenilməz bir neymətdir,  
Hayıf, çox çəkmədi, tez ötüb keçdi.  
Fikirləşib, öz-özümə deyirəm

Niyə bəs belə tez xəbərsiz keçdi.

Hər yerdə mən həqiqəti axtarıram,  
Yalan sözdən həmişə gen gəzirəm,  
Haqq yolunda candan belə keçirəm.  
Goy desinlər,Rahim kişi oğlu kişidir.

### BƏLKƏ DAĞI

Kənardan dayanıb, baxıram sənə  
Necə vügarlısan, a “Bəlkə” dağı.  
Başın buludlara az qalib dəyə  
Heyranam mən sənə, a “Bəlkə” dağı

Sənin əzəmətin, o uca zirvən  
Uçalmış insandır elə bir sanki  
Ancaq tərpənmir, danışmır heç vaxt  
Qoynunda yaşayan ölümlər kimi.

Dağlara bir nəzər yetirən kimi  
Əvvəlcə nəzəri sən cəlb edirsən  
Daşlardan tökülmüş bir heykəl kimi,  
Ordubada sən yaraşıq verirsən.

Canı, qanı vətən, millət sevgisi ilə yoğrulan Rahim  
məişət problemlərindən ucalıb vətənimizin taleyüklü  
məsələlərinin gələcək həlli planları haqqında düşünür,  
keçmiş acı günlərimizi dilə gətirir, müstəgilliyimizin  
bərqərar olacağı günü arzulayırdı. O, böyük təşvişlə deyirdi  
ki, nə üçün ölkəmiz iki yerə bölünmüş, nə üçün bizi fars,

tatar və ya rus adlandırdılar, nə üçün əlifbamızı kiril etdilər? Ölkəmiz nə vaxt birləşib vahid olacaq, nə vaxt sayı 50 milyonu ötən xalqımız müxtəlif ləhcələrdə deyil, ümumi ədəbi azərbaycan dilində danışacaq? 19 yaşlı şəhid balamızın vətəndaşlıq duyumu, siyasi düşüncəsi, mədəni yetkinliyi, vətən, millət qaygısı hamımızı heyrətə qədir, sevindirir, bəzən də təəccübləndirir. Rahimin yaşı, həyat təcrübəsi az olsa da, onun düşüncəsi, təfəkkür tərzı müdrüklər səviyyəsində idi.

Hər an düşündürür bir sual məni  
Birləşərmı görən Azərbaycanım  
Uzağa aparır bu sual məni  
Olacaq mı öz məxsusi ünvanım

Vətənimə gah İran, gah Rusiya deyirlər  
Millətimi gah tatar, gah fars bildilər  
Əlifbam ərəb idi, dəyişib kiril etdilər  
Sonra rus əlifbası gəlib oldu.

Torpağımı iki yerə böldülər  
De, necə dözmək olar bu dərdi-sərə  
Yarımız fars, yarımız rus adlandıq  
Nə istəyə yetişdik, nə də bitdi arzumuz.  
Susdu dil, susmadı ürək  
Susdu el, susmadı dilək  
Susduq biz...  
Lakin umudumuz susmayır  
Gözləyir...  
Bəlkə

Gənclik bir neymətdir, onun qədrini  
Həyatın mənasın duyanlar bilər  
Qocalıb, əlinə əsa götürüb  
Gözünün nurunu itirən bilər

Gənclik bir bulaqdır, qaynayıb daşır  
Sanki bir qönçədir bahar çağında  
Günlər ötüşəcək, qönçə solacaq  
Gənclik qüvətdirsə, qocalıq nurdur.

19 illik ömrə də yetkinlik zirvəsinə ucalan Rahim, qonşusu, tanınmış jurnalist, yazıçı Əfqanın diqqətini cəlb etmişdir. Qayğıkeş insan, dərin təfəkkürə, düşüncəyə hörmətlə yanaşan Əfqan müəllim yaşımdan əvvəl müdrüklər səviyyəsinə yetişən Rahimin vətən yolunda şəhidliyindən kədərləndi, dərindən təəssüfləndi və hislərini şərə köçürdü:

#### ƏZİZ QONŞUM ŞƏHİD RAHİMİN ƏZİZ XATİRƏSİNƏ

Ey sonsuz göylərin gəlini, ağla  
Ey dəniz dalğalan, kükrəyib çağla!  
Ey külək, tufanlar yarad özünlə,  
Ey qəlbim, alovlan odlu sözümle  
Ey şimşək, sən də çıx ara vermədən,  
Nakam bir cavandan ayrılıram mən.  
Qəlbim qan ağlayır, gözlərim qan-yaş.



Ölüm olmayaydı bu dünyada kaş  
 Aç qanlı gözlərini Rahim, əzizim.  
 Anan fəryad edib, tökür qanlı yaş.  
 Hələ düşünürdün, nə oldu nələr...  
 Dilində yarımçıq qaldı kəlmələr.  
 Ömrünün bağına tez qəldi xəzan,  
 Nainsaf olurmuş taleyi yazan.  
 Əcəl şərbətini kim verdi sənə?  
 Kimlər həsrət qoydu sənə sevginə?  
 Soldu arzuların kama yetmədin.  
 Zalım kəsti yolun, çıxıb qetmədin.  
 Vaxtında açmışdın, vaxtsız saraldın.  
 Bir anın içində yanıb, qaraldın.  
 O gün Azərdaycan matəmə batdı,  
 Ölümün dərd olub, bizi ağlatdı.  
 Oyan, əziz Rahim, gözüne qurban!  
 Anan Ordubadda səni gözləyir,  
 Rahim, Rahim deyib səni səsləyir.  
 Aç qanlı gözlərini, oyan Rahimim,  
 Qetmə, ayaq saxla, dayan Rahimim.  
 Dəhşətli bir ölüm düşüb baxtına,  
 Ayırdı səfalı ellərdən səni,  
 Ayırdı vəfalı əllərdən səni.  
 Ayırdı, o vaxtsız ölüm kabusu,  
 Şirin həyatından səni, a qardaş  
 Gənclik çağlarında ölüm yuxusu,  
 Səni o dünyaya apardı bir baş.  
 Ömrünü azadlıq uğrunda verdin,  
 Vətənin azadlığın görmədin qardaş,  
 Qara torpaqlara erkən gömrüldün,  
 Savaş görməmişdin, sən belə savaş,

Baxışın qızların telində qaldı,  
 Köməklik dilədin, gec idi, heyhad,  
 Vəfasız kəsildi sənə kainat  
 Deyirdin, qoymayın anam ağlasın,  
 Nakam oğlu üçün sinə dağlasın.  
 Deyin, bağışlasın vətənim məni,  
 Axı bağışlarlar nakam ölənə.  
 Nələr söyləməirdi o nəmli gözlər.  
 Son sözün bu oldu, Azadlıq, Vətən!  
 Ah, nədir qəlbimi belə titrədən?  
 Deyib bu sözləri, yumdu gözlərin.  
 Əfqan nəzmə çəkdi onun sözlərin.

Rahimin əzizləri, onu tanıyanlar bu on doqquz yaşlı gəncin təfəkkürünə, dünya görüşünün miqyasına, vətənə, millətə bağlılığına, milli qeyrətinə qibtə edir, mənəvi yetkinliyinə sevinir, dünyasını dəyişməsinə kədərlənirlər. Qibtə edirlər ona görə ki Rahim qısa ömrü ərzində yetkinlik baxımından müdriklik səviyyəsinə yaxınlaşmış, mənəvi zənginlik mərhələsinə ucalmış, qeyrətli vətəndaş kimi formalaşmışdı. Bu yaşda tək-tək cavanlar ömrün imkanlarını üstələyir, bir ömrə bir neçə ömür yaşayır, mədəni zənginlik baxımından həmyaşıdlarının böyük əksəriyyətini ötüb keçir.

Rahimi tanıyanlar sevinirlər ki, keçən çətin günlərimizdə o, mənəvi zənginlik, siyasi yetkinlik səviyyəsinə yüksəlmək haqqında düşünmüş, vətənin qeyrəti, namusu keşiyində dayanmış, millətimizin qaygıları ilə yaşamış, azadlığımız uğrunda mübarizədə açıq gözlə həyatını qurban vermiş, əbədiyyətə qovuşmuş, xalqımızın

tarixi qəhrəmanlıq ənənələrinə sadıqlığını nümayiş etdirmişdir.

Rahimin şəhidlik əzmi yüksək qiymətə layiq olsa da onun dünyasını vaxtsız dəyişməsi, əbədiyyətə qovuşması bizim hamımızı kədərləndirir, məyus edir. Təsəllimiz odur ki, xalqımızın milyonlara nümunə olacaq Rahim kimi qəhrəman övladı vardır. Rahimin azadlığımız uğrunda mübarizədə həyatı bahasına göstərdiyi şücaət milyonları vətən yolunda döyüşə hazırladı, ata-babalarımızın əzəli torpaqlarının qorunması üçün canını fəda etməyi öyrətdi.

Vaqif müəllim, Yaqut xanım böyük qürur hissi ilə fəxr edə bilərlər ki, onların qurduqları pak, təmiz, qeyrətli, namuslu ailədə Rahim kimi vətəni, milləti həyatından uca tutan, xalqımızın azadlığı, müstəqilliyi yolunda 19 yaşlı şəhidlik dünyasını seçib əbədiyyətə qovuşan qəhrəman övlad tərbiyə etmişlər. Allah qəhrəman övladımız Rahimə rəhmət eləsin, onun məzarı nurla dolsun! Allah Vaqif müəllimə, Yaqut xanıma səbr versin!

\*\*\*

## AĞABƏY XALQINA QARŞI HAQSIZLIĞA DÖZMƏYİB YAŞAMAQDANSA ÖLÜMƏ ÜSTÜNLÜK VERDİ

Azərbaycan xalqının qədim tarixində ananın, vətənin, millətin, qeyrəti, namusu yolunda son damlasına qədər döyüşən, vuruşan, lazım gəldikdə canını qurban verən igidlərimiz, qəhrəmanlarımız saysız-hesabsızdır. Vətənimizin birliyi, azadlığı uğrunda mübarizədə yadellilərə qarşı 20 il döyüşən, erməni terroristi, satqın Sumbatın xəyanəti üzündən faciəli həlak olan



Novruzbəyli Ağabəy  
Oktay oğlu  
(1971-1990)

Babəkin, əqidəsindən dönməyən, ölüm ayağında vüqarla dayanan, dərisi soyulan Nəsiminin, Gəncəni düşmənin işğalından müdafiə etmək üçün ölüm-dirim vuruşuna girişən və hərbi qarşıdurmada bütün ailə üzvləri ilə birlikdə həlak olan Cavad xanın, sadə zəhmət adamlarının haqlarının müdafiəsinə qalxan Koroğlunun, Qaçaq Nəbinin, ana torpağını nasistlərdən qorumaq əzmi ilə Almaniyada, İtaliyada, Fransada faşistlərlə üz-üzə dayanan, qürbətdə qətlə yetirilən Mehdi Hüseynzadənin adları tariximizin şanlı səhifələrinə silinməz qanla həkk edilmişdir.

Vətən, millət yolunda düşmənlə qeyri-bərabər döyüşə girmək, cəsarətlə vuruşmaq, acıq gözlə, təhtəl süurla ölümə hazır olmaq, dünyasını dəyişmək, əbədiyyətə qovuşmaq insandan dönməz əqidə, bütöv mövqe, dərin inam, ciddi hə-

yat prinsipi, mütəşəkkillik, ardıcılıq, qətiyyətlik tələb edir. Xalqımızın qəhrəmanlıq tarixinə düşmüş cəngavər övladlarımızın həyat yolunu vətən, millət təəssübkeşliyi, vətəndaşlıq duyumu, halal ana südü, ata qeyrəti müəyyən etmişdir.

Ağabəy sübut etdi ki, möhkəm əqidə, vətən, millət sevgisi allahın hər kəsə bir dəfə bəxş etdiyi insan həyatından qiymətlidir, dəyərlidir. Vətən sevgisini ürəklərə, beyinlərə hopdurub azadlıq uğrunda vuruşmaq, millət yolunda ölümə hazır olmaq, işıqlı dünyasını dəyişmək, əbədiyyətə qovuşmaq qərarı vermək qəhrəmanlığın, igidliyin, rəşadətin və böyük vətəndaşlığın zirvəsidir.

Bu yüksək mənəvi keyfiyyətləri özündə birləşdirən qeyrətli vətən övladlarımızdan biri Ağabəy şimşək kimi çaxdı, alovlandı, alışıb-yandı və söndü. O, əbədiləşən ömür qazandı, ürəklərə köçdü, xatirələrdə məskən saldı. Ağabəyin vətən yolunda düşmənlə üz-üzə mübarizədə həyatı haqqında verdiyi hökm əsrimizin bu ölüm-dirim savaşından bizlərə qalan mərdlik əzmi heç vaxt unudulmayacaq, illər keçdikcə ürəklərimiz qövr edəcək, göynəyəcək, amma onun adını yaşadacaqdır. Təsəllimiz isə o olacaqdır ki, vətənimiz, xalqımız, müstəqil, azad və firavan yaşayacaqdır. Öz fədakarlığı ilə tarixin qəhrəmanlıq salnaməsinə parlaq səhifələr yazaraq əbədlilik zirvəsində qərarlaşan vətən oğlu Ağabəyin xatirəsi xalqımız yaşadıqca əbədi yaşayacaqdır.

Novruzbəyli Ağabəy Oqtay oğlu 1971-ci ildə Bakı şəhərində ziyalı ailəsində dünyaya gəlmişdir. Nəsimi rayonundakı 46 sayılı rus təmayüllü orta məktəbdə oxuduğu müddətdə yüksək nizam-intizamı, davranışı və çalışqanlığı ilə pədoqoji kollektivin hörmətini qazanan, məktəbin ictimai işlərində fəal iştirak edən, dərs əlaçısı Ağabəy vaxt

tapıb təhsildə geri qalan yoldaşlarına da köməklik göstərirdi. Elmə, təhsilə hədsiz marağı olan Ağabəy məktəbdaxili, rayon və respublika üzrə keçirilən olimpiadalarda fəal iştirak edir və layiqli yer tuturdu. Kimya fənninə xüsusi maraq göstərən Ağabəy şəhər, respublika olimpiadalarında tərifnamələrlə, diplomlarla, qiymətli hədiyyələrlə təltif edilmişdir.

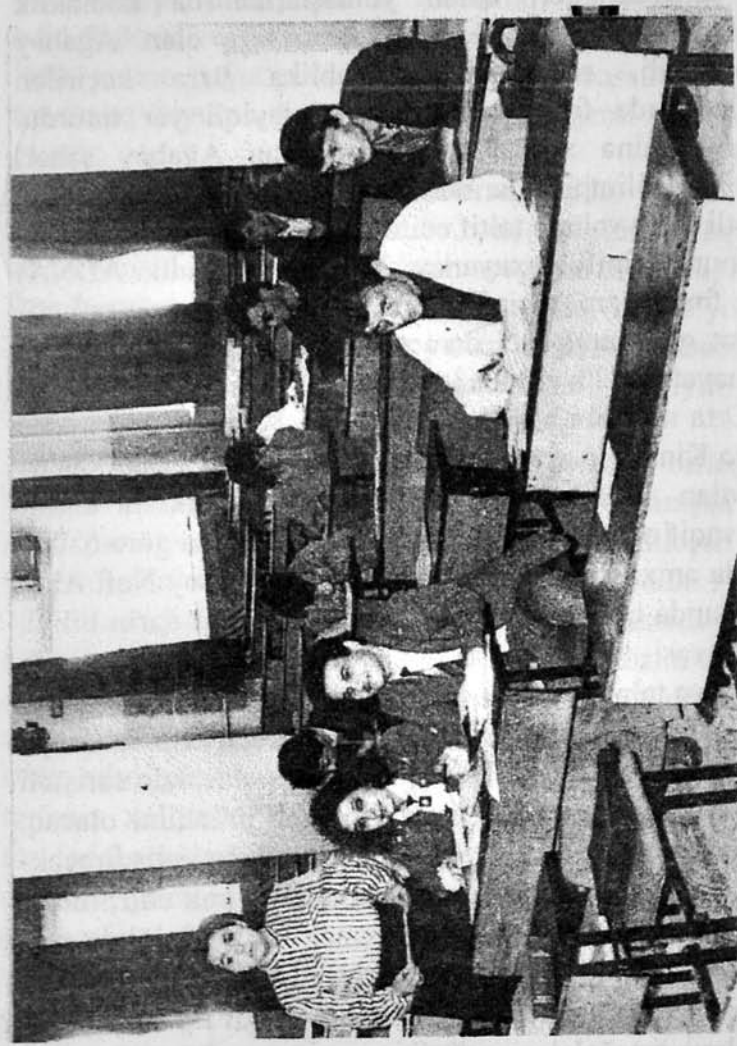
Onuncu sinifdə oxuyarkən AzNKİ-nun (indiki ADNA) kimya fənni üzrə keçirdiyi XVIII olimpiadasında müvəffəqiyyət qazanaraq I-ci dərəcəli diploma layiq görülməsi onun həyatında ilk ciddi addım idi.

Orta məktəbi əla qiymətlərlə başa vurub Azərbaycan Neft və Kimya İnstitutunun kimya-texnologiya fakültəsinə daxil olan Ağabəy sirli, möcüzəli kimya elminin dərinliyinə vafiq olmaq üçün arzusuna qovuşduğuna görə özünü dünyada ən xoşbəxt adam hesab edirdi. Ağabəy Neft Akademiyasında çox qısa müddət ərzində özünün dərin biliyi, elmə həvəsi, tərbiyəsi, böyüklərə məxsus davranışı ilə müəllim və tələbə kollektivinin sevimlisinə çevrildi.

Ağabəy düşünürdü ki, o, Neft Akademiyasında kimya elminin sirlərini dərinlən öyrənəcək və gələcəkdə səriştəli elmi işçi kimi formalaşacaq, ali məktəb müəllimi olacaq, tələbələrə dərs deyəcək, istedadlı mühəndislər yetişdirəcəkdir. Ağabəy bu arzu ilə bütün dərslərdə iştirak edir, müəllimlərin dediklərini yaxından eşitmək və bütünlükdə mənimsəmək üçün birinci partada əyləşir, ətraflı qeydlər aparır, incə məqamları aydınlaşdırmaq məqsədi ilə suallar verir və əlavə məşğələlərə gəlirdi.

Bir gün Ağabəy eşitdi ki, kimya-texnologiya fakültəsinin tələbə elmi cəmiyyəti elmi konfrans keçirməyi planlaşdırır. O, təxirə salmadan fakültə dekanına müraciət

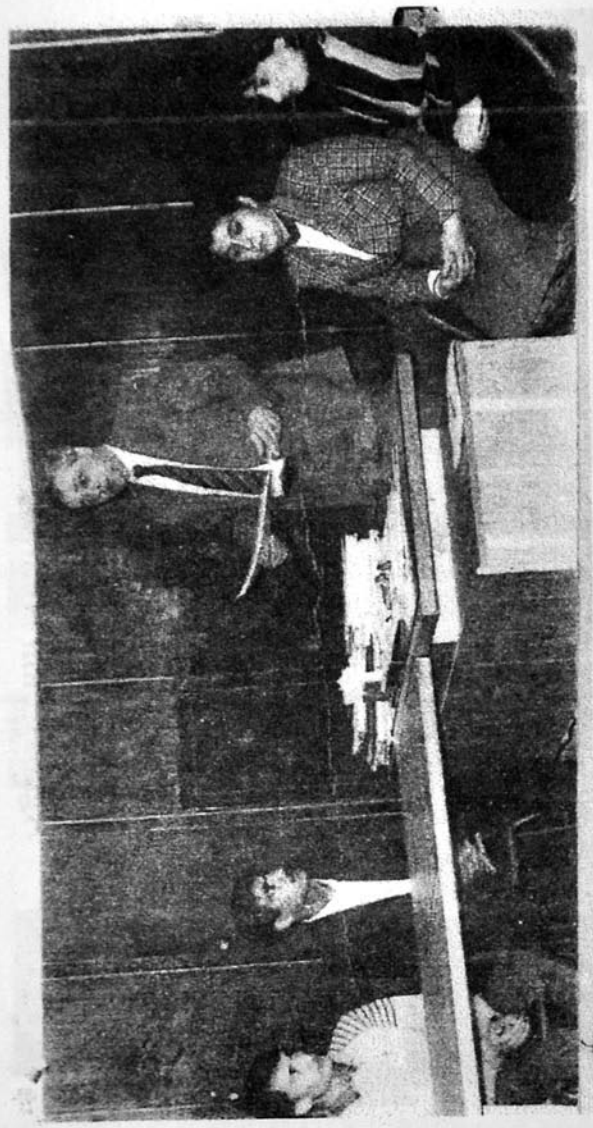




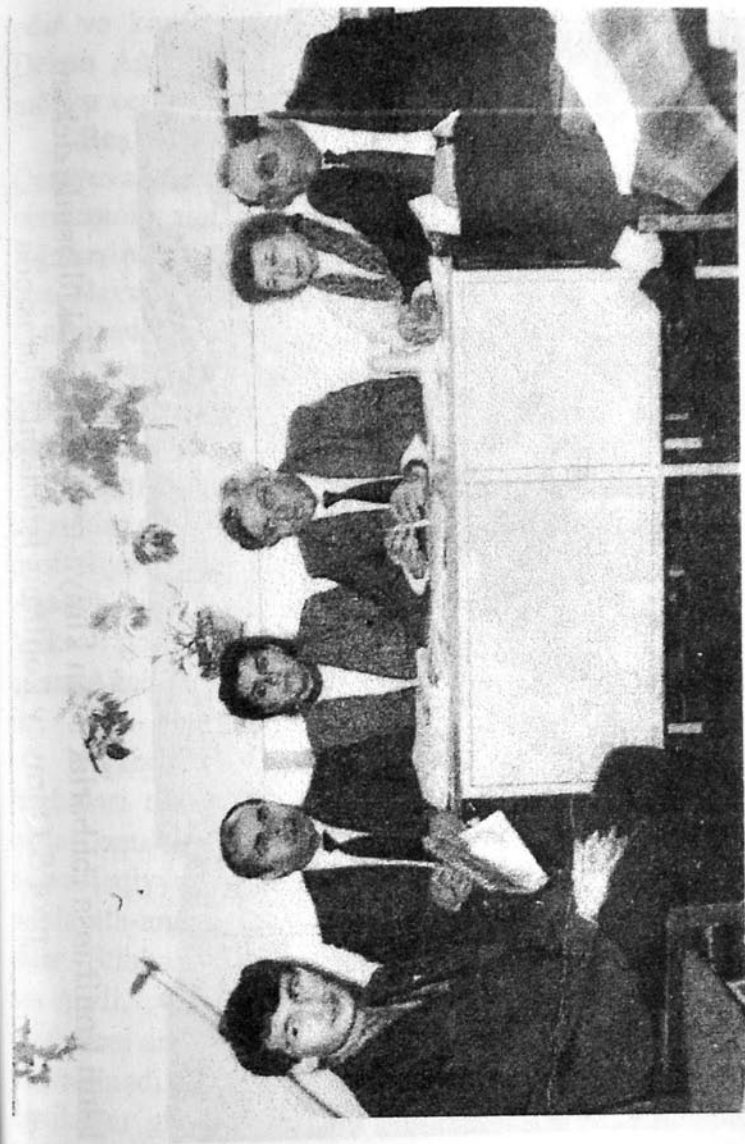
Agabəy kimya fənni üzrə keçirilən Respublika olimpiadasında



Agabəy elmi konfransda çıxış edir



Professor S. Qarayev qalibləri elan edir



Elmi konfransın vekun iclası



Elmi konfransa rəhbərlik edən kimya-texnologiya fakültəsinin dekanı  
prof.S.Qarayev konfrans iştirakçıları arasında

edir və konfransda iştirak etmək arzusunu ona bildirir. Dekan Ağabəyin elmə həvəsini tədqir edir, ona müvafiq mövzu verir və konfransda çıxış etməsini məsləhət bilir.

Beş gündən sonra Ağabəy məruzəsini prof. Siyavuş Qarayevə təqdim edir və ilk elmi çıxışı barədə tövsiyyə verməsini ondan xahiş edir. Prof. Siyavuş Qarayev Ağabəyin məruzəsini diqqətlə oxuyur, redaktə edir, ona bəzi əlavələr edir və özünün müsbət rəyini bildirir. Ağabəy konfransda yüksək səviyyədə çıxış edir, bütün suallara cavab verir, ilk dəfə alimlər qarşısında özünün dərin biliyini, iti təfəkkürünü nümayiş etdirir, müəllimlərin diqqətini cəlb edir.

Konfransın işi başa çatdıqdan sonra onun yekunları müzakirə edilərkən konfransa rəhbərlik edən fakültə dekanı prof. Siyavuş Qarayevin təklifi ilə ən məzmunlu çıxış üçün Ağabəy birinci yer tutur və xüsusi diploma layiq görülür. Yüksək nəticə əldə etməsi münasibəti ilə konfrans iştirakçıları Ağabəyi təbrik edir və ona böyük uğurlar arzulayırlar.

Ağabəyin elmdə qazandığı bu ilk nailiyyət fakültənin tələbələri arasında ona böyük şöhrət gətirdi, oğlanlar və qızlar onu təbrik edir, uğurlar arzu edirdilər. Qazandığı müvəffəqiyyət üçün Ağabəyin ailəsində də böyük sevinc vardı, ata-anası, qohumlar, dostlar onu ürəkdən təbrik edirdilər. Şübhəsiz ki, Ağabəy özü də qürur hissi keçirir və sevinirdi. Çünki, onun arzusunun reallaşmasının ilk mərhələsi artıq həyata keçmiş, böyük yolun astanası müəyyənləşmişdi. Lakin taleyin qara yelləri onun qəlbinin ülvü arzularını gözündə qoydu. O, ali məktəbi bitirə bilmədi, kimyaçı alim olmadı, bir il yarım oxudu.



Hələ, 1988-ci ildə mənfur qonşularımızın tarixi torpaqlarımızı caynağına keçirmək üçün açıq aşkar fəaliyyətə başlaması, buna cavab olaraq Azərbaycan xalqının ayağa qalxması, hadisələrin qaynar burulğanı digər oğullar kimi Ağabəyi də öz ağuşuna almışdı. Xalq hərəkatının üzvlərindən biri olan Ağabəy erməni millətçilərinin ərazi iddialarını ifşa etmək üçün ixtisas fənlərindən çox Azərbaycan tarixi ilə bağlı kitabları oxumağa, ötən onilliklərin qəzetlərini vərəqləməyə, arxiv materialları ilə tanış olmağa başlamışdı. Mütaliədən sonra bu qənaətə gəlmişdi ki, Azərbaycanda baş verən bütün qırğınlarda, gizli və açıq şəkildə törədilən terror aksiyalarında erməni daşnaqlarının əli vardır.

İmperiyanın hərbi dəstəyinə arxalanan erməni millətçiləri müxtəlif qarşıdurma bəhanələr pərdəsi altında Azərbaycanın əzəli ərazisi olan Dağlıq Qarabağa qarşı ərazi iddiaları irəli sürür, bölgənin azərbaycanlılar yaşayan kəndlərində terror aksiyaları həyata keçirir, sakinləri işdən azad edir, onlara dava-dərman, ərzaq məhsulları göndərilməsini dayandırır, hüquqlarını tələb edənləri döyür, əzişdirir, daha fəalları girov götürürdülər.

Ermənilərin antikonstitusion və qanunsuz hərəkətlərinə yenidənqurmanın, söz azadlığının, aşkarlığın və demokratiyanın təzahürü kimi qiymət verən mərkəzin ermənipərəst siyasəti, mafioz daşnak qüvvələrin silahlı təcavüzü Azərbaycan ictimaiyyətinin qəzəbinə səbəb oldu, xalq küçələrə çıxdı, etiraz səsini ucaltdı, imperiyanı ittiham etdi, səbatsız rəhbərliyin istefasını tələb etdi. Bir qrup gənclərlə birlikdə Ağabəy də milli azadlıq hərəkatına qoşuldu və xalqımızın pozulmuş hüquqlarının müdafiəsinə qalxdı.

Azərbaycan xalqının azadlıq əzmini əzmək və beləliklə erməni separatistlərinin ərazi iddialarının reallaşdırılmasına şərait yaratmaq məqsədi ilə imperiya 20 yanvar faciəsinə rəvac verdi, Bakı şəhərinə iri həcmli hərbi kontingent yeritdi, dinc əhaliyə divan tutdu.

Ağabəy dəhşətli yanvar gecəsində təsadüf nəticəsində ölüm saçan güllələrdən yan keçsə də soydaşlarının sinəsini alqana boyayan atəş onun mənəviyyatını sarsıtmış, ürəyini para-para etmişdi. Qızıl ordunun dinc, əliyalın əhaliyə tutduğu divan, haqsızlıq və özbaşnalıq onun rahatlığını pozmuş, əsəblərini tarıma çəkmişdi.

1990-cı il 20 yanvar faciəsi Ağabəyi tamamilə sarsıtdı, azadlığın, demokratiyanın qan içində boğulması onun qəlbinə sağalmaz yaralar vurdu. Haqsızlığa, ədalətizliyə qarşı daim mübarizə aparan Ağabəy Azərbaycanın çətin sınaqlar qarşısında qaldığına, xalqın yenidən tapdalanmasına dözə bilmədi. Fövqaladə vəziyyət şəraitində qırğın törətmiş qızıl ordunun Bakıda özbaşnalıq etməsi, günahsız insanların qəddarlıqla qətlə yetirilməsi, cinayətkarlara bəraət qazandırılması Ağabəyin sim kimi gərilmiş əsəblərini bir gün tarıma çəkib qırdı. Ürəyinin qanı ilə "Bağışlayın, əzizlərim, Azərbaycanın azadlığı uğurunda mübarizə aparmağa gücüm və iradəm çatmadı. Yaşasın Azad Azərbaycan" sözlərini yazdı.

20 Yanvar faciəsindən 129 gün sonra mayın 19-u hamı üçün adi günlərdən biri olsa da Ağabəyin daxilində idarəedilməz böyük bir gərginlik anı idi. Həmin gün bağdan şəhərə gələn Ağabəy instituta gedib, dərslərini qurtarandan sonra şəhərin Yasamal rayonundakı Əzizbəyov küçəsi 27 saylı evlərinə qayıtdı. Evdə özündən başqa heç kəs yox idi. Valideynləri və əsgərlikdən yeni

gələn qardaşı İlkin bağda idilər. İkinci mərtəbədə yerləşən mənzillərinə qalxıb, açıb içəri daxil olanda saat üç idi. Ağabəy qırmızı rənglə əl boyda kağız yazır:

Bağışlayın, əzizlərim. Azərbaycanın azadlığı uğrunda mübarizə aparmağa gücüm və iradəm çatmadı. Yaşasın **AZAD AZƏRBAYCAN!**

Sonra da əvvəlcədən əldə etdiyi kallium –dixromat zəhərini başına çəkir, yaşamaqdan imtina edir.

Aradan təxminən yarım saat keçdikdən sonra birinci mərtəbədə yaşayan yaxın qohumu Rəna xanım ailəsi ilə birlikdə evlərinə gələrkən Ağabəyin müəmmalı çağırışını eşidib yuxarı gəlir. Məsələnin nə yerdə olduğunu görüb, onu xəstəxanaya aparmaq üçün qoluna girib küçəyə çıxarır. Tanımadıqları bir idarə rəisi Ağabəyin görkəmindən xəstə olduğunu anlayaraq özü maşından düşür və sürücüsünə onları xəstəxanaya çatdırmağını tapşırır.

Rəna xanım həyat yoldaşı Mirzəyə müəllimlə birlikdə Ağabəyi toksikoloji mərkəzə çatdırır. Lakin, həkimlərin ciddi-cəhdi heç bir nəticə vermədi. Güclü zəhərin parçalayıb –dağıtdığı daxili orqanların fəaliyyətini bərpa etmək mümkün olmadı. Ağabəy bir neçə gün xəstəxanada ağır vəziyyətdə qaldı.

Bu xəbəri bağ evində eşidən valideynləri xəstəxanaya çatanda Ağabəyin vəziyyəti ağır idi. Həkim Ağabəyin atası Oktay müəllimə dedi ki, əgər üç gündən sonra vəziyyəti pisləşməsə sağ qalmaq ehtimalı var. İlk günlər o, özünü o qədər də pis hiss etmirdi. Ağabəyin dostları, yoldaşları, xüsusilə 390<sup>a</sup> qrupda oxuyan tələbələr bu xəbərdən sarsılıraqla onun cərpayısının keşiyini çəkir və qan vermək üçün növbəyə düzülmüşdülər. Qan qrupu uyğun gələnlər sevinirdilər ki, Ağabəyin damarında onların da qanı

axacaq. Hətta tələbə yoldaşlarının bir neçəsi Ağabəyə ilk dəfə qan verdikləri üçün özlərini xoşbəxt sayırdılar. Əcnəbi tələbələr canfəşanlıq edir, xaricdən həkim çağırmağa, ya avadanlıq gətirmək, lazım olan dərman preparatlarını əldə etmək üçün valyuta toplamağa hazır olduqlarını bildirirdilər.

Mayın 26-dan 27-nə keçən gecə vəziyyəti pisləşən Ağabəy ağrılarına mərdliklə dözür, onları biruzə verməməyə çalışırdı. Azacıq yuxuya getməmiş ayılır və soruşanda ki, haran ağrayır əli ilə boğazını göstərmiş. Artıq böyrəkləri də fəaliyyətini dayandırmışdı. Tez-tez saatı soruşan Ağabəy günortaya yaxın atasını, anasını, qardaşını növbə ilə qucaqladı və sanki onlarla son dəfə vidalaşdı. Mayın 19-da doğum günü –19 yaşını xəstəxanada başa vurdu.

Ağabəyin ad günündə atası 19 gül almışdı. Bu onun 19 yaşına işarə idi. Oktay müəllim yolda gülü sayıb görüb ki, onlar 20 dənədir. Ad gününə, xeyir işlərə adətən tək gül aparırlar. Yalnız hüsr yerlərinə, qəbr üstünə cüt gül aparırlar. Atası bu işdən çox mütəəssir oldu, huşu özünə gələndə Oktay müəllim yana-yana oğluna deyib ki, səni sadələvh, haqpərəst tərbiyə etdiyimə görə günah mənimdir. Gərək səni bu cür sadədil böyütməyəydim. Yox, ata günahkar deyil. O, atalıq borcunu ləyaqətlə yerinə yetirib, oğlunu namuslu, vicdanlı, qeyrətli bir gənc kimi tərbiyə edib. Oktay müəllim əsl vətəndaş övlad tərbiyə etdiyi üçün böyük hörmətə layiqdir. Oğlunu qeyrətli Azərbaycan vətəndaşı kimi tərbiyə etdiyi üçün Ağabəyin anası Ofeliya xanımın fəxr etməyə, başını uca tutmağa haqqı var.

Ofeliya xanım baş vermiş hadisə barədə ağıla-ağıla, göynəyə-göynəyə danışır. Bu adi danışığ deyil, sinəsinə oğul dağı çəkilməmiş bir ananın hıçqırtısı, fəryadı idi. Bu

azərbaycanlı qadınının, əsrlərdən süzülüb gələn, saflığını özündə ehtiva edən vətənpərvər bir ananın həzin Vətən laylası idi.

Ofeliya xanım: Xəbəri eşidəndə dizlərim tutuldu, yeriməyə təqətim qalmadı. Oğlunun sifətini görəndə özümü ələ ala bilmədim. Büllur təmizliyinə güvəndiyim balamın sifəti boğulmuşdu, gözləri az qala hədəqəsindən çıxacaqdı. Məni görcək ağrıdan qıvrıla-qıvrıla "içmişəm" dedi. "İçmək" sözü mənə çatmadı. Sadəlövhcəsinə "nə içmişən?"-deyə soruşdum. "Zəhər" eşidəndə tüstüm təpəmdən çıxdı.

Ofeliya xanım oğlunun bu hərəkətini əsl qəhrəmanlıq, fədakarlıq hesab edir. Oğlunu əlçatmaz ideal, qəhrəmanlıq mücəssəməsi sayır. Axı niyə də saymasın. Əgər Ağabəy dünənə qədər təkcə bir nəslin, bir ailənin sevimlisi idisə, bu cəsarətli addımdan sonra o, bütün Azərbaycan xalqının əzizinə çevrildi. Məğrur ananın təsəllisi odur ki, aqillərin "İnsan üçün dünyada ən qiymətli həyatdır" kəlamını Ağabəy öz əməyi ilə təkzib etdi. O sübut etdi ki, insanlığın, həyatın Ağabəy zirvəsi də mövcuddur. Ağabəyə görə vətən sevgisi, Vətənin azadlığı uğrunda mübarizə və bu yolda ölüm hər cür həyatdan üstündür. O, bu işıqlı dünyada cəsarətli hərəkəti ilə şəhidliyi üstün tutdu.

Ağabəy "Şəhidlər naminə şəhid oldu"- bu da Ofeliya xanımın sözüdür. O cavan ömrünü, sağlam canını əzizlərinə, anasına olan məhəbbətini yalnız Vətənin azad olması naminə qurban verdi. Ağabəy hey deyərdi ki, "Axı bir can nə olan şeydir ki, onu Vətən üçün əsirgəyəsən"- Ağabəy bu kəlamı təkrarlamayı çox sevirdi.

Ofeliya xanım daha bir maraqlı xatirə danışdı: Bacım Ədilə qızı Afətin toyunda onu ər evinə köçərkən bütün



Ağabəyin təhsil aldığı 46 sayılı orta məktəbdə onun xatirəsini əbədləşdirən guşə





Ağabəyin Pirşağı qəsəbəsindəki məzarı

analar kimi ağlamışdı. Ağabəy anasından bu ağlamağın səbəbini öyrənib demişdi: Mən istəməzdim ki, anam belə ağlasın. Ofeliya xanım Ağabəy dünyasını dəyişdikdən sonra onun bu sözlərini xatırlayıb demişdi: “Mənim balam anasının bir neçə dəqiqəlik göz yaşına razı deyildi, ancaq ömürlük məni buna məhkum etdi”.

Anasının təsəllisi budur ki, onun oğlu kişi kimi mərd ömür sürdü, kişi kimi də axirətə qovuşdu. 1990-cı ilin may ayının 19-dan bu günə kimi ananın gözlərində yaş qurusa da, ürəyinin sızılması heç vaxt səngimir. Ofeliya xanım deyir ki, çox ana oğlunun qəbri üstündə saçını yolur, üzünü cırır. Mənim göz yaşlarımdır şahidi ulu Tanrıdır. Ofeliya xanımın dərdi təkcə onun dərdi deyil, hamımızın, bütün xalqımızın dərdir.

Ofeliya xanım: Çoxları inamla deyirlər ki, ölənle ölmək olmaz, çünki həyat davam edir. Özünə fikir ver. Saçların ağappaqdır, səni pərişan göstərir, heç olmasa onları boya. Mən isə deyirəm ki, həyat Ağabəy üçün davam etmir. Bu ağ saçlarım balamın yadigarıdır, mən onları qoruyacağam.

Atası Oktay oğlunun ölümünü xatırlayarkən dedi: “Bu müvəqqəti ayrılıqdır, mən bu ayrılığa son qoyub oğluma yetəcəyəm”. Ofeliya xanım əlavə etdi ki, mən də belə düşünürəm. Mənim oğlum Allaha ən yaxın adamlardan biridir. Çox heyf ki, onu qoruyub saxlaya bilmədim. Ağabəy indi anamın yanında uyuyur, anam onu qoruyur.

Onun ölümü eşidənləri yandırır-yaxdı. Şair Bəxtiyar Vahabzadənin ürəyinin başına od düşdü, qəlbinin yangısını misralara çevirdi.

Çatdı onun gücü ancaq özünə,  
O bildi dərдинə son əlac bunu.

Verdi ölümüylə sanki vətənə  
Vətən qarşısında o, öz borcunu.

Bu addımı atana qədər Ağabəy faciənin səbəblərini arayır, 20 Yanvar hadisələrini törədən qatillərin aşkarlanmasını, onların cəzalandırılmasını tələb edirdi. O, Ali Sovetə, Prezident Aparatına dəfələrlə müraciət edib Ali Sovetin 20 Yanvar hadisələri ilə bağlı çıxardığı qərarın niyə icra edilmədiyini, günahsız soydaşlarımızı qanına qəltan edən qırmızı ordunun niyə Bakıdan çıxarılmadığını aydınlaşdırmağa çalışırdı. O, belə hesab edirdi ki, 20 Yanvar faciəsini törədən cinayətkar ordu Bakını könüllü surətdə tərk etməyəcəkdir. Buna görə də o, şüurlu surətdə intihar etdi.

Bu sadəcə olaraq intihar deyildi. O zamankı siyasi hadisələrə, əzəli və əbədi yurdlarından–Qərbi Azərbaycandan zorla qovulmuş azərbaycanlıların əzablarına, 20 Yanvar qırğınına fərman verənlərə, Qarabağın dağlıq ərazilərindən yerli sakinlərin qovulmasına göz yumanlara, saxtakarlığa, o vaxtkı imperiya rejiminə qarşı Ağabəy öz ölümüylə etiraz etdi və özü-özünü şüurlu şəhid zirvəsinə ucaltdı. Vətənin azadlığı uğrunda həyatını fəda etmək xalqın yaddaş tarixində şəhidliyin zirvəsidir. Bu elə zirvədir ki, hamı onun ən yüksək nöqtəsinə ucala bilmir. Lakin, Ağabəy belə bir zirvəyə - şəhidlik zirvəsinə ucaldı və orada əbədi qərarlaşdı. Ağabəy son nəfəsində də xalqın taleyini, şəhidlərin narahat ruhunu düşündü və təəssüflə dedi: “Heyf ki, şəhidlərin qanı yerdə qaldı”.

O müdhiş Yanvar gecəsi Ağabəy evdən çıxanda anası onun qabağını kəsmişdi, çölə çıxmağına mane olmağa çalışmışdı. Çünki, imperiyanın gözünü qan örtmüş əsgərləri qarşısına çıxan adamları fərqi nə varmadan güllələyirdi.

Lakin, Ağabəy dayanmamışdı. Anasına şəstlə cavab vermişdi ki, “hamının anası var, hamı da yaşamaq istəyir. O getməsin, mən getməyim, bəs kim getsin?”.

20 Yanvar faciəsi Ağabəydən yan keçdi, amma, əcəl ondan yan keçmədi, özü ilə apardı, əbədiyyətə qovuşdurdu.

**Ağabəyin atası Oktay müəllimin dediklərindən:**  
Oğlum Ağabəy azadlıq hərəkatı tarixində xalqımızın layaqətini tapdamış imperiya qüvvələrinin və onların Bakıdakı əlaltılarının 20 Yanvar cinayətinə siyasi etiraz aktı kimi intihar edən yeganə şəhiddir. Ağabəy 1988-ci ildə ölkəmizdə xalq hərəkatı başlananda bu hərəkata ilkin qoşulanlardan biri idi. O, Ermənistan adlanan əzəli Qərbi Azərbaycan torpağından qovulan azərbaycanlıların faciəsinə və daha sonra 20 Yanvar faciəsinə şəxsi faciəsi kimi baxırdı.

Imperiya ordusunun əliyalın əhaliyə tutduğu divan Ağabəyi daxilən rahat buraxmırdı. O, 20 Yanvar faciəsində həyata keçirilən vəhşiliyə qarşı etiraz olaraq yazmadığı yüksək instansiya, döymədiyi məmur qapısı qalmamışdı. Mərkəzi Komitəyə, Ali Sovetə, Nazirlər Kabinetinə ünvanladığı məktub və teleqramlarda xalqı düşündürən suallara cavab istəyirdi. Niyə xalqın qanını tökən cinayətkarlar məsuliyyətə cəlb olunmayıb? Nə üçün Ali Sovetin fəvqəladə sessiyasının qərarları həyata keçirilmir?

Ağabəy nümayiş və piketlərdə həmişə iştirak edirdi. O, 1990-cı ilin may ayında yəni 20 Yanvar qırğınından 4 ay sonra səlahiyyətləri bitmiş deputatların Ayaz Mütəllibovu prezident seçmək cəfəşanlılığına qarşı etiraz etmişdi. O, deyirdi: “Prezidenti xalq seçməlidir, ayrı-ayrı maraqlı qüvvələr yox. Lakin, hər şey başayaqdır. Mən bu çür Prezident seçkiləri ilə razılaşa bilmərəm”.

Ağabəy razılaşmadı və qanunsuz prezident seçkisinin səhərisi günü 19 may 1990-cı il tarixdə intihar etdi. Ürəyi arzularla çırpınan mənim balam həyata əlvida dedi. Bir də onu deyirdi ki, “Kölə kimi yaşamaqdansa, ölmək ondan yaxşıdır”.

Ağabəy çox həssas oğlan idi. Son zamanlar daha fikirli dolanırdı. Mən onu ruhlandırmağa çalışırdım. Ürəyini alırdım ki, fikir eləməsin. Deyirdim ki, vaxt gələcək Azərbaycan sənin düşündüyün kimi azad, müstəqil bir dövlət olacaq. Əfsuslar olsun ki, Ağabəy arzularının gerçəkləşdiyi günü görmədi.

Oğlunun iki arzusu vardı. Son dəqiqələrində məndən xahiş etdi ki, onun familiyasını dəyişib Novruzbəyli edim, bir də onu Şəhidlər Xiyabanında dəfn edim.

Onun birinci xahişini yerinə yetirdim. İkincisini isə yerinə yetirməyə gücüm çatmadı. Mayın 28-də Oktay müəllim oğlunun Şəhidlər Xiyabanında dəfn etməyə icazə aldı. Lakin, həmin gün istəkli balasını torpağa tapşırmağa ürəyi gəlmədi. Axı həmin gün oğlunun ad günü idi. Ağabəyin ad günü mayın 23-ü olsa da o, həmin tarixi 28-nə keçirmişdi. Hamıya da bildirmişdi ki, bundan sonra o, ad gününü Azərbaycan Demokratik Respublikasının yarandığı gün qeyd edəcəkdir.

Sabahısı gün Oktay müəlimə söz verənlər verdikləri sözün üstündə durmadılar. Ağabəyin Şəhidlər Xiyabanında dəfn olunmasına icazə verməyənlər ataya məsləhət gördülər ki, oğlunu Şəhidlər Xiyabanından başqa harada istəyir dəfn etsin. Əgər belə olsa onun üçün hər cür şərait yaradılacaqdır. Dərdli ata “baş bilənlərin” hər cür “şəraitindən” imtina edərək, oğlunu Pirşağı qəsəbəsidəki qəbiristanlıqda son mənzilə yola salmağa məcbur oldu.

Ağabəy böyük Üzeyirin ölməz musiqisinin sədaları altında torpağa tapşırıldı. Ana torpaq bir istəkli balasını da ağuşuna alıb, dərdli-dərdli inildədi.

Oktay müəllim oğlunun məzarının üstünün götürülməsi üçün ona maddi və mənəvi yardımçı olan insanlara və təşkilatlara minnətdarlıq etdi. Bu işdə o Bakı Sovetinin rəhbərliyinə duaçı olduğunu söylədi.

Ağabəyin məzarının üstü Bakı Sovetinin tabeliyində olan kommunal təsərrüfat idarəsi tərəfindən götürülmüşdür. Oktay müəllimin şeyxülislam Allahşükür Paşazadəyə etdiyi müraciəti şeyx həzrətləri məmuniyyətlə qəbul etdi, qəbirin üstünün tez bir zamanda Şəhidlər Xiyabanındakı məzarlara uyğun şəkildə hörülməsinə köməklik göstərdi.

Ağabəyin taleyi Çexoslovakiyalı tələbə Yan Poxlin taleyinə oxşadı. 1968-ci ildə sovet qoşunları Çexoslovakiyaya girərək orada Milli azadlıq hərəkatını amansızlıqla boğdular. Yan Poxlin Praqanı işğal edən sovet ordusunun cinayətlərinə etiraz əlaməti olaraq Vaslav meydanında özünü yandırdı.

Bu hadisədən 22 il sonra Azərbaycanlı tələbə Ağabəy Novruzbəyli 1990-cı ilin yanvarında Sovet Ordusunun Bakının və Azərbaycanın bir sıra rayonlarının işğalına, törətdiyi azğınlıqlarına, cəzasız cinayətlərinə qarşı etiraz əlaməti olaraq zəhər içməklə özünə qəsd etdi. Hər iki tələbənin etiraz obyektı eyni idi – Qızıl Ordu.

Hər iki tələbənin intiharı qanlı hadisələrə, zorakılığa rəvac verən kommunist rejiminə qarşı etiraz idi. Öz ölümləri ilə onlar dünya ictimaiyyətinin diqqətini sovet imperiyasının cəzasız qalan cinayətlərinə yönəltmək istəyirdilər.

Yan Poxlini də Ağabəy Novruzbəylini də sovet imperiyasının hərbi müdaxiləsinə qarşı etiraz əlaməti olaraq inti-



har aksiyasına əl atmağa məcbur edən rejim məhv olmalı idi. Məhv oldu da. Hər iki tələbənin bu addımı sovet imperiyasına xalqların nifrətini daha da gücləndirirdi.

Hər iki tələbə öz ölkələrinin azadlığı uğrunda şəhid oldular. Həm Çexiyada, həm də Azərbaycanda bugünkü azadlığın, müstəqilliyin təməlini Yan Palex kimi, Ağabəy Novruzbəyli kimi oğullar yaratdılar.

Doğma vətəninin azadlığı yolunda intihar edən hər iki tələbə Beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən əsl qiymətlərini almalıdırlar. Çünki, onların hər ikisinin ən yüksək mükafat almağa haqları var. Artıq Yan Palexin adına Çexiya və Slovakiyanın ən nüfuzlu mükafatı, "Xartiya-77" Beynəlxalq Müdafiə Komitəsinin mükafatı təsis edilmişdir.

Biz də 20 Yanvar 1990-cı il Bakı qırğınına rəvac verənlərə və onların Bakıdakı əlaltılarının xalqın mənafeyinə zidd siyasətinə etiraz olaraq intiharla siyasi aksiya keçirən Ağabəy Novruzbəylinin xatirəsini yolunda şəhid olduğu Azərbaycanımızda dövlət səviyyəsində əbədləşdirmək gənclərimizin qəhrəmanlıq əzminin gücləndirilməsinə stimül yaradar.

Ağabəyin qardaşı İlkinin söhbətini də həyacansız dinləmək mümkün deyil. 1990-cı il 20 Yanvar faciəsi törədiləndə İlkin Ukraynada hərbi xidmətdə idi. Ağabəydən və digər həmvətənlərimizdən fərqli olaraq 20 Yanvar qırğınının iştirakçısı və şəhidi olmayıb. Əsgərlikdən evlərinə dönəndə Ağabəy onu soyuq qarşılayıb. İlkin sonradan anlayıb ki, buna səbəb Bakıda kütləvi qırğın törətmiş sovet ordusu sıralarında qulluq etməyi olub.

İlkin hərbi xidmətdən qayıtdıqdan 2 həftə sonra Ağabəy özünə qəsd edib. "Bu iki həftə ərzində gördüyüm Ağabəy mən tanıdığım Ağabəyə oxşamırdı. Həmişə

gülürüz, hazırcavab Ağabəy indi qaradınmaz olmuşdu. Saqqal saxlayırdı, fikirli görünürdü, gülümsəmirdi. Gecələr mən qardaşım ilə bir otaqda yatırdım. Bu zaman biz hər gecə söhbət edirdik. Ağabəy mənə o dəhşətli gecədən və sonrakı ağır günlərdən danışdı".

İlkin qardaşının onsuz keçirdiyi günlərdən söhbət açmasına tələsmirdi. Belə düşünürdü ki, hələ qarşıda çoxlu illər var, vaxt çoxdur, odur ki, qardaşının kefini açmaq üçün onunla kənar söhbətlər aparırdı, onun ürəyini alırdı ki, fikir etməsin. O, özünün əsgərlik illərindən danışır, hərdən Ağabəyi söhbətə qoşurdu. Amma bu çox çəkmirdi, sanki o özü ilə daxilində mübarizə aparırdı.

Söhbətlərinin birində İlkin Ağabəyə deyib ki, "Nə vaxta qədər şəhidlər üçün yas saxlayacaqsan, axı həyat öz axarındadır". O isə cavabında deyib ki, "Nə qədər ki, şəhidlərimizin qanı yerdə qalıb, cinayətkarlar cəzalandırılmayıb, mən mübarizə aparmalıyam. Mən heç zaman haqsızlıqla barışmayacağam". Heç barışmadı da.

İçində vətən sevgisi alışıb yanan Ağabəyin gənc ömrü torpağa gömülsə də, onun canından artıq sevdiyi Azərbaycan indi azad və müstəqildir. 28 may Azərbaycanın müstəqilliyə qovuşduğu gün olduğu üçün onu müqəddəs gün hesab edirdi.

Xalqın ağır dərini özünüküləşdirən 19 yaşlı tələbə haqsızlığa dözə bilmədi. Xəyanət, özbaşınalıq, vəhşilik böhtan qarşısında xalqın çarəsizliyinə, ədalətin tapdanmasına üsyan etdi.

Ağabəyin intiharı imperiyaya qarşı üsyanı, əsl vətənpərvərlik qeyrəti, torpaq uğrunda ölməyi bacarmaq nümunəsi və milli qururun təntənəsi idi.

O, öz cəsarəti ilə gərgin vəziyyətdə ümüdsüzlüyə qapılmış neçə-neçə gəncin həyatını düşüncələr mənəsinədən xilas etdi. O, bu addımı ilə ətalət sükutuna qərqlənmiş vücutları titrətdi, mürgülü ruhları silkələdi, duyğusuz könülləri şahə qaldırdı. Bu mənim üsyanımdır – dedi.

Onun fəlsəfəsi belə idi: Bu faciədə şəhid və qazi olmayanların hamısı suçludur. Osmanlı əskərləri bu fəlsəfəni qədimdə özlərinin həyatının mənası hesab edirdilər. Onlar xalqının üzləşdiyi hər hansı bir savaşıda iştirak edə bilmədikdə ömürlük əzab çəkirdilər. Düşünürdülər ki, onlar bu savaşıda mütləq iştirak etməli – Şəhid – Qazi olmalıdırlar.

Ağabəy də 20 Yanvar faciəsinin əzabını çəkir, daxilində üsyan dalğası hiss edirdi. Elə üsyan ki, onun qarşısını almaqda bütün vasitələr aciz idi. Bu üsyanı 20 Yanvar gecəsində küçələrdə əzilmiş, tanınmaz hala salınmış günahsız insanların cəsədləri, namərd güllələrdən deşik-deşik olmuş cavanların dəhşətli zərbədən bərəlmış gözləri, lazımsız, artıq bir şey kimi kənara atılmış qol və ayaqları, dəhşətli mənzərədən havalanmış adamların göyə bülənd olan fəryadı Ağabəyin Vətən üçün, xalq üçün alışıb yanan ürəyini daha da alovlandırmışdı.

Bəziləri 19 yaşlı vətənpərvər gəncin bu üsyanını və son qərarını iradəsizlik, gücsüzlük, zəiflik kimi anlama bilirdi. Bu tamamilə yanlış bir fikirdir. Çünki, Ağabəy heç zaman zəif adam olmayıb. Ağabəyin tutduğu yol onun kimliyini bir daha təsdiq etdi. O, öz son sözünü dedi və yerinə yetirdi. Ağabəy ölümü ilə Azərbaycanın faciəsini dünyaya catdırmağa çalışdı, beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini xalqımızın dərдинə cəlb etdi. Bu acizlik, zəiflik deyil, əsl kişilik və qəhrəmanlıq idi.

Şəhidlərin yerdə qalan qanını ölümü ilə yuyan, kölə kimi yaşamaqdansa ölümü üstün tutan bu qeyrətli eloğlumuz Azərbaycanın azadlığı uğrunda həyatı ilə, dönməz iradəsi ilə üsyan etdi. Üsyan etdi ki, 20 Yanvar şəhidləri unudulmasın, torpaqlarımız təcavüzdən azad edilsin və xalqın tapdalanan hüquqları müdafiə edilsin. Ağabəyin bu cəsarətli addımı özündən sonra qoyduğu əl boyda məktub ümumxalq üsyanına çağırış idi. “Bağışlayın, əzizlərim, Azərbaycanın azadlığı uğrunda mübarizə aparmağa gücüm və iradəm çatmadı. Yaşasın azad Azərbaycan”.

Bu sözləri xatırlayarkən Ağabəyin atası Oktay müəllimin Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasında 20 Yanvar şəhidlərinin xatirə mərasimində dediyi bir xahiş yada düşür: “Xahiş edirəm ki, bu gündən sonra Ağabəyin yazdığı “gücüm və iradəm çatmadı” sözündən əvvəl “daha kəlməsi işlədilsin.

Ağabəy kalium – dixromat zəhərini başına çəkərək ölümüylə respublikamızın azadlığı və müstəqilliyi uğrunda mübarizə apardığını bütün dünyaya cəh çəkdi. Gözləri qapanmış, qulaqları tıxanmış dünya da bu ölümdən silkələndi, səksəndi.

O, sübut etdi ki, azadlıq uğrunda tək cəh ön cəbhələrdə, siyasət meydanlarında, kürsülərdə mübarizə aparmaq azdır, gərək azadlıq və müstəqillik uğrunda ölümlə də mübarizə aparılsın, əsl qəhrəmanlıq budur.

Ağabəyin üsyanına yüzrlə həmyaşıdı qoşuldu. Onlar and içdilər ki, Azərbaycanın azadlığı, torpaqlarımızın bölünməzliyi, vətənimizin müstəqilliyi uğrunda son damla qanlarındanək mübarizə aparacaqlar: - And içirik! And

çirik! And çirik! Mən and içdim, sən də and iç. Qardaşım sən də and iç!

Ağabəyin təhsil aldığı, onun adını daşdığı 46 sayılı məktəbdə keçirilən xatirə gecələrində hamı – məktəbin müəllimləri, şagirdləri bu gəncin istedadından, dost, yoldaşa münasibətindən, elmə, biliyə, sonu olmayan marağından, doğma torpağa sonsuz vurğunluğundan söz açırlar. Burada ona həsr olunan şeirlər oxunur, mahnılar səslənir, xatirələr söylənilir. Məktəbin direktoru Nərgiz Məmmədova hey deyir ki, Ağabəyin əziz xatirəsi unudulmazdır.

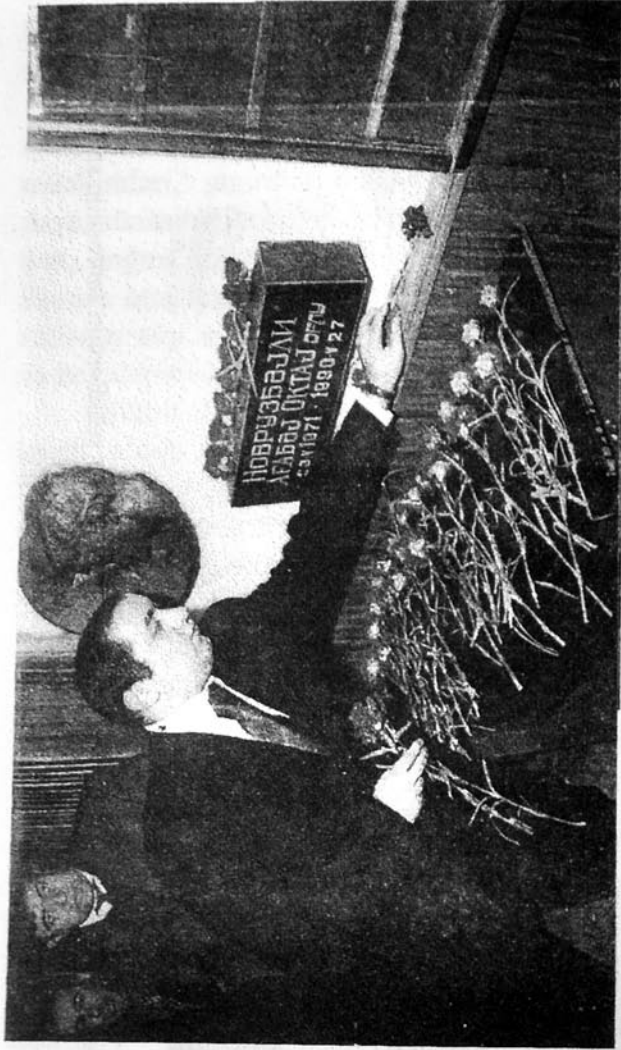
Ölümü ilə ömümsüzlüyə qovuşan Ağabəyin xatirəsi təhsil aldığı Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasında da həmişə uca tutulur. Onun oxuduğu fakültənin qarşısında büstü qoyulmuşdur. Tələbələr daim tər çiçəklərə qərq olan bu büstün qarşısına toplaşır, onun xatirəsini yad edirlər. Tələbələrimiz həyatı da təhsili kimi yarımçıq qalan şəhid həmyaşıdlarının büstünü ziyarət edir, onun xatirəsini uca tutur və həyatında Vətəni sevməkdə ona oxşayacaqlarına and içirlər.

Tələbələrimiz yaxşı bilirlər ki, Vətənimizin azadlığı və torpaqlarımızın bütövlüyü uğrunda qurban gedən oğulların ideyalarının gerçəkləşməsi, torpaqlarımızın düşmən torpaqlarından xilas olması üçün hamımız əlbir, dilbir olmalı, düşmənlərimizə qarşı birgə mübarizə aparmalıyıq. Bir olsaq güclü olarıq, yenilmərik. Yalnız bu yolla şəhidlərimizin ruhunu şad edərək, onların arzularını reallaşdırı bilərik.



Ağabəyin valideynləri Neft Akademiyasında 20 Yanvar şəhidlərinin xatirəsinin anma mərasimində





Neft Akademiyasının əməkdaşları Ağabəyin akademiyada  
qoyulmuş büstünün önünə gül-çiçək dəstələri qoyurlar

Həyatını Vətənimizin azadlığı, müstəqilliyi və ərazimizin bütövlüyü uğrunda qurban verən Ağabəyin xatirəsi heç zaman unudulmayacaqdır.

Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının professor-müəlim hüyəti və tələbələri Ağabəyin əziz xatirəsini daim xatırlayacaq, yaşadacaq, onun adını həmişə uca tutacaqlar. Vətən yolunda ölənlər əbədi dünyaya, allahın dərğahına qovuşur, heykəlləşir, yaddaşlara hopur, tarixə həkk olurlar.

Vətən sevgisi ilə yaşayan Ağabəy o çətin günlərdə "Qarabağ bizimdir-milyonlar deyir" şeirində ermənilərin Azərbaycana qarşı ərazi iddialarının əsassız olduğunu sübut edir, ifşa edir, Qarabağın ölkəmizin əzəli torpağı olduğunu sübut edir, vətəndən pay olmaz kəlamını təkrar-təkrar vurğulayırdı.

#### "QARABAĞ BIZIMDIR" – MİLYONLAR DEYİR

Düşmən torpağımızı bizdən istəyir  
Hayastdan böyükdür - erməni  
Ancaq bu düz deyil, tarixə baxın,  
Görərik ki, Qarabağ və Azərbaycan  
Bir nəfəs, bir ürək, bir məna verir.  
"Qarabağ bizimdir" – milyonlar deyir.

Böyüyür düşmənin yer iştahası  
Yol versən istəyər bütün Qafqazı  
Biz deyirik: "Vətəndən, torpaqdan pay olmaz  
Əzərik başını sənə ay qanmaz,  
Bil ki, nə deməkdir istəmək yeri  
"Qarabağ bizimdir" – milyonlar deyir.

Düşündürmür dostluq, qardaşlıq səni,  
Unutdun duz-çörəyi alçaq erməni.  
İkiüzlülüynü biz yaman bildik  
Öz son fikrimizi biz qəti dedik.  
İndi onu bütün ölkəmiz bilir.  
"Qarabağ bizimdir" – milyonlar deyir.

AĞABƏY

30 iyun – I iyul 1988

Oğlunu itirmiş xalq şairi Hüseyn Arif Ağabəyin qüdrətli, cəsarətli qərarını eşidib sevindi, qürrələndi, vəcdə gəlib bir şer yazdı. Hüseyn Arif yazırdı ki, o, Ağabəyi görməsə də onun haqqında eşitdikləri ilə fəxr edir, özünə ölüm hökmü yazdığını qəhrəmanlıq zirvəsi hesab edirdi.

Ağabəyin milli qeyrəti və böyük vətənadşılıq əzmi haqqında çoxsaylı məqalələr, şeirlər, poemalar yazılacaq, mahnılar qoşulacaqdır. O, bu qiymətə, bu şərəfə layiqdir. Ağabəy xalqımızın tarixi qəhrəmanlıq ənənələrinə sədaqət göstərmiş, onları təkrar etmişdir. O, döyüşlərdə iştirak etməsə də, müharibədə silahlı düşmənlə üz-üzə vuruşmasa da ideya qarşıdurmasında qəhrəmanlıq nümunəsi göstərdi, əqidə böyüklüyü, mövqe qətiyyəti nümayiş etdirdi. Təmiz ana südü əmən, qeyrətli ata tərbiyəsi alan, vətənadşılıq zirvəsinə ucalan Ağabəyin əməlləri xalqımızın qəhrəmanlıq tarixində əbədi yaşayacaq, gənc nəsllə nümunə olacaqdır.

Allah Ağabəyə rəhmət etsin, onun əbədiyyətə qovuşan məzarı nurla dolsun, ruhu müstəqil ölkəmizin uğurları ilə şad olsun.

\*\*\*

## QANLI YANVAR FACİƏSİNƏ SİYASİ QIYMƏT

Azərbaycanın çoxminlik tarixində qanlı, qadalı, faciəli səhifələr çox olmuşdur. Azərbaycan torpaqlarında yaranmış çoxsaylı dövlətlər parçalanmış, bölünmüş, dağılmış, çoxları bu ölkəyə hücum çəkib onu zəbt etsələr də, sonradan duruş gətirə bilməyib cavanşirlər, babəklər vətəninə tərk etmək məcburiyyətində qalmışlar. 200 ilə yaxın müddətdə parçalanmış Azərbaycanın şimal hissəsi Rusiyanın, sonralar Sovetlər İttifaqının tərkibində müxtəlif xarakterli çətinliklərlə və məhrumiyyətlərlə üz-üzə gəlsə də yaşamış, mətinləşmiş, möhkəmlənmiş, inkişaf etmiş, zəngin milli intellektini realizə edə bilmiş, mənən böyümüş, yüksəlmişdir.

1922-ci ildə bərabərlik prinsipi üzrə sovetlər ittifaqına daxil olandan sonralar da Azərbaycan, türk mənşəli ölkə kimi mütəmadi imperiya iddialarından və xristian həmrəyliyindən doğan qərəzli siyasətlə üzləşmiş, ciddi məhrumiyyətlərə məruz qalmış, əzəli torpaqlarının bir hissəsini itirmiş, vahid dövlətin konstitusiyası ilə ona verilmiş bütün hüquqlarından maksimum istifadə etmək imkanından məhrum edilmiş, onun ərazisinin bir hissəsi olan Qərbi Azərbaycandan 2 milyon soydaşımız qovulmuş, vahid Qarabağ vilayətinin dağlıq hissəsi ilhaq edilmişdir.

Bərabər xalqların ittifaqı olan SSRİ-nin Azərbaycana hərbi müdaxiləsinə, erməni işğalçılarını və terrorçularını dəstəkləməsinə qarşı etiraz səsinə ucaldan Azərbaycan xalqına tutduğu divanın qəddarlığı, vəhşiliyi xüsusi təhlükəliliyi baxımından çox minillik tariximizdə ən dəhşətli və ən müdhiş hadisə idi.

Prezident Heydər Əliyev qeyd etmişdir ki, XX əsr tarixində totalitarizmin törətdiyi ən qanlı terror aktlarından biri olan 20 Yanvar faciəsində Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş cinayət əslində bəşəriyyətə, humanizmə, insanlığa qarşı həyata keçirilmiş dəhşətli bir əməldir! İmperiyanın ədalətsizliyinə, haqsızlığına dözməyib ayağa qalxan xalqın inam və iradəsini qırmaq, milli məniyyətini alçaltmaq və sovet hərbi maşınının gücünü nümayiş etdirmək məqsədi ilə həyata keçirdiyi 20 Yanvar faciəsi totalitar kommunist rejiminin Azərbaycan xalqına qarşı həyata keçirdiyi təcavüzü və cinayəti idi.

20 Yanvar faciəsi, sarsılmış, ləxlanmış, lakin zorla dayanan dünyanın “şər imperiyasının” süqutundan əvvəl törətdiyi son cinayəti, tükənməkdə olan son nəfəsi idi. Amma bu son nəfəsin təhlükəli üfunəti uzun müddət davam etdi. Əslində sovet imperiyasının bir gecəlik hərbi müdaxiləsi uzun müddət ərzində bir sıra təhlükəli addımların atılması üçün möhkəm hərbi-siyasi, psixoloji və ideoloji bazanın yaradılmasını nəzərdə tuturdu.

Bu təxribat xarakterli ideoloji baza Qərbi Azərbaycandan azərbaycanlıların axırncı 300 minlik dəstəsinin zorla qovulmasına, ermənilərin etnik təmizləmə aksiyasına biganəlik göstərən mərkəzin qərəzli münasibətinə, respublikanın marionet başçısının başsızlığına etiraz əlaməti olaraq ölkəmizin ərazi bütövlüyünün və dövlət suverenliyinin müdafiəsinə qalxan xalqın iradəsini əzmək, ona divan tutmaq, birdəfəlik dərs vermək, demokratik qüvvələri məhv etmək, xalqı fiziki, məənəvi və psixoloji cəhətdən sarsıtmaq, müti, itaətkar vəziyyətə salmaq ermənilərin işğalçılıq, terrorçuluq aksiyalarına meydan açmaq,

Azərbaycanı parçalayıb ermənilər və digər separatçılar arasında bölüşdürmək məqsədi güdüdü.

Azərbaycanda Sovet ordusuna qarşı ayrı seçkilik əhval-ruhiyyəsinin mövcudluğu haqqında ermənilərin uydurma, qızıqsındırıcı təbliğatını əsas götürən mərkəzin ermənipərəst qüvvələri heç bir əsas və zərurət olmadan 1985-ci ildən başlayaraq SSRİ Müdafiə və Daxili İşlər Nazirliklərinin dörd hərbi hissələrini Dağlıq Qarabağda yerləşdirdilər. Sonralar onların Azərbaycanın əzəli torpaqlarını işğal etmək üçün erməni silahlı qüvvələrinin apardığı hərbi əməliyyatlarda açıq və fəal iştirakına rəvac verildilər.

Beləliklə Dağlıq Qarabağın və ona qonşu rayonların zəbt edilməsində Zaqafqaziya hərbi dairəsinin 23-cü diviziyasının 366-cı MAP-nun və SSRİ DİN 81 saylı hərbi hissəsinin ağır texnikasının və canlı qüvvəsinin erməni silahlı qüvvələri ilə birlikdə işğalçılıq müharibəsində iştirakı təmin edildi.

Sovet hərbi hissələrinin fəal iştirakı ilə Dağlıq Qarabağın bütün azərbaycanlı yaşayış məntəqələrini, Şuşanı, Laçını işğal etmək, Ermənistan-Qarabağ koridorunu açmaq və beləliklə də Qarabağın dağlıq hissəsinin Ermənistana birləşdirmək planı reallaşdırıldı.

Prezident Heydər Əliyevin 20 Yanvar faciəsinin on ikinci ildönümünün keçirilməsi haqqında sərəncamında yanvar faciəsinə gedən yolun son mərhələsinə çox dəqiq təhlil verilmişdir.<sup>1</sup> Heydər Əliyev qeyd etmişdir ki, sovet imperiyasının dəstəyinə arxalanan Ermənistanın

<sup>1</sup> Dirçəliş-XXI əsr jurn., 2002-ci il, №47, səh.48



Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları ilə bağlı XX əsrin sonunda planetimizin siyasi leksikonuna "Dağlıq Qarabağ münaqişəsi" adlı təhlükəli termin daxil olmuşdur. Mərkəzin ermənipərəst siyasəti və respublika rəhbərliyinin xəyanəti nəticəsində xalqımızı böyük fəlakətlərlə üzləşdirən bu problem son nəticədə ölkəmizin ərazisinin 20%-nin işğal edilməsinə və bir molyondan qrtıq soydaşımızın qaçqın və köçkün vəziyyətinə düşməsinə gətirib çıxartdı.

Azərbaycana qarşı aparılan mənəvi, ideoloji və siyasi separatizm və terrorizm aksiyaları mərkəzin güclü dəstəyi ilə qısa müddət ərzində hərbi təcavüzə çevrildi. Əzəli Azərbaycan torpağı olan Dağlıq Qarabağı respublikamızın tərkibindən çıxartmaq məqsədi ilə ittifaq hökuməti o vaxtkı fərasətsiz rəhbərliyin razılığı ilə bir sıra qeyri-qanuni qərarlar qəbul etdi.

1989-cu ilin yanvar ayının 12-də M.S.Qorbaçovun fərmanı ilə Dağlıq Qarabağda erməni mafiyası tərəfindən ələ alınan Arkadi Volskinin başçılığı ilə Moskvaya tabe olan xüsusi idarə komitəsinin yaradılması faktiki olaraq vilayətin Azərbaycanın tabeliyindən çıxarılmasını və onun Ermənistanla şaquli və horizontal əlaqələrinin genişləndirilməsini təmin etdi və nəhayət Ermənistanın Ali Sove-tinin 1989-cu ilin noyabr ayının 1-də DQV-nin Ermənistana birləşdirilməsi haqqında qərar qəbul etməsinə şərait yaratdı.

Mərkəzin hərbi dairələrinin dəstəyi ilə Azərbaycanın müxtəlif rayonlarına çox saylı erməni terroristləri və böyük həcmdə hərbi texnika, o cümlədən tanklar, artilleriya və zenit-raket qurğuları, minamyotlar, avtomatlar göndərildi. İttifaqın bütün mətbuat vasitələri və xüsusi xidmət

orqanları Bakıda və kənd rayonlarında müxtəlif xarakterli antisovet böhtanlar uydurur, təhlükəli təxribatlar hazırlayır, beləliklə hərbi müdaxilə üçün bəhanələr və zəmin yaradırdılar.

Hadisələrin təhlili göstərir ki, sovet rəhbərliyi Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq üçün vətəninə, əzəli torpaqlarını müdafiə etməyə cəsarət edən azərbaycan xalqına qarşı hərbi müdaxilə yolunu seçdi, xüsusi təyinatlı qoşun hissələrinin iştirakı ilə Bakını işğal etdi, xüsusi qəddarlıq və görünməmiş vəhşiliklərlə yüzlərlə günahsız insanları qətlə yetirdi, yaraladı, ömürlük şikəst etdi.

Sovet imperiyası hərbi müdaxilə zamanı nasistlərin icad etdikləri qəddar metodlarla şəhər əhalisinə vəhşicəsinə divan tutduqdan, yüzlərlə əliyalın, günahsız insanları qətlə yetirdikdən sonra gələcək irimiqyaslı faciələr, əzəli torpaqlarımızın işğalı, soydaşlarımızın doğma yurdlarından qovulması üçün ideoloji və hərbi-siyasi zəmin taratdı.

20 Yanvar Faciəsindən sonra sovet ordusunun fəal iştirakı ilə Dağlıq Qarabağın 168 azərbaycanlı yaşayış məntəqəsinin işğalı başa çatdırıldı, yüksək səlahiyyətli hərbiçilərin göndərdikləri havadan müdafiə qurğularının köməyi ilə vilayətin hava məkanı blokadaya alındı, Ağdam-Şuşa-Laçın magistralı Əsgəran yaxınlığında iri həcmli dəmir-beton plitələrlə bağlandı, mühasirədə olan soydaşlarımızı köçürmək üçün havaya qalxan mülki təyyarələr və vertolyotlar şilkalarla vuruldu, Azərbaycanın 19 nəfər görkəmli dövlət xadimini, jurnalistləri və 3 sovet generalını danışıklara aparan Mİ-8, №72 vertolyotu 20 noyabr 1991-ci ildə Qarakənd üzərində partladıldı, 1992-ci ilin fevral ayının 25-dən-26-na keçən gecə on min əhalisi olan Xocalı şəhərində dəhşətli soyqırımı həyata keçirildi,

şəhər sakinlərinin yarısından çoxu qətlə yetirildi, əsir götürüldü, yaralandı, şikəst oldu, həmin ilin may ayının 8-də qədim Azərbaycan şəhəri Şuşa, on gündən sonra Azərbaycanın son qərb qalası Laçın işğal edildi, beləliklə Ermənistan-Dağlıq Qarabağ koridoru açıldı və vilayət faktiki olaraq qonşu respublikaya birləşdirildi.

Yanvar ayının 19-20-də Bakı şəhərində gərgin vəziyyət yaranmışdı, respublika idarə edilmirdi, ölənlərin, yaralanların sayı-hesabı yox idi. Bu faciəli hadisələr fəvqəladə vəziyyət elan edilməmişdən əvvəl baş vermişdi. Bakı şəhərində fəvqəladə vəziyyət haqqında M.Qorbaçovun yanvar ayının 19-da imzaladığı fərman yanvar ayının 20-də şəhər saat beş radələrində elan edildi və bu barədə yanvar ayının 25-də "Bakinski raboçi" qəzetində məlumat verildi. Fərmanda deyilirdi ki, Bakı şəhərində vəziyyətin son dərəcə gərginləşməsi, qanuni hakimiyyətin zorla devrilməsi cəhdləri ilə əlaqədar vətəndaşların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədi ilə SSRİ Konstitusiyasının 119-cu maddəsinin 14-cü bəndinə müvafiq olaraq fəvqəladə vəziyyət elan edilir.

Fəvqəladə vəziyyət elan edildikdən sonra Bakı şəhərində bütün dövlət hakimiyyəti şəhərin komendantı general-leytenant V.S.Dubinyaka və onun paytaxtının on bir rayonunda və aeroportunda yaradılmış komendantlarına verildi. Mətbuat, radio, televiziya, nəqliyyat vasitələri, gediş-gəliş, pasport rejimi üzərində nəzarət hərbi komendanta tapşırıldı. Əslində qanuni mülki dövlət hakimiyyəti hərbiçilərin əlinə keçmişdi. Bu barədə M.S.Qorbaçov mərkəzi televiziya ilə çıxışında qeyd

etmişdi ki, hərbi hissələr mühüm obyektləri və dövlət müəssisələrini nəzarət altına alıblar.<sup>1</sup>

Rəsmi dövlət tapşırığı almış hərbiçilər şəhərin mərkəzini, bütün rayonlarını və qəsəbələrini keçilməz blokadaya almış, küçə və meydanlarda zirehli tanklar düzmüş, əsgərlər onlara yaxınlaşan əliyalın insanları yerindəcə güllələyir, müqavimət göstərənləri tanklarla əzirdilər. Televiziyanın enerji bloku partladıldığı, qəzetlərin çıxmadığı üçün əhalidə real vəziyyət haqqında məlumat yox idi, heç kim heç nə bilmirdi, insanlarda çaşqınlıq yaranmışdı, güllələnlərin, qətlə yetirilənlərin valideynlərinin, qohumlarının, yaxınlarının qəzəbi ərşə çıxmışdı.

Ölkənin konstitusiyasını, qanunlarını pozan, Azərbaycana qarşı aşır-aşkar hərbi təcavüzə başlayan, onun ərazilərinin bir hissəsini zəbt edən, azərbaycanlıları Ermənistandan və Dağlıq Qarabağdan zorla qovub çıxaran erməni terrorostlərinə dəstək verən mərkəzin ikili siyasətinə etiraz əlaməti olaraq mübarizəyə qalxan Azərbaycan xalqına qarşı hərbi qüvvə tətbiq edən imperiyanın cinayət hərəkətləri millətin qəzəbinə və etirazına səbəb olmuşdu.

Respublikada yaranmış belə gərgin vəziyyətdə xalqa məlumat verməyə, onun etiraz səsini dəstəkləməyə, respublikanın səriştəsiz rəhbərliyini və imperiyanın qəddar siyasətini ittiham etməyə böyük ehtiyac var idi. Yanvar ayının 20-də Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin Rəyasət heyətinin sədri Elmira xanım Qafarova özündə cəsarət tapıb sərt bəyanat verdi. O, bəyanatda Azərbaycanın suveren hüquqlarının kobud pozulmasına və Bakı

<sup>1</sup> Bakinski raboçi qəzeti, 25 yanvar, 1990

şəhərində hərbi vəziyyətin elan edilməsinə qarşı bütün Azərbaycan xalqı və Azərbaycan vətəndaşları adından qəti etirazını bildirdi. Fərmana əsasən tanklar və avtomat silahlar istifadə edilməklə şəhərin dinc əhalisinə qarşı aksiyalar törədildi, çoxsaylı insan qətlə yetirildi, yaralandı, itkin düşdü.

Elmira Qafarova bildirdi ki, Azərbaycanın ali hakimiyyət və icra orqanları fəvqəladə vəziyyət haqqında qərar qəbul etməmiş və ona razılığını verməmişdir. Tökülən qan üçün bütün məsuliyyət fəvqəladə vəziyyət haqqında qərarı qəbul edən SSRİ-nin rəsmi orqanlarının və vəzifəli şəxslərinin üzərinə düşür. Azərbaycan xalqı özünün övladlarının faciəli qətlini heç kimə bağışlamayacaq.<sup>1</sup> Təəssüflər olsun ki, mərkəz bu bəyanətə məhəl qoymadı, hərbi hissələri şəhərdən çıxarmadı.

Yanvar ayının 21-də Zaqafqaziya Müsəlmanlarının Dini İdarəsinin sədri Şeyx-ül-İslam Allahşükür Paşazadə M.S.Qorbaçovun ünvanına müraciət ilə çıxış etdi. Şeyx-ül-İslam yazırdı ki, mənim sözlərim Azərbaycan xalqının bütün dərдинi, faciəsini əks etdirə bilməz. Bunları ona görə demirəm ki, siz bizim dərdimizlə bölüşəsiniz, ona təəssüflənəsiniz. Bu xalqımızın şərəfinə və şəhid olan övladlarımızın ruhuna təhqir kimi görünərdi. Yanvarın 19-20-də Bakıda törədilən cinayət insanın düşüncəsinə sığmır. Şəhərin küçələri yüzlərlə insanın qanına qər q edilmişdir. Tankların tırtılları altında əzilər, avtomatlarla qətlə yetirilən adamların tanınmaz hala düşmüş meyidləri insanlarda qəzəb və etiraz doğurur. Dövlət başçısı kimi

sizin hökmünüzlə həyata keçirilən qanlı faciəyə, qəddar cinayətə bərabər ola bilməz.

Azərbaycan xalqı ona qarşı irəli sürülən "islam faktoru" və onunla bağlı fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsi barədə təxribatçı iddianı qətiyyətlə rədd edir. İslam şovinizm və milli əlahiddiliyi və dini ideyaların siyasi mübarizədə, millətlərarası münaqişələrdə istifadə edilməsini qəbul etmir.

Regionda vəziyyətin ən gərgin dövründə islam insanları sülhə, mehriban qonşuluğa, əməkdaşlığa çağırırdı. Deməli, "islam faktoru"nun pozuculuq xarakteri haqqında irəli sürülən iradlar əsassızdır. Belə cəhdlər islamla xristianlığı üz-üzə qoymaq məqsədi daşıyır, bu dinlərə itaət edən insanları qarşıdurmaya çağırır.

Azərbaycan haqqında və bu respublikada baş verən qanlı hadisələr barədə həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması üçün bütün tədbirlər görülməkdir, çünki ittihama layiq olan ölkənin hakimiyyəti imperiya məqsədləri naminə millətlərarası münaqişələri tənzimləmir, əksinə qızıqdır, ordusunu öz vətəndaşlarının qatilinə çevirən, insanlara ləyaqətli həyat əvəzinə ölüm hökmü verən ölkə lənətlənməlidir.

Hərbi hissələrin özbaşınalığı, qəddar işğalçılıq aksiyaları, Bakıda atılan güllələr canlı insanlara və milyonların yenidənqurmaya son ümidlərinə ağır zərbə vurdu, bu addımlarla sovet hakimiyyətini gözdən saldınız, onun qeyri-xristian xalqların ləyaqətinə düşmən mövqeyini təsdiq etdiniz. Siz siyasi xadim və dövlət başçısı kimi özünüzü gözdən saldınız. Bir əli ilə xarici dövlətlərlə sülhə imza atan, o biri əli ilə öz ölkəsinin vətəndaşlarına qarşı

<sup>1</sup> Qara yanvar, Bakı, 1990, səh.89



təcavüz hazırlayan insanı sülh uğrunda mübarizə andınlmaq qəbahətdir.

Şeyx-ül-İslam müraciətinin sonunda bütün Azərbaycan xalqının iradəsini ifadə edərək, təcili hərbi hissələrin Bakıdan çıxarılmasını tələb edirdi. O, bildirirdi ki, Azərbaycan xalqı ilə silahın dili ilə danışmaq olmaz.

Laxlasa da, hələ yaşamaqda olan imperiyanı və onun başçısını sərt iradlarla məhkum etmək cəsarət nümunəsi olsa da təsüf ki, səmərəli nəticə vermədi. Əvvəla, imperiya artıq özünün cinayət aksiyasını həyata keçirmiş, böyük sayda dinc əhalini qətlə yetirmiş, yaşayış binalarını, sosial obyektləri dağıtmış, nəqliyyat vasitələrini tanklarla əzib yerlə-yeksan etmişdi. İkincisi, imperiyanın başçısı Azərbaycan ictimaiyyətinin bəyanatlarına məhəl qoymur, Azərbaycanda təhlükəli təxribatlar yaradırdı. Ən nəhayət, səslənən sərt etirazları və bəyanatlar imperiyanın hərbi müdaxiləsinə əsas verən bəhanələri təkzib edə bilmir, ümumi, deklarativ ifadələrə söykənirdi.

Digər tərəfdən səlahiyyət baxımından yüksək rəhbərlikdən uzaq adamların hətta sərt, lakin deklarativ bəyanatları vəzifəcə hələdici üç nəfərin hər hansı formada verdiyi razılıqla üst-üstə düşmürdü. Belə çıxırdı ki, respublikanı idarə edən üşlük hərbi müdaxiləyə razılıq verdikdən sonra dördüncü, beşinci, altıncı dərəcəli səlahiyyətli adamlar bəyanatlar verir, imperiyanı ittiham edirdilər.

Bəxtiyar Vahabzadənin və bir qrup deputatın təklifi ilə yanvarın 21-də ali rəhbərliyin iştirakı olmadan çağırılan Ali Sovetin növbədənkenar sessiyasının qəbul etdiyi bəyanat da sərt və ciddi olsa da səmərəsiz qaldı.

Bu epizodla əlaqədar bir müəmmalı məsələni xatırlamaq yerinə düşər.

Erməni ideoloqlarının Dağlıq Qarabağı qanunvericilik yolu ilə ilhaq etmək cəhdləri boş çıxdıqda onlar başqa çıxış yolu tapdılar. Bu yol Dağlıq Qarabağı Azərbaycanın tərkibində saxlamaqla, müvəqqəti onun tabeliyindən çıxarib mərkəzə bağlayan xüsusi idarəetmə komitəsinin yaradılmasından ibarət idi. Bu barədə ilk bəyanatı Zori Balayan verdi. O, təklif etdi ki, Dağlıq Qarabağ Moskvanın tabeliyinə verilməli və orada prezident idarəçilik forması tətbiq edilməlidir.

Ermənistan KP MK-nın birinci katibi S.Q.Arutunyan bu məkrli ideyanı inkişaf etdirərək bildirdi ki, yaranmış gərgin vəziyyətdən çıxış yolu Dağlıq Qarabağı İttifaqa və ya Rusiyaya tabe etməkdən və idarəçiliyi mərkəzin nümayəndələrinə həvalə etməkdən ibarətdir.

Yerevan Dövlət Universitetinin rektoru S.Ambarsumyan Qarabağın taleyi ilə əlaqəli daha təhlükəli variant təklif etdi: kompromis kimi müvəqqəti olaraq Dağlıq Qarabağın mərkəzin tabeliyinə verilməsi konstitusiyaya yolu ilə problemin həlli üçün ən əlverişli variantdır. Təəssüf ki, bu təklifi Rəsul Həmzətov da dəstəkləmişdir.

M.Qorbaçov SSRİ konstitusiyasının 78-ci maddəsini pozaraq ermənlərin təklifini qəbul etdi və onun reallaşması yollarının axtarışına başladı. Əvvəlcə Dağlıq Qarabağa mərkəzin nümayəndəsi göndərildi, sonra isə SSRİ konstitutsiyanın 119-cu maddəsinin 14-cü bəndinə əsasən 1989-cu ilin yanvar ayının 12-də Dağlıq Qarabağda Xüsusi İdarəetmə Komitəsi yaradıldı. O vaxtlar Həsən Həsənov bu qərara etiraz edərək bəyan etdi ki, XIX-si mənim

iradəmin öleyhinə yaradılıb və MK-nın bürosunda müzakirə edilməyib.

O, rəhbərliyi siyasi nasılıqda və xəyanətkarlıqda ittiham etdi.

Məsələnin ikinci tərəfi SSRİ konstitutsiyanın 119-cu maddəsinin 14-cü bəndi ilə bağlı idi. Araşdırmalar zamanı məlum oldu ki, XIX-si yaranana qədər SSRİ konstitutsiyanın 119-cu maddəsinin 14-cü bəndi yox idi. 14-cü bənd referendum keçirilmədən 1989-cu ilin dekabr ayının 26-da SSRİ Ali Sovetinin on birinci çağırış 12-ci sessiyasında qəbul edilmişdir. Sessiyada Azərbaycanın ali rəhbərliyi iştirak etsə də, bu düzəlişə səs versə də xalqın bu saxtakarlıqdan xəbəri yox idi.

Bütün bu ziddiyyətlər, müəmmalar və düşünülməmiş addımlar respublikanın o vaxtkı rəhbərinin səriştəsizliyi, cəsarətsizliyi, mərkəzçi marionet mövqə ilə bağlı idi.

O vaxt ermənipərəst M.Qorbaçov respublikanın rəhbəri vəzifəsinə Əbdürrəhman Vəzirovu məkrli məqsədlərlə göndərmişdi. Respublika ictimaiyyəti Əbdürrəhman Vəzirovu yaxşı tanıyırdı, onun şəxsi və idarəçilik keyfiyyətlərinə bələd idi. O, heç vaxt komsomol lideri səviyyəsindən yuxarı yüksələ bilməmişdi. Şübhəsizdir ki, bu ağır günlərdə Ə.Vəzirov Azərbaycanın problemlərinin həlli üçün hazır deyildi. Belə də oldu və o, özü haqqında «Lənkəran xiyarı», «Hamam», «Bu uşaq kimdəndir» və s. yüzlərlə lətifələr qoyub birdəfəlik vətəni tərk etdi.

Heydər Əliyev təəssüf hissi ilə qeyd edirdi ki, ən böyük səhv şübhəsiz ki, qeyri-ciddi, bu yüksək vəzifəyə əsla yaramayan adamı Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi təyin edilməsi idi. Əgər 2-3 ay əvvəl rəhbərliyin

məhkəmləndirilməsi məsələsi həll edilsəydi, vəziyyət gərginləşməz, ordu yeridilməsi zərurəti yaranmazdı.<sup>1</sup>

Heydər Əliyevin qeyd etdiyi kimi 20 yanvar faciəsinin səbəbləri çox olsa da bütün səbəblərin başlıca günahkarı qeyri-ciddi, səriştəsiz, qeyri mütəşəkkil, tutduğu vəzifəyə hazır olmayan Ə.Vəzirov idi.

Sovet imperiyasının hərbi müdaxiləsi nəticəsində xalqa görünməmiş qəddarlıq və vəhşiliklə divan tutulması ilə bağlı Azərbaycanda çaşqınlıq, ümitsizlik yaranmışdı. Siyasi təşkilatların liderləri gizlənmiş MK-nın birinci katibi Ə. Vəzirov mərkəzin himayəsi ilə hərbi təyyarədə gecə Moskvaya qaçmışdı. Ölkənin sahibi yox idi, onu imperiyanın yüksək rütbəli hərbiçiləri və rəsmi nümayəndələri idarə edirdilər.

Xalqımızın bu ağır günündə, 1990-cı ilin yanvar ayının 21-də Azərbaycanda yayılan sensasiya xarakterli məlumat respublika ictimaiyyətinin əməlli-başlı silkələdi, onlarda vəziyyətdən çıxmağın mümkünlüyü haqqında inam yaratdı, azadlıq, müstəqillik, uğrunda mübarizəni davam etdirmək əzmini möhkəmləndirdi. Az sonra məlum oldu ki, həmişə xalqına, vətəninə sdaqətlə xidmət edən Heydər Əliyev oğlu İlham Əliyevlə birlikdə faciənin ertəsi günü, yanvarın 21-də Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyinə gəlib sərt bəyanat verib, mərkəzin təzyiq və təqiblərinə baxmayaraq, Moskvanın tən ortasında heç kimdən çəkinmədən sovet rəhbərliyini, onun vəhşi ordusunu ittiham edib, faciəyə prinsipial qiymət verib, xalqımıza mənəvi, siyasi dayaq durub, onu yeni qüvvə ilə mübarizəyə çağırıb.

Vətən qeyrətli insanlar Heydər Əliyevin Moskvanın mərkəzində imperiyanın qərəzli, məhəlli təcəkkürlü baş-

<sup>1</sup> Dırçəliş, -XXI əsr. jurn., № 47, 2002, səh. 53

çısı M.Qorbaçovu açıq-aydın, birbaşa ittiham etməsi ilə yarana biləcək təhlükədən təşvişə düşsələr də, narahatlıq keçirsələr də xalqımızın qəhrəman oğlunun cəsarətindən qürur duyular, fərəhləndilər, onun millət, vətən yolunda şəxsi həyatını təhlükə qarşısında qoymaqdan çəkinməməsindən qürreləndilər, sevindilər. Xalqın təşvişi və qürur hissi onda idi ki, o günlərdə bütün səlahiyyətlərindən uzaqdaşdırılmış, xüsusi xidmət orqanlarının nəzarət altında yaşayan Heydər Əliyev, şəxsi həyatını təhlükə qarşısında qoyub, hərbi müdaxiləyə məruz qalmış doğma xalqının harayına çatdı, onun səsinə səs verdi, kədərinə şerik oldu, faciəsinə təəssüfləndi, ona başsağlığı verdi, bütün səviyyəli cinayətkarları ittiham etdi. Heydər Əliyevin bu addımı imperiyanın totalitar rejimi ilə topsuz, tufəngsiz müharibədə uğurlu qələbəsi idi, Cavanşirin, Babəkin qəhrəmanlığının zirvəsi idi, şəxsi igidliyin bariz nümunəsi idi.

O vaxt Heydər Əliyevin heç bir rəsmi dövlət vəzifəsi olmasa da, onun ittifaq miqyasında böyük şəxsi nüfuzu və hamı tərəfindən qəbul edilmiş hörmətli adı var idi. Məhz bu keyfiyyətlərə arxalanan Heydər Əliyev Moskvanın tən ortasında cəsarətlə imperiya başçısını sərt ittiham etdi, onu xəyanətkar, cinayətkar adlandırdı. Heydər Əliyevin imperiyanın əleyhinə söylədiyi sərt ittihamlar xalqımızın mübarizə əzmini daha da gücləndirdi, ona cəsarət verdi, müstəqilliyimiz uğrunda döyüşdə qətiyyətli addımlar atmağa ruhlandırdı.

Heydər Əliyevin imperiyanın ünvanına söylədiyi sərt və cəsarətli ittihamları telekanallar və radio şirkətləri dünya ictimaiyyətinə çatdırdı, Azərbaycan xalqının haqq səsinə dünya dövlətlər birdiyinə yetirdilər. 20 yanvar faciəsinin bütün məqamlarının obyektiv və ətraflı tədqiqi üçün həmişə siyasi əhəmiyyətini və aktuallığını saxlayan

Heydər Əliyevin 1990-cı ilin yanvar ayının 21-də Moskvada verdiyi bəyanatın mətnini oxuculara çatdırırıq:

«Əziz həmvətənlərim! Xanımlar və cənablar!

Bildiğiniz kimi, uzun illər Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsində işləmiş, Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü olmuşam. Geniş infarkt keçirmişəm. Xəstəliyimlə əlaqədar iki ildən artıqdır ki, pensiyadayam. Azərbaycanı tərk etdiyim 1982-ci ilin dekabrından keçən müddətdə bu il ilk dəfədir ki, Azərbaycan SSR-in Moskvadakı Daimi Nümayəndəliyinin astanasına qədəm qoyuram. Mən baş vermiş hadisələr haqqında dünən xəbər tutmuşam və təbiidir ki, bu hadisəyə laqeyd qala bilməzdim. Buraya ən əvvəl ona görə gəlmişəm ki, Azərbaycanın Moskvada kiçik parçası olan Daimi Nümayəndəliyində böyük itkilərə səbəb olmuş faciə ilə bağlı bütün Azərbaycan xalqına başsağlığı verim. İkinci tərəfdən, bu məsələyə öz münasibətimi bildirmək istəyirəm. Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəsi Söhrab İbrahimovdan xahiş edirəm ki, mənim sözlərimi, kədərimi, başsağlığımı Azərbaycan xalqına çatdırsın. Hazırda başqa imkanım olmadığı üçün təəssüf hissi keçirirəm.

Azərbaycanda baş vermiş hadisələrə gəlincə, mən onları hüquqa, demokratiyaya yabancı, humanizmə və ölkəmizdə elan olunmuş hüquqi dövlət quruculuğu prinsiplərinə zidd hesab edirəm. Azərbaycanda yaranmış mürəkkəb vəziyyətin bir sıra səbəbləri vardır. Vaxtımızın məhdudluğundan bu məsələlərin üzərində ətraflı danışmaq istəmirəm.

Artıq iki ildir ki, Azərbaycan və Ermənistan arasında millətlərarası münaqişə gedir. Həmin münaqişəni Dağlıq



Qarabağ və onun ətrafında baş verən hadisələr törətmişdir. Azərbaycan və Ermənistan, eləcə də ölkənin ali siyasi partiya rəhbərliyinə bu məsələni tənzimləmək, daxili müharibəyə, millətlərarası münaqişəyə son qoymaq və milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər bir adamın ümumi federativ ittifaqı olan SSRİ-də azad yaşamasına şərait yaratmaq üçün ikillik müddət kifayət idi.

Hesab edirəm ki, ötən iki ildə bu istiqamətdə lazımi səviyyədə iş aparılmalı idi. Dağlıq Qarabağ hadisələrinin ilkin mərhələsində ölkənin ali partiya siyasi rəhbərliyi tərəfindən vaxtında zəruri tədbirlər görülsəydi, gərginlik indiki həddə çatmaz, tərəflər itkilərə məruz qalmaz, başlıcası isə 1990-cu il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə çoxlu insan qırğını ilə nəticələnən hərbi müdaxilə üçün də zəmin yaranmazdı.

Bunlar üçün ilk növbədə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin artıq sabiq birinci katibi Vəzirov müqəssirdir. Bu yüksək vəzifədə olduğu müddətdə o, Azərbaycandakı vəziyyəti sabitləşdirmək üçün heç nə etməmişdir. Əksinə özünün səhv addımları, yaramaz iş üslubu, yanlış siyasi manevrləri ilə xalqla öz arasında uçurum yaratmışdır. Elə buna görə də Bakıda və Azərbaycanın digər şəhər və rayonlarında aylarla davam edən mitinqlərdə dəfələrlə Azərbaycanın partiya rəhbərliyinin istefası tələbi irəli sürülmüşdür. Söhbət əslində Vəzirovun istefasından gedirdi.

Bəs bu məsələ indiyə kimi niyə həll olunmayıb? Yalnız dünən Bakı şəhərinə ordu yeridildikdən, qırğın və dağıntılar baş verdikdən sonra Vəzirov Azərbaycandan əslində qaçmışdır. Bu, böyük səhvdir. Ən böyük səhv isə sözsüz ki, qeyri-ciddi, bu yüksək vəzifəyə əsla yaramayan adamın bir vaxt Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi

Komitəsinə birinci katib təyin edilməsi idi. Ancaq iş təkcə bununla bitmir.

İndi yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə baş vermiş və bu gün də davam edən faciənin üstündə dayanmaq istəyirəm. Hesab edirəm ki, Azərbaycandakı vəziyyəti öz axarına salmaq, siyasi həyatdakı qeyri-sabitliyi nizamlamaq üçün kifayət qədər imkan olmuşdur. Təəssüf ki, Azərbaycan rəhbərliyi, həmçinin ölkənin ali siyasi rəhbərliyi bu imkanlardan istifadə edə bilməmişdir. Sərhədlərə edilən təcavüzü vaxtında aradan qaldırmaq mümkün idi. Axı üç ay əvvəl sərhəd zolağı ilə bağlı camaat öz tələblərini irəli sürmüşdü. Fəqət heç kəs onlarla görüşmək, izahat işi aparmaq və lazımi ölçü götürmək istəməyibdir.

Təkrar edirəm: camaatı sakitləşdirmək üçün də imkanlar tükənməyibdir. İki-üç ay əvvəl Azərbaycan partiya rəhbərliyinin möhkəmləndirilməsi məsələsi həll ediləydi, vəziyyət gərginləşməz, ordu yeridilməsinə zərurət yaranmazdı. Bütün vəziyyətlərdə hesab edirəm ki, məsələni siyasi cəhətdən tənzimləmək, xalqla mükəlliməyə girmək üçün əlverişli imkanlar olmuşdur. Lakin onlardan səmərəli istifadə edilməyibdir. Nəhayət, 19-dan 20-nə keçən gecə sovet ordusunun, SSRİ DİN-in böyük kontingenti Bakı şəhərinə yeridilmişdir. Nəticəsi isə göz qabağındadır. Bunun törətdiyi faciələr hamımıza məlumdur.

Belə qərar qəbul etmiş adamların hərəkətini siyasi qəbahət sayıram. Bəli, kobud siyasi səhv buraxılmışdır. Onlar, sadəcə olaraq respublikadakı əsl vəziyyəti qiymətləndirə bilməyib, Azərbaycan xalqının psixologiyasını anlamayıb, əhalinin müxtəlif təbəqələri ilə əlaqələri zəiflətməmişlər. Onlar görünür, bu işlərin belə

ağır faciəyə çevriləcəyini əvvəlcədən düşünməyiblər. Bütün bunlar qabaqcadan nəzərə alınmalı, və vaxtında vacib və zəruri tədbirlər qəbul edilməli idi. Ordu yeridilmiş, günahsız adamlar həlak olmuşlar. Yeri gəlmişkən deyim ki, ölənlər arasında hərbi qulluqçuların olması haqqında da məlumatlar daxil olub.

Sual olunur: ölkənin ali dövlət, partiya rəhbərliyinin səhv qərarı ucundan, olmayan qiyamı yatırtmaq adı ilə Azərbaycana göndərilmiş rus gənclərinin günahı nədir?

Azərbaycana kənardan böyük ordu kontingenti yeridilmişdir. Respublikada neçə ordu birləşməsinin olduğu mənə yaxşı bellidir. Azərbaycanda kifayət qədər dördüncü ordu, Xəzər hərbi Dəniz Donanması, desant qoşunlarının diviziyası, hava hücumundan Müdafiə Qoşunarı, DİN-nin daxil qoşun birləşmələri vardır. Oraya əlavə qoşun yeritmək nəyə lazım idi? Əgər belə zərurət var idisə, orada yerləşən hərbi hissələrdən istifadə etmək olardı. Belə qərar qəbul edən Azərbaycan rəhbərliyi, hamıdan əvvəl isə bərk ayaqda Azərbaycanı qoyub qaçmış Vəzirov öz xalqı qarşısında məsuliyyət daşmalıdır. Ölkənin ali siyasi rəhbərliyinə yanlış məlumat verənlər də məsuliyyət daşmalıdır.

Zənnimcə, ölkənin ali siyasi rəhbərliyinə vəziyyət barədə vaxtında kifayət qədər düzgün, dəqiq, obyektiv informasiyalar çatdırmayıbdır. Rəhbərlik çəşqınlığa salındığından belə qərar qəbul etmişdir. Qırğın törədənlərin hamısı layiqincə cəzalandırılmalıdır.”<sup>1</sup>

Bəyanatın məzmunundan göründüyü kimi 20 Yanvar faciəsinə ilk obyektiv, prinsipial və cəsarətli qiyməti Heydər Əliyev verdi. Heydər Əliyev 20 Yanvar faciəsini bütöv

xalqa qarşı terror, təcavvüz aksiyası kimi qiymətləndirdi, imperiyanın şovinst siyasətini dövləti cinayət adlandırdı, ittifaq rəhbərliyini bütün dünya qarşısında ittiham etdi, beynəlxalq ictimaiyyəti hərbi təcavüzü pisləməyə çağırdı.

Bütün ölkədə məşhur olan Heydər Əliyevin sovet rəhbərliyini ittiham etməsindən ehtiyat edən Mixail Qorbaçov onun təxribat yolu ilə aradan götürülməsi üçün Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri Krüçkova tapşırıq verdi. Beləliklə ömrünün 25 ilini bu orqanda xidmətə həsr edən Heydər Əliyevə qarşı dövlət əleyhinə ittiham ilə təqiblər başlandı. Lakin təqiblərə baxmayaraq qətiyyətli Heydər Əliyev daha cəsarətli addım atdı, sovet imperiyasının Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzünə etiraz əlaməti olaraq SSRİ Hazirlər Sovetinin ilk partiya təşkilatına ərizə verdi və SOV. İKP-nın tərkibindən çıxışını bildirdi.

Heydər Əliyevin bəyanatından ruhlanan insanlar anladılar ki, vəziyyətdən çıxmaq üçün ruhdan düşmək, yas caxlamaq, faciənin əsirinə çevrilməkdənsə dövlət səviyyəsində cəsarətli qərarlar qəbul etmək, ciddi tədbirlər görmək daha vacibdir. Elə bu məramla respublika Ali Sovetinin növbədənəkar, fəvqəladə sessiyasının çağırılması zərurəti yarandı. Qərribə olsa da, rəsmi dairələr bu istiqamətdə təşəbbüs göstərmək fikrində deyildi. Rəsmilərin biganəliyinə baxmayaraq yanvarın 21-də bir qrup ziyalı bir yerə toplaşaraq Ali Sovetin növbədənəkar sessiyasının çağırılmasını tələb etdilər. Bəxtiyar Vahabzadə teleradio şirkətinə gələn radio ilə, sonra isə efir vasitəsilə deputatlara müraciət edib saat 6-da sessiyaya gəlmələrini xahiş etdi. Axşam saat altıda deputatların üçdə iki hissəsi Ali Sovetə gəldi və sessiya işə başladı. Sessiyaya partiya rəhbərlərindən yalnız Həsən Həsənov gəlmişdi.

<sup>1</sup> Dirçəliş – XX əsr jurn., 2002-ci il, səh.48

Sessiya Bakıda fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi haqqında SSRİ Ali Soveti Rəysət heyyyətinin fərmanının icrasının dayandırılması, qoşunun şəhərdən çıxarılması, hərbi hissələrin qanuna zidd hərəkətləri barədə qərar qəbul etdi. Fəciəli hadisələrin səbəblərini öyrənmək üçün deputat komissiyası yaradıldı.

Deputatlar sovet xalqına, dünyanın bütün xalqlarına parlamentlərinə, beynəlxalq təşkilatlarına müraciət qəbul etdilər.

Xalq cəhbəsinin üzvləri təkidlə tələb edirdilər ki, qərarın sonuna bir bənd də əlavə olunsun; 48 saatin ərzində ordunun şəhərdən çıxarılması, respublikamızın ittifaqın tərkibindən çıxması” SSRİ Ali Soveti Rəysət heyyyətinin 19 yanvar 1990-cı il tarixli fərmanının ləğv edilməsi.

Bəxtiyar Vahabzadə, o zaman MK-nın katibi işləyən Həsən Həsənov bu bəndin qərara salınmamasını təklif etdilər. Çünki bu bənd yeni faciəyə səbəb ola bilərdi.

Sessiya qərarın haızlanması üçün gecə saat 3-də fasilə elan edilməklə şəhər saat səkkizə qədər davam etdi. Fasilə zamanı Bəxtiyar Vahabzadənin vurduğu zənglə Oljas Süleymanov iki gündən sonra Bakıya gəldi, cəsarətli şair sözünü dedi, haqqı müdafiə etdi, ölkə ictimaiyyətini silkələdi.

Bütün gecəni davam edən sessiya öz işini yanvarın 22-də şəhər qurtardı.

“Bakı şəhərində fəvqəladə vəziyyətin ləğv edilməsi” haqqında Azərbaycan Ali Soveti qərar qəbul etdi.

1. Bakıda fəvqəladə vəziyyət haqqında SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyyyətinin 19 yanvar 1990-cı il tarixli fərmanı Azərbaycan SSR-in suverenliyinə qarşı təcavüz, bu fərmanın Bakı və onun ətrafında kütləvi qırğına səbəb

olmuş icrasına sərəncam vermiş. SSRİ Ali hakimiyyət orqanlarının və ali vəzifəli şəxslərin hərəkətləri isə Azərbaycan xalqına cinayət kimi qiymətləndirsin.

2. Bütün qoşun hissələrinin və bölmələrinin ən qısa müddətdə respublika paytaxtı Bakı şəhərindən çıxarılması tələb edilsin

3. SSRİ Konstitutsiyasının 119-cu maddəsinin 14-cü bəndini kobud surətdə pozmaqla Azərbaycan SSR-in ali hakimiyyət orqanlarının razılığı olmadan qəbul etdiyinə görə Azərbaycan SSR-in suverenliyi haqqında Konstitutsiya qanununun 6-cı maddəsinə əsasən, SSRİ Ali Sovetəi Rəysət heyyyətinin Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti və Ermənistanla qonşu rayonların sərhəd zolaqları istisna olmaqla Bakı şəhərində Azərbaycan SSR-in digər rayonlarında fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi barədə 15 və 19 yanvar 1990-cı il tarixli fərmanlarının icrası dayandırılınsın.

4. SSRİ Ali Sovet Rəysət heyyyətindən Bakı şəhərində və respublikanın rayonlarında fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi haqqında 19 yanvar 1990-cı il tarixli fərmanının dərhal ləğv olunması tələb edilsin, Bakı şəhərindən və respublikanın rayonlarından ordu hissələrinin və hərbi texnikanın çıxarılması barədə sərəncam verilsin.

5. Bakı şəhərində və respublikanın rayonlarında Azərbaycan SSR vətəndaşlarına qanlı divan tutulmasının bilavasitə təşkilatçılarını, müqəssir olanları aşkar etmək üçün ictimai təşkilatların nümayəndələri daxil edilməklə deputat konstitutsiyası yaradılsın.

6. Müttəfiq respublikaların ali sovetlərinə, dünyanın bütün demokratik hökumətlərinə belə bir çağırışla müraciət edilsin ki, yüzlərlə adamın həlak olması ilə nəticələnmiş və



beynəlxalq hüquq normalarına zidd olan bu acı təcavüz və vəhşilik hərəkətini pisləsinlər.

7. Əgər ittifaq orqanlarından müsbət cavab alınmazsa, SSRİ və Azərbaycan SSR arasında ittifaq münasibətlərinin saxlanmasının məqsəduüğunluğu haqqında məsələnin müzakirəsinə başlansın.”

20 yanvar faciəsinin səbəb və nəticələrini araşdırmaq üçün Azərbaycan SSR Ali Sovetinin yaratdığı komissiyasının “1990-cı il yanvarın 10-20-də Bakı şəhərində olmuş hadisələrin təhqiqi haqqında” hazırladığı bəyanat 1990-cı ilin fevral ayının 11-də Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət heyətinin iclasında qəbul edildi, fevral ayının 14-də SSR Ali Sovetinin sessiyasında deputat məhrum Tofiq İsmayılov tərəfindən oxundu. O vaxt üçün çox cəsarətli səslənən bəyanatda deyilirdi:

1990-cı ilin yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Bakıda amansızlığına görə dəhşətli olan, dinc əhalinin kütləvi surətdə qırılmasına gətirib çıxaran cinayətkarlıq hərəkəti törədilmişdir. Bu hərəkət Azərbaycanın bütün çoxmillətli xalqını dərinədən sarsıtmışdır. İttifaq hakimiyyət orqanları ölkənin qanunlarını və hüquq normalarını saya salmayaraq, Azərbaycan SSRİ-nin hüquqlarını qulaq ardına vuraraq, SSRİ-nin təşkil edilməsi haqqında müqavilənin şərtlərini, SSRİ Konstitutsiyasını və Azərbaycan SSR Konstitusiyasını kobudcasına pozaraq, respublikanın ali dövlət hakimiyyəti orqanlarının razılığı və fəvqəldə vəziyyəti rəqlamentləşdirən qanunvericilik aktı olmadan qoşunları qanunsuz surətdə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasına yeritmiş, onun paytaxtı Bakı şəhərində fəvqəldə vəziyyət elan etmişlər.

Şəhərin sakinləri fəvqəldə vəziyyət tətbiq ediləcəyi barədə qabaqcadan xəbərdar edilməmişdilər. Təcavüz başlandıqdan sonra 7 saat sonra hərbi komendantın elanı oxunmuşdur. Əməliyyata Sovetlər ittifaqının quru, hərbi-dəniz və hava desant qoşunlarının iri dəstələri, habelə SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin və Daxili İşlər Nazirliyinin xüsusi təyinatlı qoşunları cəlb edilmişdilər. Həmin qoşun birləşmələrinin Bakı şəhərinə yeridilən hərbiçiləri humanizmə zidd, qəddar, amansız hərəkət edirdilər. Gözə dəyən hər kəs öldürülürdü, yaşayış evləri və tibb müəssisələri atəşə tutulurdu. “Təcili yardım” maşınları, yaxınlıqdan keçən və yol kənarında dayanan avtomobillər tankların altına salınıb əzildi, yaralananlar sonradan bir də vurulub öldürüldü, yerlərdə təxirəsalınmaz yardım göstərən tibb işçiləri güllələndi.

İlkin məlumata görə, bu günədək dinc sakinlərdən 137 nəfəri öldürülmüş, 612 nəfəri yaralanmış və bədən xəsarəti almış<sup>1</sup>, 400-dən çox adamın taleyi müəyyənəndirilməmişdir. Onların arasında qadınlar, qocalar, uşaqlar, azərbaycanlılar, ruslar, tatarlar və yəhudilər də vardır. Ölüm bir çoxlarını mənzillərdə, evlərin girəcəklərində, avtobuslarda və iş yerlərində yaxalamışdı. Aldığı yaralardan ölənlər haqqında bu günədək xəbərlər gəlməkdədir. 28 nəfər hərbi qulluqçu həlak olmuş və 80 nəfər yaralanmışdır. Onların bir çoxu komandanlığın uzlaşdırılmamış hərəkətləri nəticəsində öz yoldaşlarının əli ilə öldürülmüşdür.

Sübh çağı bakılılar dəhşətli mənzərənin şahidi olmuşlar. Onlar dinc sakinlərin al qanına bulanmış asfaltı,

<sup>1</sup> Ramiz Mehdiyev. Azərbaycanlılara qarşı soyqırım gerçəklikləri. Bakı, 2000, səh.11

eybəcər hala düşmüş meyidləri, əzilib yastılanmış və güllələrdən dəlik-dəlik olmuş avtomaşınları, yaşayış evlərinin və xəstəxanaların, o cümlədən uşaq xəstəxanalarının atəşə tutulmuş binalarını görmüşlər.

20 yanvar faciəsi ilə əlaqədar bir qrup casarətli insanlar və Ali Sovetin növbədən kənar sessiyası sərt bəyanatlar versələr də, prinsipial qərarlar qəbul etsələr də, çox təssüflər olsun ki, imperiya Azərbaycanda səslənən etirazlara məhəl qoymadı və özünün məkrli ermənipərəst, geostrateji siyasətini davam etdirdi.

İmperiya 20 yanvar faciəsinin qanlı nəticələrini gizlətmək, xalqa unutturmaq məqsədi ilə çoxsaylı fitvalar hazırlayıb həyata keçirdi. Bu qəddar, cinəyatkar siyasətdə respublika rəhbərləri mərkəzin mənfur planlarını dəstəkləyirdilər. Əvvəla, bu qanlı faciənin nəticələrinə hüquqi qiymət vermək unuduldu, törədilmiş hərbi cinayət haqqında deklarativ bəyanatlar verməklə dövlətin vəzifə borcu yerinə yetirildi, əməli tədbirlər görülmədi, günahkarlar ifşa edilmədi. Dağlıq Darabağ kartından istifadə edərək, hakimiyyətə gələn meydan qəhrəmanları da müstəqilliyimiz, azadlığımız uğrunda canlarını fəda edən şəhidlərimizin xatirəsini unudular, öz cinayətlərini etiraf etmədilər.

Yanvar faciəsindən bir neçə gün sonra prezident vəzifəsinə seçim üçün respudlika rəhbərliyindən dörd nəfər M.S. Qorbaçovun hüzuruna çağırıldı və A. Mütəllibovun namizədliyi bəyənilədi. Hüquq mühafizə orqanları və deputat istintaq komissiyası 20 yanvar faciəsinin nəticələrini araşdırmağa başlasalar da məlum səbəblərə görə iş sona çatdırılmayıb yarımçıq qaldı.

Faciə ilə bağlı Azərbaycanın o dövrdəki rəhbərliyinin tutduğu mövqe heç də milli maraqlarımıza və tarixi mənafeələrimizə uyğun gəlmirdi. Bütün dünya 1990-cı ilin yanvar ayının 20-də Azərbaycanda baş verən faciəli hadisələrdən təəssüflənsə də, respublika rəhbərliyi hərbi müdaxiləyə siyasi-hyquqi qiymət verilməsində ardıcılıq və qətiyyət göstərmədi.

Bu qətiyyətsizlik iki ciddi faktorla əlaqədar idi. Əvvəla faciənin törədilməsində günahkar olan rəhbərlik təbii olaraq onun fitvasını verənlərin ifşa edilməsinə razılıq verə bilməzdi. Bu öz-özünü ittiham etmək demək olardı.

Digər tərəfdən 20 yanvar faciəsinə siyasi-hyquqi qiymət verməkdən çəkinməklə rəhbərlik özünün mərkəz qarşısında mütiliyini, cəsarətsizliyini, manqurt mövqeyini, itəatkarlığını, millətin, vətənin maraqlarına biganəliyini sübut edirdi.

Belə bir dözülməz biganəlik şəraitində həmişə siyasi prosesləri yüksək təffəkkür süzɡəcindən keçirib onları qabaqlayan heydər Əliyev bütün təhlükələrə məhəl qoymadan qətiyyət və iradə nümayiş etdirdi. 20 yanvar faciəsinə siyasi-hyquqi qiymət verilməsi üçün təşəbbüslə çıxış etdi və şəxsən özünün sənədini hazırladı Naxçvan Muxtar respublikasının Ali Məclisinə təqdim etdi.

Aydındır ki, bu təşəbbüs o dövr üçün təhlükəli siyasi addım idi. Bütün bunlara baxmayaraq Heydər Əliyev hazırladığı layihənin müzakirəsinə və qəbul edilməsinə nail oldu. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Naxçvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi 1990-cı ilin noyabr ayının 21-də yanvar faciəsinə siyasi-hüquqi qiymət verilməsi haqqında qərar qəbul etdi.

Ali Məclisin qərarında 1990-cı ilin yanvar ayının 19-dan 20-nə keçən gecə və sonrakı günlərdə Bakıda baş vermiş hadisələr sovet ordusu tərəfindən Bakının işğal edilməsi kimi qiymətləndirildi. Heydər Əliyevin yazdığı qərarla qeyd edilirdi ki, Azərbaycan xalqının demokratiya və milli azadlıq uğrunda mübarizəsini boğmaq məqsədi daşıyan bu işğalçı hərəkət nəticəsində görünməmiş vəşiliklərə yol verilmiş, günahsız insanlar, o cümlədən uşaqlar, qocalar, qadınlar qətlə yetirilmiş yüzlərlə adam yaralanmışdır.

Maraqlı odur ki, bu tarixi qərarla 20 yanvar faciəsində günahkar olan yüksək dövlət məmurları ittiham edilmiş, onların konkret adları göstərilmiş, hər birinin xalq qarşısında bir başa məsuliyyət daşdığı qeyd edilmişdi.

İttiham edilən məmurlar arasında M. Qarbaçovun, Sov.İKP MK katibi A. Girenkonun, SSRİ Ali Sovetinin İttifaq Sovetinin sədri Y. Primakovun, Müdafiə naziri D. Yazovun, daxili işlər naziri V. Bakatının, respublika rəhbərlərindən Əbdürrəhman Vəzirovun, Elmira Qafarovanın, Ayaz Mütəllibovun, Biktör Polyaniçkonun, Müslim Məmmədovun, Vaqif Hüseynovun adları çəkilmişdi.

Məlumat üçün beş bənddən ibarət olan bu qərarın mətnini ictimaiyyətin diqqətinə çatdırırıq.

1. 1990-cı ilin yanvar ayında Bakı şəhərində törədilmiş qanlı hadisələr Azərbaycan SSRİ-nin suveren hüquqlarına, respublikada gedən demokratik proseslərə qəsd kimi qiymətləndirilsin.

2. Dinc əhaliyə, silahsız kütləyə, heç bir müqavimət göstərməyən günahsız adamlara qarşı müasir silahlarla, hərbi texnika ilə zorakılıq edilməsi, qocaların, qadınların,

uşaqların qətlə yetirilməsi Azərbaycan xalqına qarşı açıq təcavüz kimi ittiham edilsin.

3. Bir ilə yaxın vaxt keçməsinə baxmayaraq, Bakı faciələrinə Azərbaycan SSRİ ali hakimiyyət orqanları tərəfindən siyasi qiymət verilməməsi, bunula əlaqədar yaradılmış xüsusi deputat komissiyasının işinin qeyri müəyyən səbəblərdən başa çatdırılmaması, qanlı faciələrin günahkarlarının açkara çıxarılıb qanuni məsuliyyətə verilməməsinə qəti etiraz olunsun.

Azərbaycan SSRİ Ali Sovetindən tələb edilsin ki, ən qısa müddətdə həmin məsələni parlamentin müzakirəsinə çıxarsın.

4. Bu qərar qəbul edilən andan 20 Yanvar günü hər il Naxçıvan Muxtar respublikasında milli matəm günü kimi qeyd edilsin.

5. Azərbaycan SSRİ Ali Sovetindən xahiş edilsin ki, 20 Yanvar günü hər il Azərbaycan SSRİ-də milli matəm günü kimi qeyd edilsin.<sup>1</sup>

Naxçıvan Ali Məclisinin qəbul etdiyi bu qərarla 20 yanvar faciəsinə qanunvericilik hakimiyyəti səviyyəsində ilk rəsmi siyasi qiymət verildi, xəyanətkarlar, gynahkarlar açıq-aşkar, cəsarətlə ittiham edildi.

Azərbaycanın bir dövlət ərazi bölgəsinin ali qanunvericilik qurumunun qərarı ilə laxlasa da, hələ də zorla dayanan imperiyanın ən yüksək məmurlarının xalqımıza qarşı törədikləri ağır cinayətə görə kəskin ittiham edilməsi Heydər Əliyevin fəvqəladə cəsarəti nəticəsində mümkün olmuşdur.

<sup>1</sup> Azərbaycan qəzeti, 21 noyabr 2003



İntiqamlar üçün kifayət qədər əsaslar, faktlar və dəlillər olmasına baxmayaraq o vaxt heç kim bu səviyyədə məsuliyyəti öz üzərinə götürə bilməzdi. Lakin həmişə düşünülmüş, cəsarətli və qətiyyətli addımlar atan, bütün ekstremal vəziyyətlərdə hadisələri qabaqlamağı bacaran Heydər Əliyev bir daha müdrük dövlətçilik istedadını nümayiş etdirdi, günahkarların məsuliyyətə cəlb edilməsinin zəruriliyini irəli sürdü. Təbii olaraq Heydər Əliyevə qarşı təzyiqlər artsa da, o, xalqımızın faciəsinə başqaları kimi biganə qala bilmədi, və növbəti dəfə cəsarətli addım atdı, vətənimizin milli maraqlarının dönməz müdafiəçisi əzmini bir daha təsdiq etdi, milli dövlətçiliyimizin tarixinin zirvəsinə ucaldı.

20 Yanvar faciəsinə respublika miqyasında hüquqi-siyasi qiymət Prezident Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə hadisədən dörd il keçəndən sonra verildi, onun mahiyyəti aşıldı, günahkarların konkret ünvanı dəqiqləşdirildi və elan edildi.

Prezident Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə hadisədən dörd il keçəndən sonra 20 Yanvar faciəsinə siyasi qiymət verildi, onun mahiyyəti açıldı, günahkarların konkret adları çəkildi və élan edildi. Prezident Heydər Əliyevin 1994-cü ilin 5 yanvar tarixli fərmanının tövsiyəsi ilə Milli Məclis bir neçə gün ərzində 20 Yanvar faciəsinin başvermə səbəbləri və nəticələrini araşdırdı, günahkarların hüquqi, siyasi və mənəvi məsuliyyətini müəyyənləşdirdi, onların konkret adlarını ictimaiyyətə çatdırdı.

20 yanvar faciəsinin fitfasını verənlərin böyük bir hissəsi qanunun və tarixin hökmü ilə ədalətli cəzalarının aldılar. İmperiya dağıldı M.Qorbaçov hakimiyyətini itirdi, çox çalışsa da Dumaya deputat seçilmək üçün minimum

səs toplaya bilmədi, Müdafiə Naziri Dmitriy Yazov, DTK sədri Kruçkov həbs edildilər, uzun müddət zirzəmilərdə yatdılar, respublikanın marionet rəhbərlərinin taleyi də buna bənzər variantda sona çatdı. Bu tarixi qanunauyğunluqdur. Öldürən ölməlidir, əzən nə vaxtsa əzilməlidir, cinayətkar cəzalandırılmalıdır.

Cinayətkarların bir hissəsi tarixin hökmünə tapşırılsa da, onlar da gec-tez yaxalanacaq və qanun qarşısında cavab verəcəklər. Çünki, şəhidlərin, günahsız qurban gedən övladlarımızın ruhu güllə atanların, güllə atdıranların cəzalandırılmasını tələb edir. Ümumilikdə cinayətkarların ünvanları məlumdur: imperiya, totalitar rejim, xristian həmrəyliyi, erməniperəst Qorbaçov, məkrli şovinst, separatist və terrorçu ermənilər, respublikanın marionet rəhbərləri, vəzifə hərisli meydan qəhrəmanları. Təəcüblü odur ki, 20 Yanvar faciəsində müqəssir olanlar humanizmdən istifadə edərək yenidən hakimiyyətə gəlmək üçün bu gün də təhlükəli fitnələrə əl atırlar.

Dünya təcrübəsindən bəllidir ki, vaxtdan, zamandan asılı olmayaraq cinayətkarların, günahkarların axtarışı davam edir, tapılanlar cəzalandırılırlar. Qatı cinayətkar nasistlər, faşistlər ikinci dünya müharibəsindən 58 il keçsə də bu gün axtarılırlar, sağ qalan 80-90 yaşlı nasistlər məhkəmə qarşısında dayanır, qanuni cəzalarını alırlar. 20 Yanvar faciəsinin cinayətkarlarının taleyi də belə olacaqdır.

20 Yanvar faciəsinin səbəblərinin və nəticələrinin Milli Məclisdə araşdırmaları zamanı məlum oldu ki, ermənilərin məkrli planı sovet imperiyasının geostrateji siyasəti, respublika rəhbərliyinin qətiyyətsizliyi, müti

mərkəzçilik mövqeyi, müxalifətin hakimiyyət hərisliyi, təcrübəsizliyi sayəsində reallaşmaq imkanı əldə etdi.

20 Yanvar faciəsində xalq hərəkətinin liderlərinin emosional addımları, təcrübəsizliyi, hakimiyyət hərisliyi ilə bağlı düşünülməmiş çağırışları qırğına başlamaq üçün bəhanə axtaran imperiya rəhbərliyinə təcavüz üçün formal əsas verdi. Təəsüf ki, onlar təhlükənin qarşısını almaq məqsədilə konstruktiv addımlar atmaq əvəzinə, düşünülməmiş çıxışlarla qarşıdurmanı daha gərgin səmtə yönəldirdilər.

1990-cı ilin yanvar ayının 6-da keçirilən AXC- nin konfrasında sağlam düşüncəli adamlar yaxınlaşan təhlükə haqqında xəbərdarlıq etsələr də özünü siyasi lider adlandıranlar buna məhəl qoymadılar. Çünki, onlar hərbi müdaxilənin qarşısını almaqdan daha çox hakimiyyətə gəlmək, yüksək vəzifə tutmaq haqqında düşünür, bütün təhlükəli vasitələrdən istifadə etməyə çalışırdılar. Təəssüf ki, dağıdıcı müxalifətin bu təhlükəli xəstəliyi bu gündə davam edir.

Prezident Heydər Əliyevin 20 Yanvar faciəsinin on ikinci ildönümünün keçirilməsi haqqında 5 yanvar 2002-ci il tarixli sərəncamında qeyd edilir ki, "Sovet ordusunun böyük kontingentinin, xüsusi təyinatlı bölmələrin və daxili qoşunların 1990-cı ilin yanvarın 20-də fəvqəladə vəziyyət elan olunmadan Bakını işğal etməsi xüsusi qəddarlıq və gərünməmiş vəhşiliklərlə müşayiət edildi, yüzlərlə insan amansızcasına qətlə yetrildi və yaralandı. XX əsr tarixində totalitarizmin həyata keçirdiyi ən qanlı terror aktlarından

biri olan 20 Yanvar faciəsi Azərbaycan xalqına qarşı, yönəldilmiş dəhşətli cinayət idi."<sup>1</sup>

Sovet totalitar rejiminin Alma-Atada, Tibilisidə, Baltikyanı respublikalarda və Azərbaycanda həyata keçirdiyi hərbi müdaxilələrin faciəli nəticələrinə münasibətdə mərkəzin qərəzli, ikili standart mövqe tutması imperiyanın türk mənşəli Azərbaycana qarşı məkrli düşmənçilik oriyentasiyasını bir daha təsdiq etdi. Əgər M.S. Qorbaçov Gürcüstan və Litva xalqları qarşısında üzrxahlıq etsədə, bu ölkələrdə törədilmiş cinayətlər müxtəlif səviyyələrdə, o cümlədən SSRİ Xalq Deputatları qurultayı səviyyəsində müzakirə edildisə də, 20 yanvar faciəsi sovet rəhbərliyinin yadına düşmədi, təhrif edildi və unuduldu. Bununla belə sovetlərin Çexoslovakiyaya hərbi təcavüzündən 25 il, Əfqanıstana müdaxiləsindən 14 ildən sonra bu hadisələrə Rusiyanın özündə obyektiv qiymət verildi, düşünülməmiş siyasət tənqid edildi. Çox çəkməz ki, 20 Yanvar hadisələrinin bu ölkədə tam mənzərəsi aydınlaşdırılacaq, hər şeyin hüquqı, siyasi qiyməti veriləcəkdir.

İmperiyanın Azərbaycana hərbi müdaxiləsindən xeyli vaxt keçsə də, 20 yanvar faciəsinin əsas məqamlarına aydınlıq gətərsə də, onun bir sıra qaranlıq səhifələrinin işıq üzü görməsinə ehtiyac vardır. Bu barədə çox yazılıb, çox deyilib, çoxsaylı məsələlərə aydınlıq gətirilibdir. Lakin açılmamış məqamlar hələ də vardır.

Heydər Əliyev xalqın tələbi ilə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra jurnalistlərimiz, alimlərimiz, 20 Yanvar faciəsini araşdırmağa başladı, ona hüquqi-siyasi qiymət verməyə çalışdı, bu cinayətə yol açan təhlükəli hadisələrin araşdırıl-

<sup>1</sup> Dirçəliş – XX əsrin jurn, 2002-ci il, №47, səh.49

masına girişdilər, hərbi təcavüzün iştirakçılarının ifadələrini, şəhidlərin yazılarını topladılar, neçə-neçə kitabların, poemaların yazılmasına informasiya bazası yaratdılar.

Bu qanlı faciədən uzlaşdıqca çox məsələlər aydınlaşır, kimin kim olduğu məlum olur, çoxsaylı müəmmaların sirri açılır, şəhidlərimizin, yaralananlarımızın, itkin düşənlərimizin, ömürlük şikəst olanların sayı dəqiqləşdirilir. Ramiz Mehdiyevin 2000-ci ildə capdan çıxan "Azərbaycanlılara qarşı soyqırımı kercəklikləri"<sup>1</sup> kitabı, dərinliyi, əhatəliliyi, dolğunluğu, analitik siyasi təhlili baxımından çox qiymətli və çox dəyərlidir. 20 Yanvar faciəsinin siyasi, tarixi təhlili sahəsində Ramiz Mehdiyev indiyə qədər keçrilməmiş yeni tədqiqat yolu seçib, son qanlı hadisəyə aparan faktorları yüksək profsianallıqla araşdırmış, elmi ictimaiyyəti problemin dərin qatlarını şərh etməyə istiqamətləndirmişdir.

Şəhidlərin ictimai dəfn komissiyasının sədri, professor Hacı Qüdrət Əbdylsəlimzadə əlində olan sənədlərə əsasən hesab edir ki, Azərbaycanda amansızlıqla həyata keçirilən sovet imperiyasının hərbi müdaxiləsinin qanlı nəticələrinin məlum tərəfləri ilə yanaşı açılmamış cəhətləri və ziddiyyətli məqamları da vardır.<sup>2</sup>

20 Yanvar faciəsinə gedən yolda, 1988-ci ilin fevral ayının 13-dən başlayaraq Xankəndində qanuncuz mitinqlərə yol verilməsi, onların qarşısının alınmaması, erməni mafiyası və mərkəzin xüsusi xidmət orqanları tərəfindən hazırlanan Sumqayıt sindromunun qabaqcadan aşkar edilməməsi, düşüncülmüş təxribatın ifşa edilməməsi,

ərazimizə edilən təcavüzün dayandırılmasına səy göstərilməməsi, düşmən qüvvələrin məkrli məqsədlərinə xidmət edən qarşıdurmanın və talanların təşkilinə ciddi müqavimətin göstərilməməsi, müxtəlif rayonlarda qanuni hakimiyyət orqanlarının devrilməsinin təşkilatçıların cəzalandırılmaması, bu hadisələrdə dövlət orqanlarının və siyasi təşkilatların rəhbərlərinin günahların məsuliyyət dərəcələrinin dəqiq müəyyənləşdirilməməsi bu qəbildən olan müəmmalı məsələlərdir.

Heydər Əliyev 1990-cı ilin yanvar ayının 21-də Moskva bəyanatında qeyd etmişdir ki, əgər keçən müddət ərzində zəruri tədbirlər görülsəydi, gərginlik indiki həddə çatmaz, 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə çoxlu insan qirgini ilə nəticələnən hərbi müdaxilə üçün zəmin yaranmazdı.<sup>1</sup>

Mərkəzin Azərbaycana qarşı qərəzli, ermənipərəst mövqeyini təsdiq edən faktlardan biri heç bir təhlükənin olmaması haqqında əhalini sakitləşdirmək və onu aldatmaq məqsədi ilə hərbi müdaxilədən əvvəl Bakıya Primakov – Girenko-Mixayılov qrupunun göndərilməsi və Mixayılovun bu barədə respublika televiziyası ilə rəsmi bəyanatı idi. Cinayətkar hərəkətləri ilə azərbaycanlıların etibarını itirmiş mərkəz dövlət məmurlarının rəsmi bəyanatı ilə insanları aldadıb, arxayınlaşdırıb qəfil təcavüzlə onlara kütləvi divan tutmağı planlaşdırmışdı. Hərbi müdaxiləyə az qalmış təcavüzü təşkil etmək, qüvvələri birləşdirmək, hərbi hissələr arasında əlaqələri gücləndirmək məqsədi ilə imperiyanı güc nazirliklərinin başçıları – Dmitri Yazo-

<sup>1</sup> Ramiz Mehdiyev Azərbaycanlılara qarşı soyqırımı gerçəkliyi, Bakı, 2000

<sup>2</sup> Hacı Qüdrət Əbdüləlimzadə. Qanlı Yanvarın qaranlıq səhifələri, Dırçəliş-XXI əsr jurn., 2002 №47, səh.56

<sup>1</sup> Heydər Əliyev. 20 Yanvar faciəsi ilə əlaqədar 21 Yanvar 1990-cı ildə Moskvada verdiyi bəyanat. Dırçəliş - XXI əsr jurn., 2002, №47, səh.52



vun, Vadim Bakatinin, Vladimir Kruçkovun Bakıya ezam edilməsi bu qəddar planın reallığını sübut edir.

Bir tərəfdən Primakovun, Girenkonun və Mixaylovun Bakıda danışıqlar aparması, təhlükəsizlik haqqında bəyanat vermələri, digər tərəfdən güc nazirliklərinin başçıları Dmitri Yazovun, Vadim Bakatinin, Vladimir Kruçkovun hərbi müdaxilənin təşkili üçün Azərbaycana ezam edilməsi dünyanın "şər dövləti" imicini qazanmış sovet imperiyasının mənfur xarakterini, məkrli simasını, qərəzli böyük dövlətçilik siyasətini ifşa etdi.

20 yanvar faciəsinin bütün çarlarını araşdırmaq, qaranlıq məqamlarına aydınlıq gətirmək üçün keçmiş SSRİ-nin baş prokurorluğunda və başqa güc nazirliklərində saxlanan 68 cildlik materialların Bakıya gətirilməsi və ictimaiyyət tərəfindən öyrənilməsi faydalı olar.

Sovet imperiyasının 1990-cı ilin yanvar ayının 20-də Azərbaycanda törətdiyi hərbi təcavüzün hüquqi əsaslarını araşdırarkən aydın oldu ki, bu aksiya beynəlxalq hüququn "Yus Çodens" prinsipinə - hər bir dövlətin və bütünlükdə beynəlxalq dövlətlər birliyinin mənafeələrinə xidmət edən, icrası hamı üçün məcburi sayılan beynəlxalq hüquq normalarına ziddir. İmperiya hərbi təcavüzlə BMT-nin nizamnaməsinin 1,55 və 56-cı maddələrini, 1948-ci il insan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin insan hüquqlarının və azadlıqlarının qorunması və onların təmin edilməsi barədə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi prinsipini kobud şəkildə pozdu.

İmperiya 20 yanvar faciəsini törədərkən öhdəsinə götürdüyü bütün beynəlxalq öhdəlikləri pozdu, BMT-yə, onun Təhlükəsizlik Şurasına, beynəlxalq təşkilatlara dünyanın demokratik ictimaiyyətinə meydan oxudu,

özünün totalitar rejimə sadıqlığını bir daha təsdiq etdi. Məlumdur ki, sovet rejimi 1966-cı il "Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakta" qoşulmuş və onun prinsiplərinə əməl edəcəyini öhdəsinə götürmüşdü. Lakin, mərkəz həmin paktın 6-cı maddəsində təsbit edilmiş "yaşamaq hüququ hər bir insanın ayrılmaz hüququdur" prinsipini pozaraq, Bakıda yüzrlərlə insanı vəhşicəsinə məhv etdi.

Paktın 7-ci maddəsində qeyd edilmiş "heç kəs işgəncələrlə, qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan davranışa və ya cəzaya məruz qalmamalıdır" prinsipini pozan sovet imperiyasının hərbi hissələri əliyalın, silahsız insanları tankların altında əzdi, yerlə yeksan etdi, ömürlük şikəst qoydu.

Demokratik dünya təcrübəsində qəbul edilmiş meyara görə heç kəs qanunsuz cəzalandırılmamalıdır, heç bir cinayətkar cəzasız qalmamalıdır. Bu meyar ən demokratik əməllərə, sivil dövlətçilik prinsiplərinə söykənir. Lakin sovet imperiyası bu demokratik prinsipləri kobud pozaraq, Paktın 9-cu maddəsinə məhəl qoymayaraq günahsız insanları həbs etdi, işgəncələrə məruz qoydu, onlara qeyri-qanuni əzablar verdi, yaxınlarına məlumat vermədən gizli yerlərdə saxladı, onları qətlə yetirdi.

Bu təhlil göstərir ki, beynəlxalq ictimaiyyət sovet imperiyasını haqlı olaraq "dünyanın şər dövləti" adlandırmışdır. Bu totalitar dövlət demokratiya, beynəlmilətçilik, bərabərçilik, sülh, dostluq prinsipləri ilə həmrəy olduğunu elan etsə də əslində o bütün fəaliyyətində beynəlxalq hüquq normalarına məhəl qoymadan zorakılığa, gücə, silaha, təcavüzə üstünlük verir, başqalarının hüquqlarını, azadlıqlarını, dövlət suverenliyini pozur, xalqları mənəvi

və fiziki cəhətdən əzirdi. Tarixi qanuna uyğunluq bu “şər imperiyasını” süquta yetirdi və dünyanın siyasi xəritəsindən silib arxivə verdi.

20 yanvar günlərində sovet imperiyasının hərbi təcavüzünə məruz qalan, böyük itkilər verən Azərbaycan xalqı şəhidlərimizin qanı ilə milli istiqlal tariximizin şanlı səhifələrini yazdı. Bu səhifələrdə ağrı-acılarımız, faciələrimiz, həm də milli şücaətimiz, qürurumuz, mübarizlik əzmi-miz yazıldı. Bu səhifələr xalqımızın milli yaddaşına, şəhidlərimizin ruhuna həkk olub min illərlə təkrar-təkrar oxunacaq, xatrlanacaqdır.

Cinayətkarlar, xəyanətkarlar və dönüklər də unudulmayacaq, gec-tez cəzalarına çatacaqlar.

Prezident Heydər Əliyevin dediyi kimi “şəhid qanının axıdılmasında günahkar olanların hamısını xalq tanımalıdır”.<sup>1</sup> Tarix sübut edir ki, cinayətkarlar və siyasi satqınlar məğlubiyyətə məhkumdurlar, xalqın nifrətini qazanır və onun qəzəbinə gəlirlər. 20 yanvar faciəsi xalqımızın ürəyində yaraya çevrilib onu daim incidir və ağrıdır. Böyük uğurlarımızla bərabər qanlı faciələrimiz millətin qan yaddaşında daim yaşayacaq və ona ibrət dersi olacaqdır.

## 20 YANVAR FACİƏSİNİN İBRƏT DƏRSLƏRİ

20 yanvar faciəsi xalqımız, tariximiz üçün ibrətdir, dərstdir, sayıqlıq, ayıqlıq nümunəsidir. Bu xarakterli faciələrin təkrarlanmaması üçün biz baş verənlərdən ibrət dersi götürməli, ondan ağıllı nəticə çıxarmalı, dostlarımızı və məkrli düşmənlərimizi olduqları kimi tanımalıyıq, ayıq sayıq olmalı, irəli baxmalı, sabahı görməli, milli həmrəyliyimizi möhkəmləndirməli, lazım gəldikdə cəsarət, mərdlik göstərməli, hadisələri diqqətlə izləməli, onlara ciddi nəzarət etməliyik. Bunun üçün olub keçənləri heç vaxt unutmamalı, onları daim xatırlamalı, yaddaşımızda yaşatmalıyıq.

Unutqanlıq təhlükəli vərdəstdir, o bizi dəfələrlə faciəli hadisələrlə üz-üzə qoymuş, ağır itkilərə məhkum etmişdir. Unutqanlıq, tarixi yaddaşsızlığa, düşməne qarşı humanistliyə son qoymalı, fitnəkarlara, separatçılara, terrorçulara sərt cavab verməliyik. Yalnız bu halda vətənimizi, millətimizi, bayrağımızı şəhidsiz qoruya bilərik.

Biz qanlı yanvar faciəsinə birdən-birə gəlmədik. 20 yanvar faciəsinə qədər uzun, zəncirvari, ziddiyyətli yol keçdik, çox saylı səbətsizlərə inandıq, onlara bel bağladığımızı, aldandıq, səhvlərə yol verdik, vaxtında cəsarət, milli birlik göstərmədik, dönüklərə, səbətsizlərə kəskin sözümüzü demədik, evolyusiya yolu ilə yaxınlaşan müstəqilliyimizi “meydan qəhrəmanları”nın adı ilə bağladığımızı, millətə dəyanətli milli lider seçə bilmədik və uduzduq. Halbuki, vaxtında lider seçimini Heydər Əliyevin şəxsinde axtarsaydıq, ərəzi bütövlüyümüz pozulmazdı, bir çox təzadlı hadisələr, o cümlədən də 20 yanvar faciəsi baş verməzdi. Bizim qənaətimiz belədir.

<sup>1</sup> Azərbaycan qəzeti, 18 yanvar 2002-ci il

Ermənilərin fitvası ilə başlanan imperiyanın hərbi müdaxiləsi nəticəsində həyata keçirilən 20 Yanvar faciəsi, onun dəhşətli nəticələri xalqımızın qan yaddaşında və tarixində ən kədərli hadisə kimi yaşayacaq, həmişə bizim üçün ibrət dərsi olacaqdır. Yanvar faciəsi bizdən ən gərgin vəziyyətlərdə sayıq, soyuqqanlı olmaq, hadisələri ayıq başla, iti ağıl və dərin təfəkkür süzgəcindən keçirmək, ziddiyyətli proseslər sistemində ən səmərəli variant seçmək, yaxınlaşan təhlükəni ən az sarsıntılarla dəf etmək bacarığı tələb edir. Bu ən əvvəl o deməkdir ki, xalq və bütün seçicilər lider seçiminə ümummillə mənafelər baxımından yanaşmalı, yalnız pprofessional, zəngin dövlətçilik təcrübəsinə malik, tanınmış, nüfuzlu, milli qeyrətli, cəsarətli, çevik, dərin təfəkkürlü, məntiqi təhlil bacarıqlı, xalqa arxalanan, onun dəstəyini qazanan şəxsiyyətə ystünlük verməlidirlər. Çünki, xalqın taleh yüklü problemləri dövlət səviyyəsində həll edilir, dövlət başmısının iradəsi ilə nizamlanır. Ölkə onun nüfuzu və adı ilə tanınır.

Bu həm də o deməkdir ki, lider seçimində fərdi və qrup maraqlarına əsasən təsadüfi adamların, təcrübəsiz, bacarıqsız, keçid dövrünün və Dağlıq Qarabaq problemləri ilə bağlı siyasətə qoşulan meydan qəhrəmanlarının səbatsız təbliğatına, utopik vədlərinə bir daha uymamalı, onların hakimiyyət iddialarına qarşı keçilməz səd çəkməliyik.

Biz 1989-1992-ci illərdə onların şəxsi keyfiyyətlərini, təşkilatçılıq qabiliyyətlərini, dövlətçilik səriştlərini gördük, dağıdıcı, naşı fəaliyyətlərinin açı nəticələrinin şahidi olduq. O vaxt müstəqilliyimizin yaxınlaşması ərəfəsində və sonra meydan qəhrəmanlarının populist şüarlarına inanıb səhv etdik, taleyimizi bu naşı, dağıdıcı və təsadüfi adamlara etibar etdik, təhlükəli hadisələrlə üzləşdik, çox şey

itirdik. Bu gün biz keçmişin faciələrindən və buraxdığımız səhvlərimizdən çıxış edərək birmənalı anlamalıyıq ki, dövlət başçısı vəzifəsinə yalnız təcrübəli, peşəkar, dərin təfəkkürlü, məntiqi təhlil bacarıqlı, dünya dövlətlər birliyində tanınan, cəsarətli, milli qeyrətli dövlət xadimini seçməliyik.

Yıxıldıq, durduq, sonra anladıq ki, Azərbaycanın dövlət başçısı yalnız təcrübəli dövlət adamı, qeyrətli millət oğlu Heydər Əliyev olmalıdır. Heydər Əliyevi yaxşı tanıyan xalq son ümüdünü ona bağladı, onu təkidlə dəvət etdi, seçdi, xətdan, bələdan xilas oldu, özünə gəldi, sakit yaşadı, çoxlu yeniliklərin şahidi oldu, tərəqqi yoluna çıxdı.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini qorumaq, onu daha da möhkəmləndirmək, ölkədə hüquqi demokratik, dünyəvi, sivil dövlət qurmaq üçün azadlığımız yolunda məruz qaldığımız 20 Yanvar faciəsinin bütün müəmmalı çalarlarını, o cümlədən bu mərhələyə uzanan uzun yolun qərəzli, düyünlü məqamlarını, onların qanlı nəticələrini dəqiq, obyektiv araşdırmaq və onlardan düzgün ibrət dərsi götürmək tarixi zərurətdir.

Bu zərurət onunla bağlıdır ki, çoxlarından fərqli olaraq Azərbaycanın müstəqil milli dövlətçilik tarixi heç də hamar yolla getməmiş, o həmişə ziddiyyətlərlə, faciələrlə müşayət edilmişdir. Azərbaycan xalqı təbii və qanuni müstəqillik hüququnu qazanmaq üçün uzun, uzadı mübarizə yolu keçmiş, bu yolda çox saylı ağrı, acılarla üzləşmiş, əzablara faciələrə məruz qalmış, əzəli torpaqlarının böyük hissəsini itirmiş, parçalanmış, onun 40 milyondan artıq soydaşı dünyanın əksər ölkələrinə səpələnmişdir.

Baxtı ilə yüz milyona qədər əhalisi, 1,8 milyon kv.km. ərazisi olan vahid Azərbaycan 1918-ci ildə 114 min kv.km.



1988-ci ildə 86,7 min kv. km., 1993-cü ilin əvvəlində 69,7 min kv. km. əraziyə sıxışdırılmışdır. Şah İsmail Xətəinin qurub yaratdığı böyük Azərbaycan dövləti tədricən dağıdılmış, bölünmüş, parçalanmış, xanlıqlara çevrilmiş, 1918-1920-ci illərdə müstəqilliyini bərpa etmiş, 1920-ci ildə SSRİ-nin tərkibinə qatılmış, çox saylı məhrumiyyətlərdən sonra yenidən 1991-ci ilin oktyabr ayının 18-də müstəqilliyini bərpa etmişdir.

Göründüyü kimi Azərbaycanın müstəqillik yolu çox uzun, ziddiyyətli, faciəli, ağrılı, acılı olmuşdur. Son illərin təcrübəsi göstərir ki, İmperiya iddialı dövlətlərin strateji maraqları mərkəzində yerləşən Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunması onun əldə edilməsindən qat-qat çətindir. Müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyini yaradan və onun qorunması keşiyində dayanan, dəfələrlə hazırlanan dövlət çevrilişlərinin qarşısını xalqın dəstəyi ilə alan prezident Heydər Əliyev bu barədə bəyanət vermiş və milləti ayıq, sayıq olmağa çağırmışdır. Heydər Əliyev demişdir: "Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini qoruyub saxlamaq, onu əldə etməkdən qat-qat çətindir."

Müstəqilliyimiz yolunda üzləşdiyimiz çətinlikləri, təhlükəli məqamları ən az sarsıntılarla aradan qaldırmaq üçün məruz qaldığımız 20 Yanvar faciəsinin bütün görünən və görünməyən məqamlarını olduğu kimi araşdırmalı, bilməli, tarixi yaddaşımıza həkk etməli, uzun müddət özümüzdə yaşatmalı və xatırlamalıyıq. Yalnız bu halda unutqanlıq bizdən uzaq durar, bütün millət və onun başçısı həmişə ayıq sayıq olar, hadisələri izləyər, onların axarına nəzarət edər, közərməkdə olan təhlükəli qığılımları alovlanmamış söndürə bilər.

Bunun üçün ölkə başçısı, ictimaiyyət və bütün xalq düşməni vaxtında tanımalı, onun hazırladığı fitnələri və təhlükəli aksiyaları əvvəlcədən hissetməli, duymalı, başlanmamışdan qabaq onlara qarşı sərt cavab tədbirləri həyata keçirməli, təxribatların genişlənməsinə yol verməməlidir.

20 yanvar faciəsindən sonra, oktyabr 1994-cü il, mart 1995-ci il dövlət çevrilişlərinə cəhdlərin qətiyyətli sülh yolu ilə qarşısının alınması bir daha göstərdi ki, dövlət başçısı yerində olmadığı, səbatsız, kiminsə müti qulu olduğu, ölkəni idarə etməyi, hadisələri nəzarətdə saxlamağı bacarmadığı, xalqın nüfuzunu, dəstəyini qazana bilmədiyi üçün respublikada iki hakimiyyətlik yarandı, qanunsuz silahlı dəstələrin idarəedilməz hərəkətləri nəticəsində zorakılıq, özbaşınalıq ayaq tutub yeridi, bundan istifadə edən imperiya ordusunun hərbi müdaxiləsi başlandı, günahsız insanlar kütləvi qətlə yetirildi, yaralandı, şikəst oldu, evlər, sosial obyektlər dağıldı, nəqliyyat vasitələri əzildi.

Təhlükəli və gərgin vəziyyətdə xalqın təkidli tələbi ilə yenidən hakimiyyətə gələn Heydər Əliyevin böyük dövlətçilik təcrübəsi, cəsarəti və düşünülmüş addımları nəticəsində hadisələr qansız, qadasız ram edildi, sepatçılar neytrallaşdırıldılar və ədalət məhkəməsinin qarşısında qanunun tələblərinə cavab verməli oldular, cəzalarını aldılar.

Bu müqayisə o deməkdir ki, xalq öz taleyini təsadüfə adamlara etibar etməməli, onları dəstəkləməməli, soyuq başla, milli təfəkkürlə ən təcrübəli, ən nüfuzlu, cəsarətli şəxsiyyəti ölkə başçısı seçməlidir. Elə dövlət başçısı seçmək lazımdır ki, onun bütün fəaliyyəti və siyasəti xalqın mənafeələrinə xidmət etsin, onun nüfuzunu, etimadını

qazansın, millət ona inansın. Yalnız belə olduqda xalqın dövlət müstəqilliyi qarantlı qorunar, ölkə daxilində azadlıq, sülh, əmin amanlıq, ictimai sabitlik yaranar, insanların hüquqları və təhlükəsizliyi təmin edilir.

20 Yanvar faciəsinin qanlı təcrübəsi göstərir ki, ölkəmizə qarşı yönələn təhlükələrin qarşısını almaq üçün vətənimizi, vətəndaşlarımızı müdafiə edə bilən möhkəm milli dövlət sistemi, onun mobil güc strukturları yaradılmalı, ən yeni hərbi texnika ilə təchiz edilmiş müasir ordu olmalıdır. Şükürlər olsun ki, təcrübəli dövlət başçımız Heydər Əliyevin dəmir iradəsi ilə kimlərsə fərdi və qrup mənafelərinə xidmət edən hərbi dəstələr buraxıldı, vahid mərkəzdən idarə edilən və istənilən təcavüzkarə tutarlı dərs verə bilən müasir milli ordumuz yaranmışdır. Bu belə də olmalıdır. Çünki hər bir dövlət özünü müdafiə etməyi bacarmalıdır. Lakin bu tarixi zərurət o zaman reallaşır ki, o dövlətin başında Heydər Əliyev kimi ağıllı, səriştəli, uzaq görən başçı dayanır.

Dağlıq Qarabağ hadisələri, Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü, sovetlər ittifaqının qatı millətçi ermənilərə güclü hərbi yardımı, sumqayıt sindromu, 20 Yanvar faciəsi, torpaqlarımızın bir hissəsinin işğalı göstərdi ki, xalqın möhkəm milli birliyi, xalqla dövlət başçısının həmrəyliyi vətənimizin təhlükəsizliyi üçün mühüm faktordur. 1988-1992-ci illərin acı təcrübəsi göstərdi ki, meydan qəhrəmanlarının qrup mənafelərinə əsasən millətin dembloka, kombloka, demokratlara və kommunistlərə bölünməsi, milyonluq mitinq iştirakçılarını əl işarəsi ilə idarə edən, savadsız, səriştəsiz fəhlə, türk ədəbiyyatından iki şeiri əzbərləyən Nemətin dirijorluq səviyyəsinə yüksəlməsi yaxın tariximizin qara ləkəsi idi.

Arxivdə saralmış sənədlərin arasından çıxıb prezident kreslosuna göz tikən, qarpız ticarətindən baş nazir vəzifəsinə iddia edən, kiçik elmi işçi yerindən ali hakimiyyət orqanının başçısının otağına hoppanmaq istəyən, rayon radiosunun adı müxbirinin dövlətin kadr siyasətinə başçılıq etmək arzusundə olan təsadüfə adamların dövlət aparatında məsul vəzifələri zəbt etməsi vətənə, dövlətə baha başa gəldi.

Bu qərəzli və zərərli seçim zəminində on illiklər ərzində dövlətçilik, idarəçilik, təsərrüfatçılıq təcrübəsi qazanmış insanlar siyasi həyatdan qovuldu, görkəmli ziyalılar təcrid edildi, meydan carçıları, səbatsızlar, laborantlar, kiçik elmi işçilər, ali məktəb partiyasından yenicə aralanan, əmək kitabçası olmayanlar dövlət strukturlarında məsul vəzifələrə irəli çəkildilər. Xüsusi meyarlara söykənən seçim siyasətinin nəticəsində torpaqlarımızın müdafiəsi zəiflədi, iqtisadiyyatda böhran başlandı, inflyasiya ərsə çıxıdı, özbaşınalıq ayaq tutub yeridi, qonşu dövlətlərlə münasibətlər gərginləşdi, əhali arasında təbəqələşmə, qütbləşmə prosesi gücləndi. Bu gün yenidən hakimiyyət iddiasına düşən, vaxtı ilə tankların üstündə dövlət idarəçiliyini zəbt edib ölkəni ağır vəziyyətə salanların qoyub getdikləri dəhşətli mirasın acı nəticələri belə idi.

Yaxın keçmişdə cərəyan edən hadisələrin professional təhlili göstərir ki, əgər o vaxt ölkəyə yetərinə güclü, nüfuzlu şəxsiyyət Heydər Əliyev başçılıq etsəydi xalqın birliyini təmin etmək, kiçik sarsıntılarla, az itkilərlə üzleşdiyimiz təhlükələri, təzyiqləri, fitnəkarlıqları sovuşdurmaq, dəf etmək olardı. Bunun üçün xalqla dövlət arasında

mövqe birliyi, vətəndaş həmrəyliyi yaratmaq, bütün əhalini ümummilli ideya ətrafında birləşdirmək lazım idi.

Bu günümüzün uğurlu cəhətlərindən biri ondan ibarətdir ki, prezident Heydər Əliyevə bütün xalqın "ümum milli inamı və etimadı yaranmışdır. Heydər-xalq, xalq-Heydər" şüarı ümumxalq dəstəyi qazanmış, millətin əqidəsinə çevrilmiş, insanların yaddaşına hopmuşdur. Bu şüar prezident Heydər Əliyevə xalqın inamından, etimadından, sdaqətindən yaranmış, onun vətənə xalqa sevgisindən doğmuşdur. Bu inamla xalqın bütün zümrələri prezident Heydər Əliyevin ətrafında möhkəm birləşmiş, ümummilli ideya bayrağı altında qırılmaz milli həmrəylik yaratmış, səy və bacarıqlarını ölkəmizin ərazi birliyinin təmin edilməsinə, iqtisadi tərəqqisinə, beynəlxalq nüfuzunun artırılmasına yönəlmişlər.

Xalqımızın milli həmrəyliyinə təmin edilməsi prezident Heydər Əliyevin dövlətçilik fəaliyyətinin ən uğurlu nəticələrindən biri idi. Bu birlik vətənimizin tərəqqisinin və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi naminə həmişə qorunmalı və möhkəmləndirilməlidir. 20 Yanvar faciəsindən çıxardığımız ibrət dərslərindən biri budur.

Azərbaycan xalqının məruz qaldığı faciələrdən çıxarılan tarixi ibrət dərslərindən biri də xalqımızın tarixi qan yaddaşının yaşarlılığı, möhkəmliyi ilə bağlıdır. Azərbaycan xalqının qədim, ziddiyyətli tarixi və bu tarixlə bağlı zəngin yaddaşı vardır. Xalq keçdiyi uzun tarixi yolu, bu yolda məruz qaldığı faciələri, uğurları, azadlığımız, müstəqilliyimiz uğrunda mübarizədə özünün cəsur övladları Cavanşirin, Babəkin, Koroğlunun, Cavad xanın qəhrəmanlıq ənənələrini, görkəmli elm xadimləri Bəhmənyarın, Nəsrəddin Tusinin, Mirzə Fətəli Axundzadənin zəkasının

dünyəvi nəticələrini, məşhur söz xridarları Nizaminin, Nəsiminin, Fizulinin bəşəriyyətin mədəniyyət xəzinəsinə bəxş etdikləri inciləri yaxşı bilir, onların dəyəri ilə qürur hissi keçirir. Çünki bizim qədər zəngin tarixi olan xalqların sayı o qədər də çox deyil.

Keçmişimizin təcrübəsi göstərir ki, bizi qədim tariximizdən soyudan və uzaqlaşdıran iki təhlükəli amil xalqımızın qarşısında həmişə keçilməz çətinliklər yaratmışdır. Birincisi, biz təbiətən humanistlik, xeyir-xahlıq, dostluq, mehribanlıq notları üzərində kökləndiyimiz üçün qonşunu qohumdan yaxın bilmişik, dostu qardaşdan əziz saymışıq, başqa millətdən olan adamı özümüzünkündən mədəni hesab etmişik, özümüzünkünü sıxışdırmışıq, özgəyə güzəştə getmişik, etiram göstərmişik. Biz fəxr etmişik ki, Bakı dünyanın beynəlmiləl şəhəridir, beynəlmilçilik bizim təbiətimizdə, canımızdadır, vətəni, milləti haqqında düşüncələri, assimilyasiya siyasətinə qarşı çıxanları millətçi adlandıranda mərkəzi dəstəkləmişik, azərbaycanlıların taleyini həll edən səlahiyyətli dövlət vəzifələrini ruslar, ermənilər tutanda etiraz səsimizi qaldırmamışıq.

Ermənilər qonşu ölkələrdən Azərbaycana köçürüldə, yerlərdə tək-tək etirazlar olsa da bu proses dayandırılmadı, əksinə ən zəngin, ən bərəkətli dağ ətəyi yerlər onlara verildi, təbiətən separatçı olan daşnaklar Qarabağın dağlıq hissəsindən Gəncəbasara, Şəki-Zakatala bölgəsinə, oradan Şamaxıya və Bakıya üz tutanda biz əzəli düşmənlərimizin yolunu kəsmədik, XX əsrin əvvəllərində ərazi iddiaları ilə Azərbaycan torpaqlarında qırğınlar törədən erməni terrorçularına bir neçə dəfə sərt cavab



versək də onların burnunu bir dəfəlik əzmədik, nəfəslərini kəsmədik.

Sovetlər yarananda humanistlik göstərüb İrəvan şəhərini, Zəngəzuru, Göycə mahalını və bütün Qərbi Azərbaycan torpağını ermənilərə peşkəş etdik.

Ən nəhayət səksəninci illərdə Qazax rayonunun Kəmərlı kəndinin 2500 hektar əkinə yararlı torpağını, Didvan dərəçasının ətraf ərazisini ermənilərə bağışladıq. Qatı düşmənimiz, 1918-ci ildə Azərbaycanda soy qırımının təşkilatçısı, qatı millətçi Stepan Şaumyanın adını üç şəhərə, yüzlərlə küçəyə, kolxoza, sovxoza qoyduq, onun heykəllərini ucaltdıq, terrorçunu inqilabın rəhbəri adlandırdıq.

Fərdi qrup maraqlarımızı, hakimiyyət hərisliyimizi bir yana qoysaydıq, özümüzü yığışdırıb birləşsəydik erməni separatçılarının Dağlıq Qarabağda başladıkları qiyamı bir gün ərzində yuvasından çıxmamış boğa bilərdik. Amma biz əvvəldən hazırlanmış və təhlükəli məqsədlər güdən siyasi qiyamı bir qrup ekstremistin qanunsuz hərəkəti kimi qiymətləndirib SSRİ konstitutsiyasının 81-ci maddəsinə bel bağladıq, mərkəzin tədbir görəcəyini gözlədik. Humanistliyimizin, tarixi yaddaşsızlığımızın acı nəticələri xalqımıza, vətənimizə baha başa gəldi və sonrakı gərgin realıqla nəticələndi.

Ramiz Mehdiyev haqlı olaraq qeyd edir ki, məruz qaldığımız faciələri araşdırarkən, dəfələrlə üzləşdiyimiz təhlükəli hadisələrə gətirib çıxaran səhvlərin təkrarlanmasına yol verməmək üçün olanlardan, keçənlərdən ibrət

dərsi götürməli və onu nəzərə almalıyıq<sup>1</sup>. Bu tövsiyə o deməkdir ki, vətənimizin, müstəqilliyimizin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün ümumi vəziyyətin, konkret siyasi məqamın tələblərini nəzərə almaq şərti ilə düşünülmüş, balanslı qərar qəbul etmək, hadisələri məhvərindən çıxmamış ram etmək vacib şərtlərdən biridir.

20 Yanvar faciəsinin səbəb və nəticələrinin təhlili göstərdi ki, Türkiyənin, İranın, Yaponiyanın və bəzi qərb mətbuat orqanları istisna olmaqla özlərini demokratiyanın və insan hüquqlarının müdafiəçisi elan edən qərb ölkələrindən heç biri sovet imperiyasının Azərbaycana qarşı hərbi müdaxiləsini ittiham etmədi. Burada başlıca səbəb vaxtı ilə ABŞ-ın məşhur politoloqu Zbiqnev Bzejnskinin verdiyi proqnoza əsasən SSRİ-nin daxilində milli zəmin üzərində genişlənməkdə olan kəskin konfliktlərin nəticə etibarı ilə dünyanın "şər imperiyasının" süquta yetirəcəyi inamı ilə bağlı idi. Qərb ölkələri, xüsusi ilə də ABŞ maraqlı idilər ki, özünün hərbi potensialı ilə beynəlxalq aləmə meydan oxuyan sovet imperiyası üçüncü cahan müharibəsini başlamadan daxili konfliktlər, ziddiyyətlər əsasında super dövlət statusunu itirsin və dünyanın siyasi xəritəsindən silinsin, beləliklə Amerika vahid güc qütbinə çevrilsin.

Elə bu məramla, ABŞ, İngiltərə və Fransa rəsmiləri Spitak və Gümrüdə baş verən zəlzələnin faciəli nəticələrinin aradan qaldırılması üçün humanitar yardım göstərmək adı ilə təcavüzkar Ermənistanla həmrəyliklərini bildirdilər, ona kifayət qədər maddi və mənəvi dəstək

<sup>1</sup> Ramiz Mehdiyev Azərbaycanlılara qarşı soyqırımı gerçəklikləri. Bakı, 2000-ci il səh.40

verdilər. Separatizmin və terrorizmin vətəni olan Ermənistan o vaxtlar baltikyanı respublikalarla birlikdə ittifaqın dağılması üçün zahirən fəallıq göstərdiyinə görə ABŞ-in strateji marağının mərkəzində idi.

Nəhayət ki, Zbiqnev Bzejnskinin proqnozu reallaşdı, Ermənistanda başlanan ekstremizm və separatizm SSRİ məkanında 19 “qaynar nöqtənin” təməlini qoydu, M. Qorbaçovun “yenidən qurma” siyasətinin doğurduğu anarxiya, xaos prosesini, mərkəzdən qaçma qüvvələrini gücləndirirdi, Belovejski sazişinə əsasən slavyan mənşəli respublikalar Rusiya- Ukrayna, Belarusiya ittifaqdan çıxıb yeni birlik yaratdılar və beləliklə Sovet imperiyasını süquta yetirdilər.

Sovetlər ittifaqı dağıldıqdan sonra Rusiyanın əvvəlki mərkəzi Rusiya dövlətinin keçmiş sərhədlərinə qaytarılması prosesinə rəvac verən təcavüzkar, separatist, dağıdıcı Ermənistan yenə də qərbin maraq mərkəzində qaldı, onun maddi yardımını aldı, üstəlik ABŞ konqresi Ermənistanın hərbi təcavüzünə məruz qalan, torpaqları işğal edilən Azərbaycana qarşı 907-ci maddəni qəbul etdi, onu Amerikadan dövlət yardımı alan ölkələr siyahısından çıxartdı. O vaxt ABŞ-in sovet imperiyasının Azərbaycana qarşı hərbi müdaxiləsinə biganə qalmasının səbəbi bu ölkənin dünyanın şəxər dövlətinin süquta yetirilməsi üçün hazırladığı strateji maraqları ilə bağlı idi.

20 Yanvar faciəsindən sonra Qərbin Sovet dövlətinin Azərbaycana qarşı hərbi müdaxiləsinə və xalqımızın itkilərinə biganəliyinin daha bir səbəbi də aydın oldu. Bu səbəb o vaxtki respublika rəhbərliyinin acizliyi, ictimaiyyətin və ictimai təşkilatların passivliyi ilə əlaqədardır. Doğrudur o zaman tək-tək ictimaiyyətin nümayəndələri,

ziyalılar, jurnalistlər respublika mətbuatında bir sıra məqalələr çap etdirdilər, “Amerikanın səsi”, “Azadlıq” radiolarına materiallar göndərdilər.

1990-cı ilin yanvar ayının 21-də Moskvada Azərbaycanın daimi nümayəndəliyində Heydər Əliyevin etiraz dolu çıxışı Rusiyada sensasiya yaratdı, bir sıra xarici mətbuat orqanlarında çap edildi, dünya ictimaiyyətinə çatdırıldı.

Bu istiqamətdə daha bir vacib məqamı xatırlamaq yerinə düşər. 1990-cı ilin fevral ayının 14-də SSRİ Ali sovetinin sessiyası açılarkən deputat Vəli Məmmədov tribunaya yaxınlaşıb sözünü demək istəyəndə ona imkan verilmədi və öz yerinə qayıtması amiranə təklif edildi. Hamıya söz verildiyi halda azərbaycanlı deputata təkliflərini bildirməyə imkan verilməməsindən, onunla kobud rəftar edilməsindən qəzəblənən deputat Tofiq İsmayılov heç kəsdən icazə istəmədən cəsarətlə tribunaya yaxınlaşıb 20 yanvar faciəsində həlak olmuş şəhidlərin ruhunun ayağa qalxıb bir dəqiqəlik sükutla yad edilməsini təklif etdikdə deputatlar bir nəfər kimi durdular, insani borclarını yerinə yetirdilər. Deputatlar oturduqdan sonra bir-biri ilə emosional dialoqa başladılar və zahirən təəccüblərini bildirdilər. Əslində Tofiq İsmayılovun təklifi Heydər Əliyevin çıxışından sonra ikinci iri miqyaslı addım idi. Qalan bəyanatlar, məqalələr və məktublar azərbaycan dilində və yerli xarakterli olduğu üçün Biləcəridən o yana çıxmırdı.

Üçüncü səbəb, 20 yanvar faciəsi nəticəsində hakimiyyətə gələnlərin və ya onları əvəz edən cəbhə-müsavat blokunun xəyanəti ilə əlaqədardır. Hər iki qrup 20 Yanvar faciəsində günahkardır. Qansız-qadasız müstəqillik qazanan Orta Asiya respublikalarının müxalifətlə iş

təcrübəsi göstərir ki, rəhbər güclü, nüfuzlu, təcrübəli olduqda ictimai-siyasi təşkilatların fəaliyyətini qanun, demokratik prinsiplər çərçivəsində tənzimləmək mümkündür. Vaxtı ilə bu bölgədə "Dostluq", "Birlik" adlı müxalifət təşkilatları və baş müxalifət lideri Xaydar Pulatov bütün Orta Asiyada ad çıxartmışdılar. Lakin Özbəkistanın, Qazaxıstanın təcrübəli dövlət başçıları onları qanun dairəsində fəaliyyət göstərməyə dəvət etdilər və çərçivədən çıxmağa imkan vermədilər.

Azərbaycanda başçı zəif, təcrübəsiz, xaraktercə yüngül olduğu üçün müxalifət Qarabağ cəbhəsində uğursuzluqdan istifadə edərək dövlətin səlahiyyətlərini tədricən üzərinə götürür, tapşırıqlar verir, kadr siyasətinə, müdafiə məsələlərinə girir, hakimiyyətə gəlmək üçün təhlükəli addımlar atır, ermənipərəst mərkəzi qıcıqlandırır, onu Azərbaycanın əleyhinə tədbirlər görməyə vadar edirdi. 20 Yanvar faciəsində əli olan qrupun hakimiyyətə gəlməsi hamımız üçün bağışlanılmaz səhv idi. O vaxt yenicə formalaşmağa başlayan xarici diplomatik korpusumuz, hələ təşkilatlanmayan diasporumuz və mətbuatımız Azərbaycanın haqq səsinə dünya dövlətlər birliyinə çatdırmaq, ictimaiyyətə təsir göstərmək gücündə deyildi.

Yalnız Heydər Əliyev xalqın tələbi ilə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra, onun nüfuzu və dəmir məntiqi sayəsində BMT-nin TŞ-sı, dünya dövlətlər birliyi, bu ölkələrin ictimaiyyəti və müxtəlif zümrələri, Avropa Şurası və sairə beynəlxalq təşkilatlar, diplomatlar, iş adamları, jurnalistlər Azərbaycanın real vəziyyəti haqqında ətraflı məlumat aldılar, öz mövqelərinə, siyasi baxışlarına obyektiv düzəlişlər verdilər. Bu vacib iş bu gün professionallıqla obyektiv inandırıcı dəlillərə söykənən məlumatlar əsasında

ardıcıl, məqsəd yönü davam etdirilir. Ən vacibi odur ki, Azərbaycanda həyata keçirilən demokratik proseslər fəal təbliğ olunur, Azərbaycanın seçdiyi sivil, dünyəvi strateji inkişaf yolu barədə dünya dövlətlər birliyində obyektiv ictimai rəyin formalaşdırılması təmin edilir. Fəal diplomatik iş, kütləvi təbliğat, işgüzar görüşlər vasitəsi ilə Azərbaycanın real vəziyyəti dünya dövlətlər birliyinə çatdırılır, ermənilərin işğalçılıq siyasəti ifşa edilir.

20 yanvar faciəsinin ibrət dərslərindən biri düşmənlərimizin quraşdırdıqları fitnə-fəsadları, təxribatları, şayələri qabaqcadan duymaq, hiss etmək və onların qarşısını almaqdan ibarətdir. Çünki onlar nəzarətdən çıxdıqda, qarşısı alınmadıqda təhlükəli nəticələr verir. Maymaq rəhbərlərin səbatsızlığı nəticəsində, mərkəzin və Ermənistanın xüsusi xidmət orqanlarının fitvası ilə Bakıda xidmət edən rus zabitlərinin ailələri ölkədən köçürüldü, xəstəxənalər boşaldıldı, ruslar arasında vahimə yaradıldı, süni rus qaçqınları problemi uyduruldu, Rusiyada antiəzərbaycan rəyi formalaşdırıldı.

Sovet imperiyasının hərbi müdaxiləsinin reallaşmasına az qalmış mərkəzin və respublikanın rəsmi nümayəndələri dövlət televiziyası ilə çıxış edib ittifaqın ordu hissilərinin Bakıya daxil olmayacaqları haqqında bəyanətlər verdilər.

Müxtəlif bəhanələr zəminində xalq gündəlik məlumatlardan məhrum etmək məqsədi ilə hərbiçilər faciədən bir neçə saat əvvəl dövlət televiziyasının enerji bloku-nu partlatdılar.

M.S. Qorbaçovun fərmanı elan edilmədən mərkəzin yüz minlik xüsusi hərbi hissələri gecə yarısı qəflətən Bakıya daxil oldular, keçdikləri küçələri darmadağın etdilər, qarşılarına çıxan insanları qətlə yetirdilər. Erməni



mafiyasının təkidi ilə mərkəz dünya təcrübəsində qəbul edilmiş xəbərdarlıq, profilaktika prinsipinə əməl etmədən qəfil hücum praktikasına üstünlük verdi.

Erməni mafiyasının tapşırığını yerinə yetirən mərkəz azərbaycalılara divan tutmaq məqsədi ilə Azərbaycana göndərdiyi ordu hissələrinin tərkibinə Stavropoldan, Rostovdan, Krasnodardan səfərbər edilmiş erməni zabit və əsgərlərinin, Azərbaycanda yerləşən Cəvəş qoşun bölmələrində xidmət edən, hərbi məktəblərdə təhsil alan erməni kursantlarının cəlb edilməsi xüsusi planlardan xəbər verirdi.

20 yanvar günü Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycanın əzəli torpaqlarının bir hissəsini işğal edərək, digər yaşayış məntəqələrinə hücumla hazırlaşdı. Azərbaycana qarşı düşmən mövqeyində dayanan qasbkar, terrorçu, separatçı erməni daşnaklarını Bakıya göndərmək azərbaycanlıları böyük vəhşiliklə məhv etmək məqsədi güdüdü.

Yanvarın 20-də gecə yarısı mərkəz daha dəhşətli bir təxribat törətdi. Zirehli hərbi texnikanın müşayiəti ilə şəhərə doğru irəliləyən seçmə ordu hissələrinin vəhşi hərəkətlərini pərdələmək və ictimaiyyətdən gizlətmək üçün imperiyanın xüsusi xidmət orqanlarının tapşırığı ilə Bakının mərkəzi rayonlarında işıqlar söndürüldü, göz-gözü görmədi, əhali arasında çaşqınlıq yarandı, insanlar yağış kimi səpələnən güllələrə tuş gəldi<sup>1</sup>.

Qəsdən yaradılmış belə gərgin şəraitdə əhali güllə boran edildi, zirehli tanklar bir başa insanların üzərinə yeridi, xüsusi əmr almış seçmə hərbi hissələr beynəlxalq

<sup>1</sup> Ramiz Mehdiyev Azərbaycanlılara qarşı soyqırımı gerçəklikləri. Bakı, 2000-ci il səh.5

hüquq normalarına məhəl qoymadan qadınları, uşaqları, qocaları, yaralıları yardım edən həkimləri atəşə tutdular, qətlə yetirdilər. Hərbiçilər bu qanlı cinayətin izini itirmək, yaralı şəhidlərin sağ qalmasına yol verməmək üçün onları tankların altına salıb əzdidilər, meyidləri yığıb gizlətdilər<sup>1</sup>. Ermənistan, məkrli mərkəz yanvar ayının 20-də, gecə nəzərdə tutduqları qanlı cinayəti həyata keçirtdikdən sonra, şəhəri hərbi vəziyyət haqqında M.S. Qorbaçovun fərmanı elan edildi, seçmə ordu hissələri şəhərdən çıxarıldı və yeni nizami hərbiçilər qrupu onları əvəz etdi.

Qırğın başa çatdı da fitvalar davam edirdi. Onun qanlı nəticələrini bütün əhalinin görməməsi üçün yanvarın 20-də sakinlərin şəhərə çıxması qadağan edildi, çünki heç kim heç nəyi bilməməli idi.

İkinci fitnəkalıq şəhər əhalisinin güya orduya müqavimət göstərməsini sübut etməkdən ibarət idi. Bu məkrli və əsas olmayan fitvanı isbata yetirmək üçün hərbiçilər və xüsusi xidmət orqanları süni bəhanələrlə yenidən silaha əl atdılar, həlak olanları, yaralananları, itkin düşnləri axtaranları güllələdilər.

20 yanvar faciəsi haqqında çox yazılsa da, çox deyilsə də bu amansız cinayətin bütün aspektləri, tarixi-siyasi kökləri, səbəbləri, nəticələri hələ də bütün tamlığı ilə açıqlanmamış, onun təhrikçilərinin hamısının ünvanları və məsuliyyət dərəcələri müəyyən edilməmiş, vəhşi qırğın barədə tarixi həqiqət dünya ictimaiyyətinə olduğu kimi çatdırılmamışdır.

<sup>1</sup> Ramiz Mehdiyev Azərbaycanlılara qarşı soyqırımı gerçəklikləri. Bakı, 2000-ci il səh.5

O da nəzərə alınmalıdır ki, 20 yanvar qırğını haqqında düşmənlərimizin əli ilə dünya xalqlarına yalnız həqiqətdən uzaq, məkrli məlumat çatdırılmış, faciənin kökləri, səbəbləri, təşkili, nəticələri xüsusi məqsədlərlə təhrif edilmişdir. Azərbaycan xalqına qarşı törədilən bu ağır cinayətin bütün tamlığı ilə obyektiv açıqlanması, ondan ibrət dərsi götürülməsi, xalqımızın dostlarının və düşmənlərinin tanınması, gözlənilən təhlükələrin vaxtında duyulması, onların az itkilərlə dəf edilməsi naminə tədqiqatların, araşdırmaların, ümumilləşdirilmələrin davam etdirilməsinə ehtiyac qalmaqdadır.

20 yanvar faciəsi haqqında hələ deyilməsi məqamlar həddindən çoxdur. Məlumdur ki, mərkəzin dəstəyinə arxalanan erməni millətçiləri 1990-cı ilin yanvar faciəsindən sonra Azərbaycanın əzəli torpağı olan Dağlıq Qarabağın bütün ərazisini işğal etmiş, bölgəni faktiki olaraq Azərbaycanın tərkibindən ayıraraq Ermənistanın tabeliyinə keçirmişlər. Vahid ölkənin konstitusiyasına və qanunvericilik təcrübəsinə əsasən erməni daşnaklarının cinayət hərəkətlərini dövlət çevrilişi, silahlı separatizm və hərbi işğal kimi qiymətləndirmək, hakimiyyət və böyük həcmli kapital hərislərini məsuliyyətə cəlb etmək vaxtı çatmışdır.

Azərbaycanın ümummilli təhlükəsizlik strategiyasının uğurla reallaşması bütün olub keçənlərin, başımıza gələn faciələrin soyuq başla, obyektiv araşdırılmasını, onlardan səriştəli nəticə çıxarılmasını və ibrət dərsi götürülməsini tələb edir. Əgər həmişə ayıq, sayıq, cəsarətli olsaq, hadisələrə vaxtında düzgün qiymət versək, onlara adekvat, düşünlülmüş, qəti cavab versək bütün gözlənilən xətalardan özümüzü qoruya bilərik.

## NƏTİCƏ

Erməni ideoloqlarının və onların mafioz qüvvələrinin fitvası ilə 1990-cı ilin yanvar ayının 20-də geostrateji və məkrli məqsədlərlə yaşayan sovet imperiyasının Azərbaycana qanunsuz və qərəzli hərbi müdaxiləsi xalqımızın milli yaddaşına və çoxmillik keşməkeşli tarixinə ən dəhşətli faciə kimi daxil oldu, pozulmaz hərflərlə millətimizin şüuruna həkk edildi. Sovet imperiyasının ölkənin müxtəlif bölgələrindən səfərbər edilmiş erməni əsgər və zabitlərinin daxil olduğu 170 minlik seçmə ordusu xəbərsiz Bakını zəbt etdi, silahsız, günahsız insanları, azyaşlı uşaqları, ixtiyar qocaları qətlə yetirdi, sosial obyektləri və yaşayış binalarını darmadağın etdi.

Ermənilərin silahlı təcavüzünə, mərkəzin qərəzli siyasətinə və respublika rəhbərliyinin səbətsizliyinə, cəsarətsizliyinə dözməyən xalq vəziyyətdən çıxış yolu kimi ölkənin başsız başçısının istefasını, hakimiyyətin möhkəmləndirilməsini tələb edirdi. Yaranmış gərgin vəziyyətdə vətənpərvər qüvvələr torpaqlarımızı erməni separatizmindən qorumaq və dünya ictimaiyyətinin diqqətini Azərbaycanın problemlərinə cəlb etmək məqsədi ilə insanları milli azadlıq hərəkətinə, uzun müddətli etiraz mitinglərinə çağırırdı, onların etiraz səsini dəstəklədi, xəyanatkarları ittiham etdilər.

Vətənimizin qeyrətli övladları qətiyyət, cəsarət və qəhrəmanlıq nümunəsi göstərərək mərkəzin böyük ordusu ilə üz-üzə durdu, hərbi təcavüzün qarşısına çıxdı, azadlıq mücadiləsi uğrunda, əzəli torpaqlarımızın bütövlüyü yolunda nakam ömrlərini qurban verdilər.

Qəddarlığa, vəhşiliyə dözməyən insanlar qəzəbini qı-

lınca çevirib imperiyanı və erməni mafiyasını ittiham etdi, imperiyanın tanklarından, ölümşəcan güllələrindən çəkinmədilər. Xüsusi təlim keçmiş ordu hissələri dinc əhaliyə qarşı dünyada analoqu olmayan vəhşilik etsələr də, qeyrətli övladlarımız əyilmədi, əzilmədi, ölümə üz-üzə durdu, təslim olmadı, azadlıq uğrunda mübarizədə qətiyyət göstərdilər.

Qeyrət, cəsarət, qətiyyət, vətənpərvərlik nümayiş etdirən xalq özünün mübarizə əzmi ilə sübut etdi ki, onun azadlıq iradəsini heç kim o, cümlədən də "Qızıl ordu" qıra bilməz. Xalq sübut etdi ki, heç bir qüvvə onun azadlıq sevar müqəddəs arzularını, azadlıq ideyalarını boğmaq və müstəqillik əzmini əzmək iqtidarında deyil.

Müstəqilliyimiz, azadlığımız uğrunda mübarizədə özünü şüurlu şəhid edən Rahim, Canpolad və Ağabəy özlərinin vətəndaşlıq qeyrəti ilə tarixin qəhrəmanlıq salnaməsinə parlaq səhifə yazdılar, şəhidlik zirvəsinə ucaldılar, ölümü ilə ölümsüzlüyə qovuşdular, əbədi heykəlləşdilər.

Dünyasını dəyişən şəhid tələbələrimizin qətiyyəti, vətənə bağlılığı bugünkü gənliyə nümunədir, həyat dərslidir. Nakam həyatını vətən yolunda fəda edən şəhidlərimizin vətən, millət sevgisi onların genindən, ana südündən, ata qeyrətindən bəhrələnmişdir. Biz qəhrəman şəhidlərimiz Rahimin, Canpoladın və Ağabəyin əziz xatirələri qarşısında baş əyir, onların ruhuna dərin hörmət və ehtiramımızı bildiririk. Şəhid tələbələrımız vətəndaşlıq qeyrəti ilə milli tariximizin qəhrəmanlıq salnaməsinə parlaq səhifələr yazdılar, şəhidlik zirvəsinə ucaldılar, əbədiləşdilər.

Allah şəhidlərimiz Rahimə, Canpolada və Ağabəyə rəhmət eləsin, onların məzarları nurla dolsun. Şəhidlərimizin valideynlərinə Allah səbr versin!

## MÜNDƏRİCAT

|                                                                                                    |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| GİRİŞ.....                                                                                         | 3   |
| 20 Yanvar faciəsinə gedən yol.....                                                                 | 20  |
| Qanlı 20 Yanvar azadlığımız, müstəqilliyimiz yolunda faciədən qəhrəmanlıq nümunəsinə çevrildi..... | 60  |
| Canpolad bizə vətən yolunda şəhid olmağı öyrətdi.....                                              | 83  |
| Rahim vətən üçün doğuldu, vətən yolunda geyrətli vətəndaş kimi şəhid oldu, əbədiyyətə qovuşdu..... | 111 |
| Ağabəy xalqına qarşı haqsızlığa dözməyib yaşamaqdansa, ölümə üstünlük verdi.....                   | 141 |
| Qanlı Yanvar faciəsinə siyasi qiymət.....                                                          | 171 |
| 20 Yanvar faciəsinin ibrət dərsləri.....                                                           | 207 |
| NƏTİCƏ.....                                                                                        | 225 |



**S.QARAYEV, İ.CƏFƏRZADƏ**

**AZƏRBAYCAN DÖVLƏT NEFT AKADE-  
MİYASININ 20 YANVAR ŞƏHİDLƏRİ.** Bakı,  
ADNA-nın nəşriyyatı, 2004, 228 s.

*Oxuculara təqdim edilən "Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının 20 Yanvar şəhidləri" kitabı respublikamızın azadlığı və müstəqilliyi uğrunda mübarizədə canlarını qurban verərək şəhidlik zirvəsinə ucalmış tələbələrımız Canpoladın, Rahimin və Ağabəyin mənalı həyat yoluna həsr edilmişdir.*

Redaktor: **Faiq Şükürbəyli**

Çapa imzalanmışdır: 09.01.2004. Kağız formatı  
Həcmi 14 ç.v. Çapı ofset üsulu ilə. Tiraj 100.  
Qiyməti müq. yolu ilə.

---

ADNA-nın nəşriyyatı, Bakı, Azadlıq pr., 20.

IR  $\frac{2007}{27}$